

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

«Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη»

Μεταπτυχιακή Διατριβή

Μεταπτυχιακή Διατριβή

Αύλη πολιτιστική κληρονομιά και πνευματικά δικαιώματα. Οι περιπτώσεις της παραδοσιακής μαστιχοκαλλιέργειας στη Χίο και της καλλιέργειας του δέντρου argan στο Μαρόκο.

Μεσαλούρη Σοφία

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Δρ.Μαρία Σιεχατέ**

Δεκέμβριος 2023

Περίληψη

Η παρούσα διατριβή θα εστιάσει στην εξέταση της σημασίας της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και των πνευματικών δικαιωμάτων. Θα αναδειχθεί η σημασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, η έννοια του πολιτισμού, οι κίνδυνοι που μπορεί να προκύψουν και οι τρόποι με τους οποίους μπορεί να προστατευτεί και να παραμείνει αναλλοίωτη με το πέρασμα των ετών. Θα γίνει ανάλυση της πνευματικής ιδιοκτησίας και των πνευματικών δικαιωμάτων καθώς και των έννομων σχέσεων που ρυθμίζονται από το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας και πως αυτά σχετίζονται με την άυλη πολιτιστική κληρονομιά και την προστασία της. Θα εξεταστούν οι διεθνείς συμβάσεις της Ουνέσκο για την προστασία και την ανάδειξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και θα αναλυθούν η περίπτωση της παραδοσιακής μαστιχοκαλλιέργειας στη Χίο, που είναι ένα στοιχείο εγγεγραμμένο στον Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, όπως και οι πρακτικές και η τεχνογνωσία του ελαίου Argan στο Μαρόκο. Τέλος, θα γίνει αναφορά στους κινδύνους που υπάρχουν από πιθανή εμπορευματοποίηση στοιχείων της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και πως τα πνευματικά δικαιώματα μπορούν να την προστατέψουν.

Summary

This thesis will focus on examining the importance of intangible cultural heritage and copyright. The importance of intangible cultural heritage, the meaning of culture, the risks that may arise and the ways in which it can be protected and remain unchanged over the years will be highlighted. There will be an analysis of intellectual property and copyright as well as the legal relationships regulated by intellectual property law and how they relate to intangible cultural heritage and its protection. In addition, UNESCO's international conventions for the protection and promotion of intangible cultural heritage will be examined and there will be analysis on the case of traditional mastic cultivation in Chios, which is an item inscribed on the Intangible Cultural Heritage List, as well as the practices and know-how of Argan oil in Morocco. Finally, we will refer to the risks that exist from the possible commercialization of elements of the intangible cultural heritage and how copyright can protect it.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλους όσους πίστεψαν σε εμένα και με ενθάρρυναν σε κάθε στάδιο των σπουδών μου. Ιδιαίτερα τον υιό μου Νικόλαο για την ηθική υποστήριξη των επιλογών μου.

Περιεχόμενα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

- 1.Εισαγωγή σελ.7-12.
- 1.1. Σκοπός της έρευνας, ερευνητικά ερωτήματα και μεθοδολογία. σελ.7-10.
- 1.2. Αποσαφήνιση εννοιών. σελ.10-12.
- 1.2.1 . Ο ορισμός της πολιτιστικής κληρονομιάς. σελ.10-11.
- 1.2.2. Ο ορισμός των πνευματικών δικαιωμάτων. σελ.11-12.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2. Ανάγκη προστασίας, διεθνείς συμβάσεις και ο ρόλος των πνευματικών δικαιωμάτων. σελ.13-31.
- 2.1. Η ανάγκη προστασίας της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. σελ. 13-16
- 2.2.Το διεθνές πλαίσιο για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. σελ. 16-19.
- 2.2.1. Σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς (Convention on the Protection of the World Cultural and Natural Heritage) - (1972) σελ.19-20.
- 2.2.2. Σύμβαση της Unesco του 2003 για την προστασία και διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς σελ. 20-24.
- 2.2.3. Η σύμβαση για την ποικιλομορφία των πολιτιστικών εκφράσεων σελ 25-28.
- 2.2.4. Τα πνευματικά δικαιώματα και η σύνδεση τους με την άυλη πολιτιστική κληρονομιά. σελ.28-31.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3. Μελέτες Περίπτωσης: Χίος και Μαρόκο. σελ. 32-48.
- 3.1 Η Μαστιχοκαλλιέργεια της Χίου. σελ. 32-41.
- 3.1.1. Ο Όρος Μαστίχα. σελ. 32-33.
- 3.1.2. Η Μαστίχα και η Ιστορία της. σελ. 33-35.

3.1.3. Η Μαστίχα και η Παραγωγή της.	σελ. 35-38.
3.1.4. Η Μαστίχα ως Πολιτιστικό Προϊόν.	σελ. 38-40.
3.1.5. Η εγγραφή της Μαστιχοκαλλιέργειας στον Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Unesco.	σελ. 40-41.
3.2. Το δέντρο Argan στο Μαρόκο.	σελ. 42-48.
3.2.1 Ο Όρος Argan.	σελ.42.
3.2.2. Η Ιστορία και οι Χρήσεις του Argan.	σελ. 43-44.
3.2.3. Το Δέντρο Argan και η Παραγωγή του.	σελ. 44-45.
3.2.4. Το Argan ως Εμπορικό Προϊόν.	σελ. 46-47.
3.2.5. Η Εγγραφή της Καλλιέργειας του δέντρου Argan στον Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής κληρονομιάς της Unesco.	σελ. 47-48.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

4. Κριτική Ανάλυση Μελετών Περίπτωσης : Καλλιέργεια Μαστίχας στη Χίο και Παραγωγή ελαίου ARGAN.	σελ. 49-65.
4.1. Η Περίπτωση της Ελλάδας.	σελ. 49.
4.1.1. Προστασία της Άυλης Κληρονομιάς μέσω της Νομοθεσίας.	σελ. 50-52.
4.1.2. Προστασία της Μαστιχοκαλλιέργειας στη Χίο.	σελ.52-54.
4.1.3. Δραστηριότητες Προστασίας και Προώθησης Μαστιχοκαλλιέργειας στη Χίο.	σελ.53-54.
4.1.4. Ενεργή Διατήρηση Καλλιέργειας Μαστίχας στη Χίο.	σελ.56-57.
4.2. Προστασία από την νομοθεσία περί άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και πνευματικών δικαιωμάτων του δέντρου Argan του Μαρόκου.	σελ. 57-61.
4.3. Αξιολόγηση του πλαισίου προστασίας που διέπει τις μελέτες περίπτωσης.	σελ. 61. -65

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

5. Συμπεράσματα.	σελ. 66-69.
------------------	-------------

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

σελ. 70-78.

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

1.1. Σκοπός της έρευνας, ερευνητικά ερωτήματα και μεθοδολογία.

Στις μέρες μας, γίνεται ολοένα και συχνότερα λόγος για την ανάγκη διατήρησης και προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ο όρος πολιτιστική κληρονομιά αναφέρεται στην έκφραση της ανθρώπινης δραστηριότητας, η οποία συνήθως έχει υλική υπόσταση, όπως η οικοδόμηση ιστορικών μνημείων, που διακρίνονται για την αρχιτεκτονική τους αλλά και η παρασκευή καθημερινών ή τελετουργικών τεχνέργων. Ωστόσο, τις τελευταίες δεκαετίες δίνεται έμφαση σε άυλες μορφές της ανθρώπινης έκφρασης, όπως η προφορική παράδοση, οι παραδοσιακές τέχνες, γνώσεις και πρακτικές που σχετίζονται με συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες, ενώ συχνά προσδιορίζονται γεωγραφικά.

Σε αντίθεση με τον υλικό πολιτισμό, οι άυλες εκφράσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας, ιδιαίτερα όσες διατηρούνται έως σήμερα, χαρακτηρίζονται από τον συνεχή επαναπροσδιορισμό της σημασίας τους και της επιρροής τους, από τα ίδια τα άτομα της κοινότητας που την συντηρούν και την αναπτύσσουν. Αν και η ανάγκη προστασίας και διατήρησης τόσο των υλικών όσο και των άυλων μορφών έκφρασης της ανθρώπινης δραστηριότητας αναγνωρίζεται από την παγκόσμια κοινότητα, ο προβληματισμός εντοπίζεται κυρίως στους φορείς που φέρουν ή που θα έπρεπε να φέρουν την ευθύνη για τις μεθόδους και το πλαίσιο προστασίας. Μία μεγάλη σειρά οργανισμών, διεθνούς, εθνικής αλλά και τοπικής εμβέλειας, σχετίζονται άμεσα με τη διαδικασία της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο πως ακόμα και το περιεχόμενο της λέξης «προστασία» αναδιαμορφώνεται διαρκώς, με την σύγχρονη προσέγγιση να περιλαμβάνει μεταξύ άλλων και την

ανάδειξη των ιδιαίτερων μορφών έκφρασης, χωρίς όμως της αλλοίωση των παραδοσιακών μεθόδων ή διαδικασιών που πλαισιώνουν τα ήθη, τα έθιμα και τις πρακτικές.

Ο φορέας με τη μεγαλύτερη και συμβολικότερη απήχηση, ονομάζεται Unesco, με την ελληνική της ονομασία να ορίζεται ως Εκπαιδευτική, Επιστημονική και Πολιτιστική Οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών. Οι τομείς στους οποίους δραστηριοποιείται η UNESCO είναι οι κοινωνικές επιστήμες, οι ανθρωπιστικές επιστήμες, ο πολιτισμός, οι φυσικές επιστήμες και η εκπαίδευση. Μέσα από τη δράση της σε αυτούς τους τομείς, επιδιώκει να συμβάλλει ενεργά στη συνεργασία των εθνών, στην προώθηση της ειρήνης αλλά και στην επίτευξη της συνεργασίας μεταξύ του ιδιωτικού, φυσικού, κοινωνικού και οικονομικού περιβάλλοντος. Τίθεται ο στόχος με τον τρόπο αυτό μια νέα οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα, η οποία θα αντιπροσωπεύει ένα τρόπο ζωής βασισμένος στη δικαιοσύνη, τα ανθρώπινα δικαιώματα, τις θεμελιώδεις ελευθερίες και μέσα από αυτόν, θα ικανοποιούνται πλήρως οι ανθρώπινες ανάγκες. Μεταξύ των δράσεων που έχει αναλάβει ο οργανισμός, συγκαταλέγεται η προσπάθεια προστασίας και προώθησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμβάλλοντας στην εξέλιξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε παγκόσμιο επίπεδο (Unesco άρθρο 1).

Πέραν των διεθνών οργανισμών, όπως η Unesco ή το Διεθνές Συμβούλιο για την Προστασία Μνημείων και Ιστορικών Χώρων (ICOMOS), σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν οι επίσημοι φορείς του κράτους, όπως στην ελληνική περίπτωση του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, ενώ μικρότερο αλλά εξίσου σημαντικό ρόλο μπορεί να κατέχουν τοπικοί πολιτιστικοί σύλλογοι και ομάδες.

Η παρούσα μελέτη, εστιάζει το ενδιαφέρον της σε δύο ιδιαίτερες περιπτώσεις προϊόντων, τα οποία σχετίζονται με συγκεκριμένα χωρικά όρια, αλλά και μεθόδους παραγωγής. Η πρώτη περίπτωση αφορά την καλλιέργεια μαστίχας στο νησί της Χίου, ενώ η δεύτερη τοποθετείται χωρικά εκτός συνόρων και πιο συγκεκριμένα στο Μαρόκο, όπου παράγεται το διάσημο έλαιο argan. Τα δύο προϊόντα, έχουν ενταχθεί από την Unesco στην λίστα της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς ήδη από το 2014. Τα ερωτήματα όμως που προκύπτουν και τα οποία θέτει σε πρώτο πλάνο η παρούσα έρευνα αφορούν: το νομοθετικό πλαίσιο προστασίας των ανωτέρω προϊόντων και την αξιολόγησή του ως προς την αποτελεσματικότητά του, τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν οι παραδοσιακές μορφές καλλιέργειας των προϊόντων, τον ρόλο των «πνευματικών δικαιωμάτων» που φέρουν τα άτομα της κοινότητας που παράγουν τα προς εξέταση προϊόντα και τις μεθόδους προστασίας τόσο των προϊόντων, όσο και του νομοθετικού πλαισίου που καθορίζει τα όρια της διαφύλαξης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Για τη προσέγγιση των παραπάνω ζητημάτων, αξιοποιήθηκε η δημοσιευμένη έως σήμερα βιβλιογραφία που αναφέρεται στην άυλη κληρονομιά και την προστασία της, ενώ ταυτόχρονα εξετάστηκαν οι διεθνείς συμβάσεις και νομοθεσίες που αφορούν στα παραπάνω ζητήματα. Επιπλέον, αξιοποιήθηκαν πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές που αναφέρονται ειδικότερα στις δύο περιπτώσεις που αναλύονται, ώστε να προσεγγιστούν ως αυτόνομες και ιδιαίτερες οι δύο μορφές άυλης κληρονομιάς για τις οποίες γίνεται λόγος και να αποφευχθεί μία γενική επισκόπηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και των νομοθετημάτων που την ορίζουν.

Τα δύο προϊόντα που επιλέχθηκαν ως μελέτες περίπτωσης και προέρχονται από δύο διαφορετικές χώρες, προσδίδουν στην μελέτη έναν χαρακτήρα συγκριτικής έρευνας, όπου αναλύονται δύο διαφορετικές αντιλήψεις και προσεγγίσεις γύρω από την πολιτιστική κληρονομιά. Οι δύο χώρες, Ελλάδα και Μαρόκο, έχουν δύο εκ διαμέτρου διαφορετικές ιστορίες συγκρότησης, ενώ και η πολιτική που ακολουθούν την σύγχρονη εποχή διαφέρει, με την Ελλάδα να τοποθετείται μεταξύ των δυτικών χωρών και να αποτελεί τμήμα της Ευρωπαϊκής ένωσης, σε αντίθεση με το Μαρόκο που μέχρι σήμερα ταλανίζεται πολιτικά και πολιτισμικά. Οι πολιτικές που έχουν ακολουθήσει οι δύο χώρες στην προσπάθεια διαφύλαξης της πολιτιστικής τους κληρονομιάς, παρουσιάζουν κοινά σημεία και διαφορές, σε μεγάλο βαθμό επηρεασμένες από το οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό γίνεσθαι της καθεμίας, με αποτέλεσμα να είναι δυνατός ο προσδιορισμός διαφορετικών πρακτικών, με θετικά και αρνητικά αποτελέσματα ανά περίπτωση και χρονική συγκυρία.

Οι διαφορές αυτές έγκεινται μεταξύ άλλων και στην αντιμετώπιση κινδύνων που αντιμετωπίζουν τα προστατευμένα προϊόντα, όπως η εμπορευματοποίηση τους και η διαρκώς αυξανόμενη ζήτηση (Hanania & Fabri, 2014), αλλά και η εμφάνιση παρόμοιων προϊόντων που επιδιώκουν την εκμετάλλευση του τίτλου της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς για εμπορικούς λόγους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, αποτελούν οι παραγωγοί λευκού τυριού στην Δανία, οι οποίοι επιθυμούσαν να πουλούν τα προϊόντα τους με την επωνυμία της ελληνικής φέτας, με το ευρωπαϊκό δικαστήριο να κρίνει παράνομη την ενέργεια, καθώς ο συγκεκριμένος τύπος τυριού προστατεύεται και γεωγραφικά. (<https://gr.euronews.com/2022/07/14/dikastirio-eu-dania-feta>) Με τον τρόπο αυτό, αναδεικνύεται η ανάγκη αυστηροποίησης του νομικού πλαισίου αλλά και της διαφύλαξης των πνευματικών δικαιωμάτων, τα οποία δε σχετίζονται μόνο με την εμπορική αλλά και με την ηθική διάσταση της προστασίας, ενώ ένα από τα πολλά ζητήματα που απασχολούν τις τοπικές κοινότητες που παράγουν τα προστατευμένα προϊόντα είναι η διαρκής κατοχή των πνευματικών δικαιωμάτων (Blake, 2015).

Τα παραπάνω ζητήματα, όπως και μία σειρά επιπλέον πτυχών, θα αναλυθούν στην μελέτη που ακολουθεί. Για την καλύτερη κατανόηση του υπο εξέταση θέματος, στο υποκεφάλαιο που ακολουθεί θα αναφερθούν βασικές πληροφορίες για την πολιτιστική κληρονομιά και την προστασία της αλλά και οι συμβάσεις που ορίζουν την τελευταία, ώστε να γίνει εν συνεχεία λόγος για τις περιπτώσεις των τοπικών προϊόντων που προαναφέρθηκαν, δηλαδή της μαστίχας Χίου και του ελαίου Argan από το Μαρόκο.

1.2. Αποσαφήνιση εννοιών

1.2.1. Ο ορισμός της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η πολιτιστική κληρονομιά περιλαμβάνει τον άυλο πολιτισμό, τον από πολιτισμό και την φυσική κληρονομιά, στοιχεία δηλαδή μοναδικά και αναντικατάστατα. Σχετίζεται με την ταυτότητα του ανθρώπου ή μίας πληθυσμιακής ομάδας που μετέχει σε ένα πολιτισμικό φαινόμενο, αποτελώντας ταυτόχρονα οδηγό για τη διατήρηση και τη μετάδοση της πολιτισμικής αυτής έκφρασης από γενιά σε γενιά (Κονσόλα, 1995), ενώ παράλληλα μέσα από την πολιτιστική κληρονομιά ενός λαού εκφράζεται η δημιουργικότητα του (Kurim, 2004). Κατά την διάρκεια της Παγκόσμιας Διάσκεψης της Unesco, που πραγματοποιήθηκε στο Μεξικό το 1982, διατυπώθηκε ένας ορισμός(https://culturalrights.net/descargas/drets_culturals401.pdf) με τον οποίο ο όρος πολιτισμός ορίζεται ως ένα ολόκληρο σύμπλεγμα διακριτών πνευματικών, υλικών και συναισθηματικών στοιχείων που χαρακτηρίζουν μια κοινωνία ή μια κοινωνική ομάδα.

Σε αυτό περιλαμβάνονται οι τέχνες, τα γράμματα, ο τρόπος ζωής, τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου, οι παραδόσεις και οι πεποιθήσεις (Lenzerini, 2011). Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά είναι μια πρακτική, γνώση, η ακόμα και δεξιότητα που θεωρείται από την Unesco ως μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου (Ruggeles – Silverman, 2009). Τα κτίρια, τα μνημεία οι ιστορικοί τόποι είναι φυσικός πνευματικός πλούτος. Από την άλλη πλευρά, η άυλη πολιτιστική κληρονομιά αποτελείται από μη φυσικό πνευματικό πλούτο, όπως η λαογραφία, οι παραδόσεις, οι πεποιθήσεις, η γλώσσα, οι γνώσεις, η λαογραφία. Τα στοιχεία αυτά, αναγνωρίζονται ως ιδιαίτερες εκφράσεις πολιτισμού, οι οποίες διαφοροποιούν τις πληθυσμιακές ομάδες μεταξύ τους. Οι πρακτικές αυτές μπορεί να προέρχονται από το παρελθόν ή να αποτελούν νεότερες μορφές έκφρασης, οι οποίες ωστόσο παρουσιάζουν μία συνέχεια, καθώς συμμετέχουν σε αυτές διάφορες ομάδες

ανθρώπων. Σύμφωνα με τα παραπάνω, στο πλαίσιο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς περιλαμβάνονται τέχνες όπως ο χορός, η μουσική, οι παραδοσιακές τέχνες, οι προφορικές παραδόσεις αλλά και εκφράσεις όπως η γλώσσα και κοινωνικές πρακτικές (Unesco 2021).

Στη βιβλιογραφία συναντάται πληθώρα ορισμών σχετικά με την άυλη πολιτιστική κληρονομιά. Αξίζει να αναφερθούν ωστόσο ορισμοί και στοιχεία κομβικής σημασίας για την κατανόηση των υπό εξέταση ζητημάτων. Ανάμεσα στους δεκάδες ορισμούς της πολιτιστικής κληρονομιάς, ξεχωρίζει η άποψη που αντιλαμβάνεται αυτό το είδος έκφρασης ως τμήμα του πολιτιστικού γίνεσθαι, το οποίο μεταδίδεται διαρκώς, μέσα από τη προφορική μετάδοση (Κύρκος, 2008). Τα στοιχεία της προφορικής παράδοσης και της συνακόλουθης εξέλιξης των μορφών της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, προσφέρουν μία νέα οπτική στην εν γένει πολιτιστική κληρονομιά, καθώς δίνεται ολοένα και περισσότερη έμφαση στους φορείς των μορφών πολιτισμικής έκφρασης αλλά και στη σχέση μεταξύ φαινομένου και φορέων (Labadi, 2013). Σαφώς, δεν είναι η ανθρώπινη δραστηριότητα στο σύνολο της άυλη. Είναι άλλωστε τα υλικά κατάλοιπα που θεωρήθηκαν άξια διατήρησης αντικείμενα της ανθρώπινης ύπαρξης. Ωστόσο, σήμερα πολλές από τις ενέργειες και τις πρακτικές των ανθρώπων, όπως οι παραδόσεις που φέρουν ιδιαίτερη σημασία για τη κοινότητα και δεν επιτελούν έναν καθαρά χρηστικό ρόλο, αναγνωρίζονται διεθνώς ως μορφές άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς (Kurim, 2004).

1.2.2. Ο ορισμός των πνευματικών δικαιωμάτων.

Η πνευματική ιδιοκτησία ή αλλιώς τα πνευματικά δικαιώματα, προστατεύουν τα έργα λόγου, τέχνης ή επιστήμης, τα οποία προέρχονται από άτομα που αναγνωρίζονται ως δημιουργοί και αποκτούν μέσω της δημιουργίας του έργου, δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας πάνω σε αυτό. Ως δικαιώματα εμπεριέχονται αυτό της εκμετάλλευσης του έργου και της προστασίας του προσωπικού τους δεσμού προς αυτό. Στην ουσία, η πνευματική ιδιοκτησία προστατεύει το έργο ως άυλο αγαθό, μέσα από την αναγνώριση της δημιουργίας ενός αποτελέσματος από ένα ή περισσότερα άτομα.

Το 1967 συστάθηκε ο Παγκόσμιος Οργανισμός Πνευματικής Ιδιοκτησίας (WIPO). Πρόκειται για μία αυτοχρηματοδοτούμενη υπηρεσία του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και αποτελείται από 193 κράτη. Θεωρείται ένα παγκόσμιο φόρουμ όπου προσφέρει υπηρεσίες πνευματικής ιδιοκτησίας (IP), πολιτικής, πληροφόρησης και συνεργασίας. Αποστολή του είναι να ηγείται την ανάπτυξη ενός αποτελεσματικού διεθνούς συστήματος πνευματικής ιδιοκτησίας όπου επιτρέπει την καινοτομία και τη

δημιουργικότητα προς όφελος όλων. Ειδικότερα καθορίζει δικαιώματα που αφορούν προϊόντα επιστημονικής και καλλιτεχνικής μελέτης, γεωγραφικές ενδείξεις, διπλώματα ευρεσιτεχνίας και προστασίας σημαντικών πληροφοριών.

Τα πνευματικά δικαιώματα, σχετίζονται άμεσα με την άυλη πολιτιστική κληρονομιά, όχι μόνο εξαιτίας της κοινής τους μη – υλικής υπόστασης. Η άυλη κληρονομιά, χρίζει ιδιαίτερης αναγνώρισης πνευματικών δικαιωμάτων ώστε να μπορέσει να διαφυλαχτεί, ακριβώς λόγω των κινδύνων που ενέχουν οι μορφές αυτού του είδους κληρονομιάς, η οποία αν και άυλη, διατηρείται ζωντανή μέσα από την ανθρώπινη δραστηριότητα. Η σχέση μεταξύ πολιτιστικής κληρονομιάς και πνευματικής ιδιοκτησίας εξελίσσεται σε ένα βαθύτατα πολύπλοκο περιβάλλον - με πολλούς εμπλεκόμενους θεσμούς και φορείς, συχνά με πολύ διαφορετικά ή ακόμη και αποκλίνοντα συμφέροντα, και μέσα σε ένα κατακερματισμένο νομικό καθεστώς. Μολονότι το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας έχει αναπτύξει εξελιγμένους κανόνες όσον αφορά μια ποικιλία μορφών πνευματικής ιδιοκτησίας, βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στον δημιουργό της εκάστοτε κληρονομιάς και τις εμπορικές προϋποθέσεις που δεν λειτουργούν τόσο καλά με την προστασία των παραδοσιακών γνώσεων και των παραδοσιακών πολιτιστικών εκφράσεων, οι οποίες προστατεύονται από ένα ιδιαίτερα περίπλοκο σύστημα.

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί, θα συζητηθεί τόσο η ανάγκη προστασίας της άυλης κληρονομιάς και το διεθνές πλαίσιο προστασίας με τις σημαντικότερες συμβάσεις που έχουν σχηματιστεί έως σήμερα, ενώ αναφορά θα γίνει στον ρόλο που καλούνται να διαδραματίσουν τα πνευματικά δικαιώματα στη διαφύλαξη των άυλων μορφών πολιτιστικής έκφρασης.

Κεφάλαιο 2

Ανάγκη προστασίας, διεθνείς συμβάσεις και ο ρόλος των πνευματικών δικαιωμάτων.

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί, γίνεται λόγος για την ανάγκη προστασίας της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, με αναφορά στο έργο της Unesco. Αναλύονται οι συμβάσεις για την προστασία της παγκόσμιας κληρονομιάς του 1972 αλλά και η σύμβαση για τη προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς του 2003. Τέλος, γίνεται αναφορά στη ποικιλομορφία των ανθρώπινων κοινοτήτων, την σχέση τους με την άυλη κληρονομιά αλλά και το ρόλο που καλούν να διαδραματίσουν τα πνευματικά δικαιώματα στην προστασία των άυλων μορφών πολιτισμικής έκφρασης.

2.1. Η ανάγκη προστασίας της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.

Όσον αφορά στη διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, σε αυτήν περιλαμβάνονται όλα τα μέτρα που αποβλέπουν στη διασφάλιση της βιωσιμότητας της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, συμπεριλαμβανομένων του προσδιορισμού, της τεκμηρίωσης, της έρευνας, της συντήρησης, της προστασίας, της προώθησης, της μεταβίβασης, της αξιοποίησης, καθώς και της αναζωογόνησης των διαφόρων πτυχών αυτού του είδους της κληρονομιάς.

Η πολιτιστική κληρονομιά προστατεύεται μεταξύ άλλων και με την πνευματική ιδιοκτησία της οποίας κινητήριο δύναμη είναι πάντα ο δημιουργός, (Καλλινίκου, 2005, σελ.1).

Η προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς έχει αποκτήσει διεθνείς διαστάσεις ειδικότερα τις τελευταίες δεκαετίες. Από τις θεμελιώδεις αρχές της ανθρωπολογικής σκέψης όπως αυτή διατυπώνεται κατά τον 19^ο αιώνα ήταν και η

διαπίστωση ότι οι παραδόσεις και ο πολιτισμός των αυτοχθόνων στις αποικίες των ευρωπαϊκών κρατών θα άρχιζαν να εξαφανίζονται εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης. Έτσι λοιπόν, για τη διαφύλαξη τους δημιουργούνται εκείνη την εποχή μεγάλες εθνογραφικές συλλογές στην Ευρώπη αλλά και στη Βόρεια Αμερική. Ο Γάλλος ανθρωπολόγος *Claude Levi-Strauss* στο έργο του «*Race et Histoire*» (Levi - Strauss, 1957) εκφράζεται για την αξία και το σεβασμό της διαφορετικότητας. Το συγκεκριμένο έργο αποτέλεσε τον κεντρικό ιδεολογικό άξονα της Unesco και έμπνευση για τις δραστηριότητες της στον τομέα του πολιτισμού αλλά και του διαπολιτισμικού διαλόγου.

Μέσα από τον ορισμό της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς προκύπτουν άμεσα και έμμεσα οφέλη για την κατανόησή της, την σημασία και την αξία της για τη διεθνή κοινότητα. Ανάμεσα στα οφέλη συγκαταλέγονται η αυτογνωσία από τις ομάδες και τα άτομα του άυλου πλούτου ως μέρους της πολιτιστικής κληρονομιάς, η αδιάσπαστη και συνεχόμενη δημιουργία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς ως απάντηση για την κοινωνική και ιστορική εξέλιξη των κοινοτήτων και ομάδων, η σύνδεση της κληρονομιάς με την ταυτότητα των δημιουργών και των φορέων της και η βαθιά αλληλεξάρτηση της με τα ανθρώπινα δικαιώματα (Lenzerini, 2011).

Σύμφωνα με έκθεση για την ανθρώπινη ανάπτυξη, κατά την οποία οι περισσότερες χώρες είναι πολιτισμικά διαφορετικές, σε περισσότερες από 110 χώρες πάνω από 25% του πληθυσμού αποτελείται από εθνικές ή θρησκευτικές ομάδες και σε 42 χώρες το μερίδιό τους κυμαίνεται μεταξύ 10 και 25% (UNDP, 2004). Η διατήρηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί πολύ σημαντικό κομμάτι της πολιτισμικής πολυμορφίας και της πολιτιστικής ελευθερίας. Η ποικιλομορφία των πολιτιστικών αγαθών έχει τη δική της αξία καθώς διανθίζει την πολιτιστική εμπειρία των ανθρώπων (UNDP, 2004). Η αξία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς θα μπορούσε να καθοριστεί σε διαφορετικά επίπεδα, καθώς παρουσιάζει πολλά χαρακτηριστικά όπως οικονομικά, αισθητικά, πολιτιστικά, γενεαλογικά. Δημιουργεί λοιπόν επί της ουσίας ένα πολιτιστικό κεφάλαιο τεράστιο που είναι και πολύ δύσκολο στην αποτίμηση του (UNDP, 2004). Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά είναι από την φύση της δυναμική και αναδημιουργείται συνεχώς καθώς μια τέτοια κληρονομιά τροποποιεί και διαμορφώνει τα δικά της χαρακτηριστικά παράλληλα με τη πολιτιστική εξέλιξη των ενδιαφερομένων κοινοτήτων, όμως αυτή της η τάση να εξελίσσεται την καθιστά και ιδιαίτερα ευάλωτη στην απορρόφηση από τα στερεότυπα πρότυπα τα οποία επικρατούν σε κάθε εποχή (Lenzerini, 2011).

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά λειτουργεί σαν ένας παράγοντας προσέγγισης των ανθρώπων και εξασφάλισης κατανόησης μεταξύ τους, καθώς οι εκφάνσεις της

είναι ριζωμένες βαθιά σε κοινότητες, αλλά και σε ομάδες και εκδηλώνονται τοπικά. Από τη φύση τους, παρόμοιες μορφές έκφρασης δημιουργούνται συνεχώς και αντανακλούν την πολιτιστική ταυτότητα των δημιουργών αλλά και κατόχων της. Αντίστοιχα, οι πολιτισμικές εκφράσεις δύνανται να αναδιαμορφώνονται παράλληλα με την εξέλιξη των κοινοτήτων. Αυτή η τάση για εξέλιξη και αναπροσαρμογή καθιστά τις άυλες εκφράσεις ευάλωτες στην απορρόφηση από τα στερεότυπα τα οποία επικρατούν σε κάθε εποχή (Lenzerini, 2011). Τις τελευταίες δεκαετίες, η ταυτότητα των ανθρώπων βρίσκεται στο στόχαστρο λόγω πολεμικών συγκρούσεων. Περιπτώσεις αναγκαστικής μετακίνησης πληθυσμιακών ομάδων, καταστροφές που καταγράφονται σε χώρους συνάθροισης και τέλεσης ιδιαίτερων πρακτικών αλλά και η ανθρώπινη παρέμβαση στο φυσικό περιβάλλον για την επίτευξη στρατιωτικών επιδιώξεων, μπορούν να αλλοιώσουν σε μεγάλο βαθμό μία άυλη πολιτιστική έκφραση, αν όχι να την καταστρέψουν εντελώς, με την εξόντωση των φορέων της (Lenzerini, 2011). Αντίστοιχη αλλοίωση σε μορφές άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς μπορούν να προκληθούν λόγω της κλιματικής αλλαγής, ιδιαίτερα σε μορφές πολιτισμού που είναι άμεσα συνδεδεμένες με το φυσικό περιβάλλον, όπως ένα δάσος ή ένα σπήλαιο.

Ο σπουδαιότερος κίνδυνος που απειλεί ωστόσο τις μορφές άυλης πολιτιστικής έκφρασης έγκειται στην παγκοσμιοποίηση που λαμβάνει χώρο τις τελευταίες δεκαετίες και κυρίως στην εμπορευματοποίηση των προϊόντων πολιτιστικής κληρονομιάς. Η παγκοσμιοποίηση και οι προκλήσεις που δημιουργεί στην προσπάθεια διατήρησης της πολιτιστικής πολυμορφίας και προώθησης του πολιτιστικού διαλόγου καθώς και η διασφάλιση της υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί πολυδιάστατο φαινόμενο (UNDP, 2004). Όσα και να είναι τα οφέλη της παγκοσμιοποίησης σχετικά με την άυλη πολιτιστική κληρονομιά μπορεί να υπάρχουν και αρνητικές συνέπειες. Τα οφέλη της παγκοσμιοποίησης έγκεινται στο γεγονός ότι η άυλη πολιτιστική κληρονομιά ως παγκόσμια έννοια και η ικανότητα των φορέων που ασπάζονται και ακολουθούν την έννοια αυτή, συγκεντρώνουν την διεθνή στήριξη για την προστασία της. Ωστόσο ο φόβος ότι οι παραδοσιακές πρακτικές και οι τοπικές αξίες αλλοιώνονται από την πολιτιστική επιρροή της αναπτυσσόμενης δύσης οδήγησε στην ανάγκη να θεσπιστούν ρυθμιστικοί κανόνες που θα συνυπολογίζουν και την τοπική πολιτιστική ακεραιότητα (Brown, 2005). Οι επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης εντοπίζονται στο γεγονός ότι θέτει απειλές στις οικονομικές αξίες που είναι εγγενείς στις διεργασίες παγκοσμιοποίησης μέσω της κυριαρχίας ορισμένων γλωσσών και πολιτιστικών πρακτικών, συνεπάγεται επομένως την απώλεια γλωσσών και τη πλήρη εξαφάνιση ορισμένων πρακτικών Από

πολιτιστική άποψη, η ομοιομορφία σημαίνει όχι μόνο απώλεια της πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και την τυποποίηση των διαφόρων λαών και της κοινωνικής και πολιτιστικής τους ταυτότητας σε στερεότυπους τρόπους ζωής και σκέψης, σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα. Η πολυμορφία των πολιτισμών αντικατοπτρίζει τη ποικιλομορφία των λαών και συνδέεται με την άυλη πολιτιστική κληρονομιά καθώς αντιπροσωπεύει τη ζωντανή έκφραση των ιδιοσυγκρασιακών χαρακτηριστικών των διαφορετικών κοινοτήτων (Lenzerini, 2011).

Η εμπορευματοποίηση, από την άλλη πλευρά, έχει διπλό χαρακτήρα. Αφενός, η διαφήμιση τοπικών προϊόντων στο ευρύ, διεθνές κοινό συμβάλει στην γνώση σχετικά με το προϊόν, τις ιδιαίτερες συνθήκες παρασκευής του και την γεωγραφική του προέλευση (Bortolotto 2020), αφετέρου όμως μπορεί να οδηγήσει στην αυξημένη ζήτησή του, με αποτέλεσμα την πίεση τοπικών παραγωγών ώστε να δημιουργήσουν μεγαλύτερες ποσότητες. Η διαδικασία αυτή με τη σειρά της θα μπορούσε να αλλοιώσει την παραδοσιακή τεχνική αλλά και να εξαντλήσει την φυσική πηγή από την οποία προέρχεται το τελικό προϊόν. Επιπλέον κίνδυνος, ο οποίος σχετίζεται άμεσα με την εμπορευματοποίηση των τοπικών προϊόντων πολιτιστικής κληρονομιάς είναι η είσοδος της τεχνολογίας, η οποία τείνει με τη σειρά της να αλλοιώσει τις παραδοσιακές μεθόδους συλλογής πρώτων υλών και επεξεργασίας, στον βωμό της αυξημένης παραγωγής και εξαγωγής, με στόχο το κέρδος. Αν και οι κίνδυνοι της παγκοσμιοποίησης και της εμπορευματοποίησης μπορούν να χαρακτηριστούν ως σχετικά σύγχρονοι, οι πολεμικές συγκρούσεις σαφώς κατέχουν διαχρονική θέση. Ήταν άλλωστε οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι το χρονικό πλαίσιο εντός του οποίου δημιουργήθηκε η Unesco και σχηματίστηκε ένα πρώιμο πλάνο προστασίας της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς.

2.2. Το διεθνές πλαίσιο για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς εν καιρώ πολέμου, ξεκινάει με το Δίκαιο της Χάγης 1899/1907, όπου αναφέρεται η ανάγκη λήψης μέτρων ώστε να παραμείνουν όσο το δυνατόν ακέραια ορισμένα κτήρια όπως ιστορικά μνημεία, νοσοκομεία και χώροι συγκέντρωσης αθώου πληθυσμού (Μυλωνόπουλος, 2006). Η ιδέα ωστόσο ενός παγκόσμιου οργανισμού που θα προστατεύει τα πολιτιστικά και φυσικά αποθέματα ξεκίνησε μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, με την Unesco να ιδρύεται τελικώς μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου. Το Νοέμβριο

του 1945, 37 χώρες οδηγήθηκαν μέσω αντιπροσωπειών στο Λονδίνο για να πάρουν μέρος σε μια διάσκεψη που το αποτέλεσμα της θα ήταν η ίδρυση της εκπαιδευτικής, επιστημονικής και πολιτιστικής οργάνωσης των Ηνωμένων Εθνών (UNESCO), με το καταστατικό της επικυρώθηκε και τέθηκε άμεσα σε ισχύ από 20 χώρες (Singh, 2011). Ως έδρα ορίστηκε το Παρίσι ενώ παράλληλα ιδρύθηκαν 65 γραφεία, ινστιτούτα και εθνικές επιτροπές σε διάφορα μέρη της υφελίου. Την μεταπολεμική περίοδο και ύστερα από τις εκτεταμένες καταστροφές που υπέστησαν οι περισσότερες χώρες που συμμετείχαν στον πόλεμο, κρίθηκε επιτακτική η ανάγκη ανάπτυξης ενός διεθνούς πλαισίου που να σχετίζεται άμεσα με την προστασία της υλική και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς (Aikawa, 2004).

Ήδη, το 1954, γίνεται η πρώτη αναφορά στον όρο πολιτιστικό αγαθό και στην προστασία του έγινε μέσω της *Σύμβασης για την προστασία Πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης* ή αλλιώς σύμβαση της Χάγης το έτος 1954. Από τις αρχές του 1960 μέχρι και το 1972 που υπογράφηκε η σύμβαση για τη προστασία της παγκόσμιας κληρονομιά, κατατίθενται μια σειρά πρωτοβουλιών και προτάσεων από διάφορους οργανισμούς, όπως ο διεθνής οργανισμός για τη προστασίας του περιβάλλοντος (IUCN), την Unesco και το ICOMOS (Cameron & Rossler, 2013). Από τη σύσταση της Unesco μέχρι και σήμερα, έχουν διατυπωθεί και υπογραφεί αρκετές συμβάσεις που αφορούν στη προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως η Σύμβαση για την Παγκόσμια Κληρονομιά (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage) που υιοθετήθηκε το 1972, η Σύσταση για τη διαφύλαξη του παραδοσιακού πολιτισμού και της λαογραφίας (Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore) που υιοθετήθηκε το 1981 και φυσικά η Σύμβαση για την Προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage) που υιοθετήθηκε το 2003. Η «Σύμβαση της UNESCO για τη διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς», που εγκρίθηκε το 2003, οριοθετεί τις ευθύνες κάθε κράτους μέλους για τη διατήρηση και την προώθηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς του. Ειδικότερα σε κάθε μέλος επιβάλλεται να λαμβάνει τα απαραίτητα μέτρα για να διασφαλίζει την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς η οποία βρίσκεται εντός των συνόρων του, καθώς και να προσδιορίζει τα στοιχεία που υπάρχουν εντός των συνόρων του σε συνεργασία με φορείς, ομάδες, οργανώσεων ιδιωτών ή δημοσίων, κοινοτήτων και μη κυβερνητικών οργανώσεων, (Μανουσάκα, 2022, σελ. 23)

Επιπλέον, στη σύμβαση προβλέπεται η δημιουργία ενός ή περισσότερων

ευρετηρίων της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς που υπάρχει στα σύνορα του. Στα ευρετήρια θεωρείται επιβεβλημένη η τακτική ενημέρωση και θα πρέπει να ακολουθεί η υποβολή τους στην Διακυβερνητική Επιτροπή. Άλλο αναγκαίο μέτρο που λαμβάνεται είναι, η αξιοποίηση της λειτουργίας της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς στην κοινωνία, όπου θα ορίσει έναν ή περισσότερους οργανισμούς αρμόδιους για τη διαφύλαξή της και την ενθάρρυνση μελετών με στόχο την αποτελεσματική προστασία της. Άλλο σημείο που θεωρείται σημαντικό είναι οι εκπαιδευτικές δράσεις που πραγματοποιούνται με στόχο την ευαισθητοποίηση του κόσμου κυρίως της νέας γενιάς καθώς και την ανάπτυξη δεξιοτήτων για την προστασία και τη διαχείρισή της. Άλλο σημαντικό σημείο είναι η ενημέρωση της κοινής γνώμης που αφορούν τις δραστηριότητες που πραγματοποιούνται κατά την εφαρμογή της προάγοντας την παιδεία.

Μία πρώτη παρατήρηση που μπορεί να γίνει φανερή από το περιεχόμενο και την χρονολογική σειρά υιοθέτησης των παραπάνω συμβάσεων, είναι η κλιμάκωση και η έμφαση που δίνεται στις άυλες μορφές πολιτιστικής κληρονομιάς. Κατά τη πρώτη σύμβαση, του 1972, η Unesco κάλεσε τα κράτη μέλη να υποβάλουν κατάλογο των ακινήτων που αποτελούν την εθνική τους πολιτιστική και φυσική κληρονομιά για να συμπεριληφθούν σε έναν κατάλογο μνημείων παγκόσμιας κληρονομιάς, ουσιαστικά αφήνοντας εκτός λίστας την άυλη κληρονομιά. Ωστόσο, στην σύσταση του 1981 γίνεται φανερή η στροφή στον άυλο πολιτισμό, καθώς επισημαίνεται η ευθραυστότητα της άυλης κληρονομιάς, ενώ προτείνονται στρατηγικές διατήρησης, όπως η τεκμηρίωση των παραδόσεων, η δημιουργία αρχείων και η δημιουργία μουσείων λαογραφίας. Η δομή και το περιεχόμενο της σύστασης του 1981, αποτέλεσε την βάση της σύμβασης για τη προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς η οποία ορίζει τη φύση και τις μορφές της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς - προφορικές παραδόσεις, εκφράσεις, γλώσσα, παραστατικές τέχνες, κοινωνικές πρακτικές, τελετουργίες, εορταστικές εκδηλώσεις, παραδοσιακή χειροτεχνία, καθώς και γνώσεις και πρακτικές σχετικά με τη φύση και το σύμπαν- και συνιστά τρόπους διατήρησής τους. Επισημαίνοντας την απειλή που θέτουν η παγκοσμιοποίηση και ο κοινωνικός μετασχηματισμός στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά, τα μέτρα διαφύλαξης περιλαμβάνουν τον εντοπισμό και την τεκμηρίωση των παραδόσεων, την έρευνα, τη διατήρηση, προστασία και προώθηση, την μετάδοση, ιδίως μέσω της επίσημης και μη τυπικής εκπαίδευσης αλλά και την αναζωογόνηση των διαφόρων πτυχών της κληρονομιάς αυτής (Unesco 2011).

Οι παραπάνω συμβάσεις και συστάσεις, έχουν σαφώς προσδώσει ένα αίσθημα ασφάλεια στους φορείς των άυλων μορφών πολιτιστικής κληρονομιάς

αλλά και στους επίσημους φορείς που διαρκώς επιδιώκουν την αναγνώριση ιδιαίτερων μορφών ως τμήμα της παγκόσμιας κληρονομιάς. Όπως έγινε φανερό, η βάση για αυτό που σήμερα αποκαλείται κατάλογο πολιτιστικής κληρονομιάς, ξεκινάει από την σύμβαση του 1972, για την οποία γίνεται λόγος στη συνέχεια.

2.2.1. Σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς (Convention on the Protection of the World Cultural and Natural Heritage) - (1972).

Η σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, υπογράφηκε στις 16 Νοεμβρίου 1972 και είχε ως στόχο της την ενθάρρυνση, αναγνώριση, προστασία και διατήρηση αντιπροσωπευτικών δειγμάτων της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, ως δείγματα της παγκόσμιας αξίας (Unesco 2008). Βασικό συστατικό της σύμβασης αποτελεί ο παγκόσμιος χαρακτήρας της, καθώς αναφέρεται σε μνημεία και φυσικά τοπία ολόκληρου του κόσμου και δε περιορίζεται σε μικρότερες περιοχές, όπως η Ευρώπη (Αλιβιζάτου, 2010). Όπως προαναφέρθηκε, η σύμβαση αποτελεί το αποτέλεσμα ζυμώσεων μεταξύ πολιτιστικών φορέων, ιδεών, πρωτοβουλιών και σκέψεων, ενώ αναδεικνύει την ανησυχία κρατών και οργανισμών σχετικά με τον πολιτισμό και το φυσικό περιβάλλον. Τόσο οι πολεμικές συγκρούσεις, όσο και η αυξημένη οικοδόμηση και εκμετάλλευση των φυσικών πόρων που ακολούθησε την πολεμική περίοδο, είχε ως αποτέλεσμα την πρόκληση έντονων ανησυχιών. Πρόκειται ουσιαστικά για την πρώτη εμπειριστατωμένη προσπάθεια σύνδεσης του φυσικού πλούτου με τα πολιτιστικά αποθέματα, έννοιες που θεωρούνταν αυτόνομες μέχρι εκείνη τη περίοδο (Κόνσολα 1995).

Η ίδια η σύμβαση περιλαμβάνει 38 άρθρα και χωρίζεται σε 8 μέρη, ενώ μεταφράστηκε σε 8 γλώσσες, ενώ η βασική διάκριση που περιλαμβάνεται στη σύμβαση είναι αυτή μεταξύ μνημείων, θέσεων και συνόλων. Η σύμβαση προβλέπει, μεταξύ άλλων τη δημιουργία ενός καταλόγου παγκόσμιας κληρονομιάς και ενός καταλόγου παγκόσμιας κληρονομιάς σε κίνδυνο. Η επιτυχία των καταλόγων μπορεί να είναι ορατή από τις εγγραφές που περιλαμβάνουν, με περισσότερα από 850 θέσεις να είναι εγγεγραμμένες στους καταλόγους παγκόσμιας κληρονομιάς, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία, φυσικά τοπία αλλά και συνδυασμός μνημείων και φυσικών τοπίων (Πάντζου 2020). Αν και ο αριθμός των εγγραφών είναι εντυπωσιακός, έρχεται σε αντίθεση με την αρχική ιδέα των

εμπνευστών της σύμβασης, οι οποίοι επιθυμούσαν την επιλογή όχι περισσότερων των 100 μνημείων και χώρων (Cleere 2012).

Από το 1972, όταν υπογράφηκε η σύμβαση, μέχρι σήμερα, τόσο τα όργανα της Unesco, όσο και τα κράτη μέλη, έχουν διαφοροποιήσει ή βελτιώσει τις μεθόδους διαχείρισης και αντιμετώπισης των μνημείων παγκόσμιας κληρονομιάς. Αξίζει ωστόσο να σημειωθεί πως ο κατάλογος, έχει αρκετές φορές χρησιμοποιηθεί και ως πολιτικό εργαλείο, για την εξυπηρέτηση διάφορων ρητορικών. Το γεγονός αυτό, αμαυρώνει σημαντικά τον στόχο και τις μεθόδους της Unesco σχετικά με την αναγνώριση μίας παγκόσμιας κληρονομιάς. Αν και η σύμβαση αποτελούσε σαφώς ένα πρωτοποριακό κείμενο για την εποχή του, η εγγραφή εκατοντάδων μνημείων θεωρείται από μεγάλη μερίδα ανθρώπων ως αρνητικό στοιχείο, καθώς μειώνεται με τον τρόπο αυτό η αναγνώριση των σημαντικότερων, οικουμενικών μνημείων.

2.2.2. Σύμβαση της Unesco του 2003 για την προστασία και διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η σύμβαση του 2003, όπως προαναφέρθηκε, στηρίχτηκε στη σύσταση του 1989 σχετικά με την άυλη κληρονομιά και τη λαογραφία των πληθυσμιακών ομάδων. Η νέα σύμβαση περιλαμβάνει σαράντα άρθρα κατανομημένα σε εννέα τμήματα και έχει ως σκοπό : α) τη διεθνή συνεργασία και συνδρομή. β) την ευαισθητοποίηση σε εθνικό, διεθνές και τοπικό επίπεδο όσο αφορά την αμοιβαία εκτίμηση σχετικά με τη σημασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. γ) το σεβασμό της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και των ενδιαφερόμενων κοινοτήτων, ομάδων αλλά και ατόμων. δ) την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η σύμβαση τέθηκε σε ισχύ στις 20 Απριλίου 2006 (Lenzerini, 2011), ενώ σήμερα έχει επικυρωθεί από 181 χώρες διεθνώς. Για τη σύνταξη της, η Unesco συγκέντρωσε τα υφιστάμενα διεθνή έγγραφα σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα και ειδικότερα την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων δικαιωμάτων του 1948, το Διεθνές σύμφωνο Περί αστικών και Πολιτικών δικαιωμάτων του 1966 και το Διεθνές Σύμφωνο περί Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών δικαιωμάτων του 1966. Η σύμβαση του 2003 είναι η πρώτη που αναγνωρίζει τον πρωταρχικό ρόλο που διαδραματίζουν οι τοπικές κοινότητες στη διαφύλαξη αλλά και μετάδοση της

άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Για την ίδια την έννοια της άυλης κληρονομιάς δόθηκε βάρος τόσο στην πρωιμότερη σύσταση για την *Προστασία του Παραδοσιακού και Λαϊκού Πολιτισμού* το 1981 όσο και στην Οικουμενική διακήρυξη για την *Πολιτιστική Πολυμορφία* του 2011 στην *Διακήρυξη της Κωνσταντινουπόλεως* του 2002 (Σύμβαση για την προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, 2003).

Η σύμβαση του 2003 αναδεικνύει το σημαντικό ρόλο που έχουν οι τοπικές κοινότητες ως φορείς μετάδοσης και προστασίας της παράδοσης και της προφορικής γνώσης με απαραίτητη τη συμμετοχή της εκάστοτε τοπικής κοινωνίας (Αλιβιζάτου, 2015). Σε διεθνές επίπεδο, η Σύμβαση για τη Διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς προβλέπει την δημιουργία και τον εμπλουτισμό τριών καταλόγων με σκοπό να καταστεί περισσότερο αντιληπτή η άυλη πολιτιστική κληρονομιά, καθώς επίσης και τη δημιουργία διεθνούς ταμείου ενίσχυσης φορέων άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς για τη στήριξη παραδοσιακών κοινοτήτων και δημιουργιών (Αλιβιζάτου, 2015). Οι τρεις κατάλογοι είναι α) *Ο κατάλογος της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς που χρήζει επείγουσας διασφάλισης* β) *ο αντιπροσωπευτικός κατάλογος της ανθρωπότητας* γ) *ο κατάλογος καλών πρακτικών για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.* (<https://ich.unesco.org/en/purpose-of-the-lists-00807>)

Η σύμβαση της Unesco ενθαρρύνει τη συνεργασία μεταξύ των εθνών, στο πλαίσιο της πολιτιστικής ποικιλομορφίας, θέτοντας ως στόχο την από κοινού θέσπιση μέτρων και συμβάσεων, ενώ κατευθυντήριες γραμμές και συμβουλές προσφέρονται σε όλα τα μέλη, με σκοπό την όσο το δυνατόν κοινή στάση απέναντι σε θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς (Brown, 2005). Πέραν των εθνικών κρατών, η συμμετοχή των οποίων κρίνεται απαραίτητη για τη τήρηση της σύμβασης, σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν οι κοινότητες, καθώς όπως αναφέρεται στο άρθρο 2 παράγραφος 1 της σύμβασης, η διαφύλαξη πολιτιστικών μορφών βασίζεται στην αδιάλειπτη πρακτική από την εκάστοτε ομάδα. Αντίστοιχα, τα άρθρα 11 και 15 αναγράφουν ρητά τη συμμετοχή των κοινοτήτων στον ορισμό της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον σημείο της σύμβασης αποτελεί η αναφορά του άρθρου 15, σύμφωνα με την οποία κάθε συμβαλλόμενο κράτος επιχειρεί να εξασφαλίσει την όσο δυνατόν ενεργότερη συμμετοχή των κοινοτήτων, ομάδων και κατά περίπτωση, των ατόμων, που δημιουργούν, διατηρούν και μεταδίδουν τέτοια κληρονομιά, ορίζοντας με τον τρόπο αυτό την άμεση συνεργασία που οφείλει να διέπει την επαφή μεταξύ κρατικών οντοτήτων και φορέων πολιτιστικής έκφρασης.

Η Ελλάδα επικύρωσε τη Σύμβαση για την Προστασία της Άυλης Πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO το 2003, ενώ η εγγραφή του δέντρου Argan στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της

Ανθρωπότητας έγινε το 2014, όμως η εφαρμογή της σύμβασης για τη χώρα μας άρχισε με τον Ν.3521/ 2006 στις 22-12-2006. Αυτή η καθυστέρηση οφείλεται σε μια καθυστέρηση όλων των ευρωπαϊκών χωρών να αναλάβουν δράση στο συγκεκριμένο τομέα σε αντίθεση με αναπτυσσόμενες χώρες, που ξεκίνησαν αμέσως την εφαρμογή της σύμβασης (Αλιβιζάτου, 2015).

Η Ελλάδα συμμετέχει στην εφαρμογή των πολιτικών της Unesco σε όλους τους τομείς και κυρίως στον πολιτιστικό τομέα, μέσα από την υποστήριξη της προσπάθειας για τη προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, την ενίσχυση του διαπολιτισμικού διαλόγου, την πρόληψη των συρράξεων αλλά και της πολυμορφίας των πολιτισμών. Από την άλλη πλευρά, το Μαρόκο, η δεύτερη χώρα για την οποία θα γίνει λόγος στη παρούσα έρευνα, έχει επικυρώσει τη σύμβαση του 2003 σχετικά με την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς από τον Ιούλιο 2006. Οι δύο χώρες, έχουν ήδη προσθέσει στον κατάλογο άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς μια σειρά μορφών έκφρασης, όπως εκδηλώσεις, προϊόντα, έθιμα κλπ. Καθώς όμως οι μορφές αυτές χαρακτηρίζονται από μοναδικότητα και ιδιαιτερότητα, πρέπει να σημειωθεί ένας ακόμα παράγοντας που σχετίζεται άμεσα με την άυλη κληρονομιά, αυτός της ποικιλομορφίας των πολιτιστικών εκφράσεων.

Όσον αφορά τα στοιχεία άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς που εντάσσονται στον εν λόγω κατάλογο, η επιλογή γίνεται σύμφωνα πάντα με κάποια κριτήρια τα οποία εφαρμόζονται για να εξακριβωθεί εάν τα προτεινόμενα προς ένταξη στοιχεία στον κατάλογο τηρούν τις απαιτήσεις της εξαιρετικής αξίας ή της λαϊκής και παραδοσιακής πολιτιστικής έκφρασης από ιστορική, καλλιτεχνική, εθνολογική γλωσσική αξία (Κονσόλα, 2006). Η σύμβαση της Unesco για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά στο πλαίσιο διαφύλαξης της σε διεθνές επίπεδο μέσω της επιτροπής που έχει συσταθεί, εξετάζει όλους τους φακέλους που έχουν κατατεθεί από τα ενδιαφερόμενα κράτη σύμφωνα με τα πέντε κριτήρια, και στη συνέχεια να τους υποβάλει για έγκριση στη γενική συνέλευση. Ο όρος R, αποτελεί το αρχικό του όρου Representative List δηλαδή **αντιπροσωπευτικός κατάλογος της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας** (Αλιβιζάτου, 2015). Τα πέντε κριτήρια είναι:

- Το προς ένταξη στοιχείο αποτελεί άυλη πολιτιστική κληρονομιά όπως ορίζεται από το άρθρο 2 της Σύμβασης.
- Η εγγραφή του στοιχείου να συμβάλλει στη διασφάλιση της ευαισθητοποίησης και προβολής σχετικά με τη σημασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και στην ενθάρρυνση του διακοινοτικού διαλόγου.

- Τα μέτρα διαφύλαξης να είναι διαμορφωμένα, ώστε το στοιχείο να αναδεικνύεται και να διαφυλάσσεται, ιδιαίτερα με το πέρασμα του χρόνου.
- Η υποψηφιότητα του στοιχείου θα πρέπει να στηρίζεται όσο το δυνατόν με μεγαλύτερη συμμετοχή της ομάδας και της κοινότητας ή όλων των ενδιαφερόμενων ατόμων, τα οποία θα πρέπει να έχουν δώσει τη συγκατάθεση τους και να έχουν ενημερωθεί κατάλληλα για όλες τις παραμέτρους. Αυτή η θεσμοθέτηση πιθανόν να προέκυψε από την τάση των κρατών μελών να παραβλέπουν το ρόλο των εκάστοτε κοινοτήτων στη διαφύλαξη και προβολή της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Πολλά κράτη όμως με άμεσο κίνητρο να προβάλλουν τις τοπικές τους παραδόσεις και από το μεταξύ τους ανταγωνισμό για να εγγράψουν όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία δεν αξιολογούσαν σωστά τη συμβολή των τοπικών ομάδων κοινοτήτων αλλά και ατόμων που είχαν δημιουργήσει και στηρίζει τις παραδόσεις πολύ πριν γίνουν αντικείμενο προσοχής των αντίστοιχων κρατικών μηχανισμών.
- Οι υποψηφιότητες πρέπει να δώσουν αποδείξεις για τη σχέση τους με την πολιτιστική ιστορία της κοινότητας και το ρόλο τους ως μέσον επιβεβαίωσης της πολιτιστικής ταυτότητας των ενδιαφερόμενων λαών και πολιτιστικών κοινοτήτων. Η έννοια της εξαιρετικής αξίας σχεδιάστηκε με γνώμονα τη σημασία του υποψήφιου στοιχείου για την κοινότητα (Lenzerini, 2011).

Ουσιαστικά, το στοιχείο που προτείνεται ως υποψήφιο θα πρέπει να είναι ήδη καταχωρημένο στο εθνικό ευρετήριο άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς του κράτους μέλους που το προτείνει, όπως προβλέπεται από τα άρθρα 11 και 12 της σύμβασης. Θα πρέπει επιπλέον να πιστοποιείται η στενή σχέση του συγκεκριμένου κράτους με το υποψήφιο στοιχείο και να τελείται στο έδαφος. Σύμφωνα με ρητές διατάξεις της σύμβασης δεν αναγνωρίζονται όλα τα στοιχεία ως άυλη πολιτιστική κληρονομιά ακόμα και εάν εξυπηρετούνται οι σκοποί της Σύμβασης. Για να αναγνωριστεί ένα στοιχείο θα πρέπει να συμβαδίζει με τα ανθρώπινα δικαιώματα και να επιδεικνύει την ανάγκη αμοιβαίου σεβασμού μεταξύ των κοινοτήτων. Η Unesco δεν επιθυμεί να υποστηρίζει ανήθικες πρακτικές όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα όπως βασανιστήρια ή δουλεία. Ο προσδιορισμός λοιπόν του τι είναι άυλη πολιτιστική κληρονομιά είναι μια πολύ δύσκολη και επίπονη διαδικασία την οποία η γενική συνέλευση καλείται να υλοποιήσει (Kurim, 2004).

Πέραν του καταλόγου με τις μορφές άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, έχει

καταρτιστεί ένας επιπλέον κατάλογος που αφορά στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά που χρήζει **επείγουσα διασφάλιση**, όπως ορίζει η σύμβαση. Η συγκεκριμένη λίστα περιλαμβάνει μορφές άυλης κληρονομιάς που σύμφωνα με τα μέλη κράτη απαιτούν άμεση επέμβαση για τη διασφάλισή τους. Προκειμένου να συμπεριληφθεί στον κατάλογο και να ενταθεί ένα πολιτιστικό προϊόν θα πρέπει να ισχύουν συσσωρευτικά τα παρακάτω κριτήρια: 1. Το πολιτιστικό στοιχείο να έχει προσδιοριστεί με την ευρύτερη συμμετοχή της κοινότητας ή των ατόμων που ενδιαφέρονται. 2. Τα μέτρα διασφάλισης τα οποία λαμβάνονται να επιτρέψουν στην ομάδα ή στην κοινότητα να συνεχίσουν την πρακτική άσκηση ώστε το στοιχείο να παραδοθεί στις επόμενες γενιές. 3. Να υφίσταται μεγάλη ανάγκη διαφύλαξης γιατί σημειώνονται απειλές για το πολιτιστικό αγαθό που να πιστοποιούν ότι χωρίς προστασία και διαφύλαξη αυτό με την πάροδο των ετών θα χαθεί οριστικά. 4. Το στοιχείο να περιλαμβάνεται σε κατάλογο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς που υπάρχει στο ενδιαφερόμενο κράτος όπως ορίζεται από τα άρθρα 11 και 12 της σύμβασης (Άρθρο 11 σύμβασης 2003). 5. Το συστατικό να αποτελεί άυλη πολιτιστική κληρονομιά σύμφωνα με το άρθρο 2 της σύμβασης. 6. Να υπάρχει ανάγκη διαφύλαξης επειδή κινδυνεύει η βιωσιμότητα του παρά τις προσπάθειες που έχει καταβάλει το κράτος ή η κοινότητα με στόχο την διαφύλαξη του (Άρθρο 12 σύμβασης 2003).

Τέλος, ο τελευταίος κατάλογος που προβλέπεται από τη σύμβαση ονομάζεται **μητρώο καλών πρακτικών διαφύλαξης** που περιλαμβάνει έργα ή δραστηριότητες που προτείνονται στην επιτροπή από τα συμβαλλόμενα κράτη και επιλέγονται ως πρότυπα, διότι ανταποκρίνονται στα παρακάτω κριτήρια: 1) Η δραστηριότητα περιλαμβάνει την διασφάλιση. 2) Η δραστηριότητα ή το έργο, αντανακλά τους όρους και τις αρχές της σύμβασης. 3) Η δραστηριότητα χαρακτηρίζεται από εμπειρίες που είναι ευαίσθητες σε μια αξιολόγηση των αποτελεσμάτων τους. 4) Το έργο εφαρμόζεται πρωτίστως στις ιδιαίτερες ανάγκες των αναπτυσσόμενων χωρών. 5) Η δραστηριότητα έχει αποδείξει αποτελεσματικότητα στη βιωσιμότητα της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. 6) Η δραστηριότητα μπορεί να λειτουργήσει ως διεθνές ή περιφερειακό μοντέλο ανάλογα με την περίπτωση για τη διασφάλιση του έργου. 7) Τα συμβαλλόμενα κράτη ή οι ενδιαφερόμενοι φορείς είναι διατεθειμένοι να συνεργαστούν για τη διάδοση των καλύτερων πρακτικών, εάν το έργο τελικά επιλεγεί. 8) Η δραστηριότητα προωθεί το συντονισμό των προσπαθειών για τη διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές επίπεδο. 9) Η δραστηριότητα ή το έργο που πρόκειται να υλοποιηθεί έχει την συγκατάθεση και τη σύμφωνη γνώμη της ομάδας ή της κοινότητας και την συγκατάθεση της.

2.2.3. Η σύμβαση για την ποικιλομορφία των πολιτιστικών εκφράσεων.

Τον Οκτώβριο του 2005 στο Παρίσι, ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών στη 33^η συνέλευσή του υιοθέτησε την Σύμβαση που αφορά την «Προστασία και την Προώθηση της ποικιλομορφίας των Πολιτιστικών Εκφράσεων». Μέσω αυτής γίνεται αντιληπτή η σημαντικότητα της πολιτιστικής πολυμορφίας για την ανθρωπότητα καθώς είναι κοινή κληρονομιά όλων και ως εκ τούτου επιβάλλεται η διαφύλαξή της. (<https://unesdoc.unesco.org/ark/48223/pf0000142919>) Η σύμβαση αυτή περιλαμβάνει και προστατεύει γενικά όσους δραστηριοποιούνται στον χώρο του πολιτισμού σε όλα τα στάδια δημιουργίας ενός πολιτιστικού αγαθού και υπηρεσίας, όπως για παράδειγμα στη δημιουργία, τη διάδοση, τη διακίνηση και την απόλαυση, τους φορείς είτε ιδιώτες είτε κρατικοί οι οποίοι σχετίζονται με τον πολιτισμό, τους καλλιτέχνες και τους επαγγελματίες που ασχολούνται τόσο στο πολιτιστικό όσο και στο δημιουργικό κομμάτι, οι ΜΚΟ, τα μουσεία, οι πολιτιστικοί οργανισμοί και φορείς δήμων και περιφερειών, ΑΜΕΑ και μεταναστών ή ομάδων με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες. (<https://ayla.culture.gr/>)

Στόχοι της σύμβασης είναι μεταξύ άλλων:

- Η προστασία και η προώθηση των διαφορετικών μορφών πολιτιστικής έκφρασης
- Η δημιουργία των προϋποθέσεων ώστε οι πολιτισμοί να εκφράζονται και να επικοινωνούν χωρίς περιορισμούς.
- Η ενθάρρυνση της αλληλεπίδρασης μεταξύ κοινοτήτων, με στόχο την γνώση διαφορετικών μορφών έκφρασης και την δημιουργία σχέσεων αμοιβαίου σεβασμού μεταξύ τους
- Η αναγνώριση της ισότιμης αξίας των πολιτιστικών μορφών έκφρασης από διαφορετικές ομάδες
- Η έμφαση σε μη δυτικές μορφές έκφρασης και η αναγνώριση της σημαντικότητάς τους.
- Η αναγνώριση της αναγκαιότητας για τη προστασία των διαφορετικών πολιτιστικών εκφράσεων.

Οι Αρχές που διέπουν αυτή την Σύμβαση είναι οι ακόλουθες:

1. Ο σεβασμός στα δικαιώματα του ανθρώπου και των βασικών ελευθεριών

έκφρασης, ενημέρωσης και επικοινωνίας.

2. Η αρχή της κυριαρχίας, δηλαδή το δικαίωμα υιοθέτησης μέτρων και μεθόδων προστασίας των τοπικών μορφών έκφρασης από τα κράτη μέλη.

3. Ο σεβασμός όλων των πολιτισμών και των ιδιαίτερων εκφράσεων τους, μέσα από την αναγνώριση της ισότητας τόσο μεταξύ των κρατών μελών όσο και των μειονοτήτων που κατοικούν σε αυτά.

4. Αρχή της διεθνούς αλληλεγγύης και συνεργασίας, όπου θα δίνεται η δυνατότητα σε όλες τις χώρες κυρίως δε στις αναπτυσσόμενες χώρες, να δημιουργήσουν και να ενισχύσουν τα μέσα της πολιτιστικής τους έκφρασης σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο.

5. Η ανάδειξη του πολιτισμού ως μέσο ανάπτυξης από οικονομική και πολιτιστική οπτική. Ως εκ τούτου, ο πολιτισμός αποτελεί ίσης σημασίας πτυχή ενός κράτους, αντίστοιχη με την οικονομία, ενώ κατοχυρώνεται και το δικαίωμα συμμετοχής όλων των πολιτών σε αυτή.

6. Η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης, με την ανάδειξη του πλούτου της πολιτιστικής πολυμορφίας και της σημασίας της για άτομα και ομάδες. Η προστασία και ανάδειξη των διαφορετικών μορφών πολιτισμικής έκφρασης αναδεικνύεται με τον τρόπο αυτό σε βασική προϋπόθεση ανάπτυξης προς όφελος της κοινωνίας ως σύνολο.

7. Η δίκαιη πρόσβαση όλων των ανθρώπων σε ένα μεγάλο εύρος μορφών πολιτιστικής έκφρασης αλλά και η διάδοση αυτών, με στόχο την ενίσχυση της πολυμορφίας και του αμοιβαίου σεβασμού μεταξύ των μελών από διαφορετικές ομάδες.

8. Η εξωστρέφεια των κρατών μελών για την κατάλληλη προώθηση και ανάπτυξη των ιδιαίτερων μορφών έκφρασης, η οποία θα τηρεί ωστόσο τις αρχές και τους στόχους της σύμβασης και θα διαφυλάττει το πολιτιστικό απόθεμα.

Συμπερασματικά η σύμβαση για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς προσφέρει μία σειρά θετικών στοιχείων, όπως το γεγονός πως:

- Ενισχύει τα πολιτικά και πολιτιστικά μέτρα, τα οποία επιδρούν θετικά στη δημιουργικότητα και στη συμμετοχή των δημιουργών τόσο στις εγχώριες όσο και στις διεθνείς αγορές με στόχο την αναγνώριση των έργων τους, την

οικονομική απολαβή καθώς και την δυνατότητα του κοινού με ευκολία να βρίσκει αυτά τα έργα.

- Αναγνωρίζει την ανάπτυξη της οικονομίας και της κοινωνίας μέσω της συμμετοχής του Πολιτιστικού και Δημιουργικού Τομέα.
- Περιλαμβάνεται ο πολιτισμός στις στρατηγικές αειφόρου και εθνικής πολιτικής ανάπτυξης.
- Ενθαρρύνει τη συνεργασία των καλλιτεχνών και τη ροή των πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών σε παγκόσμιο επίπεδο.
- Ενθαρρύνει τη συνεργασία μεταξύ των πολιτισμών, ενώ ταυτόχρονα σέβεται την ποικιλομορφία των πολιτιστικών εκφράσεων.

Είναι γενικά αποδεκτό πρωταρχικός στόχος της σύμβασης είναι η διασφάλιση της επιβίωσης και της ζωτικότητας της, τοπικής, εθνικής και περιφερειακής πολιτιστικής κληρονομιάς σε παγκόσμιο επίπεδο εν όψει της παγκοσμιοποίησης και της αλλοίωσης των ιδιαίτερων πολιτισμικών εκφράσεων. Με τον όρο διασφάλιση όπως αυτό ο όρος χρησιμοποιείται στο άρθρο 2 παράγραφο 3 της σύμβασης για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά ουσιαστικά ταυτίζεται με κάποια μέτρα τα οποία εξασφαλίζουν τη βιωσιμότητα της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και συμπεριλαμβάνονται η ενίσχυση και η μετάδοση της, η προστασία της, η προώθηση καθώς και η αναβίωση των διαφόρων πτυχών της κληρονομιάς αυτής. Η διασφάλιση της περιλαμβάνεται στους σκοπούς της σύμβασης και η επίτευξη της επιδιώκεται μέσα από εθνικά μέτρα και από διεθνείς δραστηριότητες (Blake, 2008). Ωστόσο, μία σειρά μελετητών υποστηρίζουν ότι ο μηχανισμός διαφύλαξης της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, τον οποίο έχει αναπτύξει η Unesco, αποτελεί ένα είδος παγκοσμιοποίησης και ουσιαστικά εκθέτει το παραδοσιακό πολιτισμό στο σύγχρονο καπιταλιστικό σύστημα σαν να είναι ένα ακόμα καταναλωτικό αγαθό (Αλιβιζάτου, 2015). Σύμφωνα με τη σύμβαση του 2003 οι περισσότερες εκφράσεις που βρίσκονται καταχωρημένες στον αντιπροσωπευτικό κατάλογο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της Unesco αποτελούν προβιομηχανικά φαινόμενα, όπως εκείνα που προσπαθούσαν να σώσουν οι πρώτοι ανθρωπολόγοι παρά τις σύνθετες εκφράσεις ταυτότητας που αντιπροσωπεύουν τη σύγχρονη πραγματικότητα. Έτσι λοιπόν από το 2008 και μετέπειτα αυτοί οι προβληματισμοί οδήγησαν σε αναθεώρηση των κριτηρίων για την επιλογή των εκφράσεων της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. (Αλιβιζάτου 2015).

Αντίστοιχα, μία εκ νέου ανάγνωση της σύμβασης δημιουργεί ορισμένα ερωτήματα, ιδιαίτερα με το πέρασμα των ετών και την αλλαγή των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών, οι οποίες επηρεάζονται από τις διεθνείς εξελίξεις αλλά

και από τις εξελίξεις στο εσωτερικό των κρατών – μελών. Τα κεντρικά ζητήματα που προκύπτουν σχετίζονται τόσο με τα ανθρώπινα δικαιώματα και τον κίνδυνο ελέγχου του πολιτιστικού αποθέματος, όσο και με το διεθνές εμπόριο. Αναφορικά με το πρώτο, οι κυβερνήσεις εμφανίζονται ως οι κύριοι ρυθμιστές του πολιτιστικού αποθέματος, οι οποίες μπορούν να διαχειριστούν και να προωθήσουν τις μορφές έκφρασης με μεθόδους που θεωρούν οι ίδιοι ορθότερο, παραμερίζοντας με αυτό το τρόπο τις τοπικές κοινωνίες και τους κεντρικούς φορείς των πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων. Αντίστοιχα, στον τομέα του διεθνούς εμπορίου, η σύμβαση αναδεικνύει το διεθνές εμπόριο και την απελευθέρωση του ελεύθερου εμπορίου πολιτιστικών αγαθών ως κίνδυνο. Αν και μπορεί πράγματι η άνευ όρων απελευθέρωση του εμπορίου να αποτελέσει κίνδυνο, το αυστηρό πλαίσιο που προτείνεται στη σύμβαση έρχεται αντιμέτωπο με το συμφέρον των ανθρώπων που παράγουν τα πολιτιστικά αγαθά, καθώς μειώνεται σε μεγάλο βαθμό το καταναλωτικό κοινό (Neuwirth, 2006).

2.2.4. Τα πνευματικά δικαιώματα και η σύνδεση τους με την άυλη πολιτιστική κληρονομιά.

Ο οργανισμός Πνευματικής Ιδιοκτησίας (WIPO), συστάθηκε από τον ΟΗΕ και αποτελείται από 138 μέλη και έχει ως ρόλο τη σύνταξη διεθνών κανόνων που διέπουν την πνευματική ιδιοκτησία (IP) και την προστασία αυτής. Μία από τις κύριες λειτουργίες του είναι η συνεργασία με του αρμόδιους φορείς των μελών είτε δημόσιους είτε ιδιωτικούς, έτσι ώστε να πραγματοποιηθεί ανταλλαγή πληροφοριών, τεχνικής υποστήριξης και γνώσης ως προς τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Παρέχει μεταξύ άλλων νομική, τεχνολογική και εκπαιδευτική υποστήριξη σε όσα μέλη της επιθυμούν να επικαιροποιήσουν και να εναρμονίσουν τους νόμους τους με τη σύμβαση της Unesco. Σύμφωνα με τον οργανισμό, κατηγορίες πνευματικής ιδιοκτησίας είναι:

- Τα δικαιώματα των δημιουργών σε έργα καλλιτεχνικά και λογοτεχνικά
- Τα δικαιώματα ευρεσιτεχνίας
- Ο βιομηχανικός σχεδιασμός, π.χ. χαρακτηριστικά, μοτίβα, χρώματα, σχήματα κ.λπ., τα οποία μπορούν να προστατευτούν νομικά
- Η γεωγραφική ένδειξη, όπου αφορά κυρίως προϊόντα που παράγονται σε μία συγκεκριμένη γεωγραφική θέση

Από την αρχή της σύστασης της η Unesco, θεώρησε ότι η πολιτιστική κληρονομιά

θεωρείται πνευματική ιδιοκτησία. Σύμφωνα με το Τμήμα Ζ' το 1989 η Unesco αναφέρει ότι είναι αναγκαία η προστασία ως πνευματικής παραγωγής του λαϊκού πολιτισμού όταν εμπεριέχει τόσο ατομικές, όσο και ομαδικές εκδηλώσεις πνευματικής δημιουργικότητας. Στην ουσία θεωρεί ότι είναι ένα είδος πνευματικής ιδιοκτησίας. Ο οργανισμός αναγνωρίζει την ανάγκη εξισορρόπησης των συμφερόντων των δημιουργών και των καινοτόμων με τον ευρύτερο στόχο της διασφάλισης της πρόσβασης στη γνώση και την πολιτιστική κληρονομιά προς όφελος της ανθρωπότητας.

Ωστόσο, η προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας, όπως περιγράφεται από τον παγκόσμιο οργανισμό πνευματικής ιδιοκτησίας, διαφέρει από την έννοια της διαφύλαξης της σύμβασης της UNESCO, η οποία, όπως αναφέρει, αφορά περισσότερο την αναγνώριση, την τεκμηρίωση, τη μετάδοση, τη διατήρηση, την προστασία, την αναζωογόνηση και την προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, προκειμένου να εξασφαλιστεί η διατήρηση ή η βιωσιμότητά της. Ως εκ τούτου, η Σύμβαση δεν αντιμετωπίζει τα είδη των ζητημάτων που σχετίζονται με την πνευματική ιδιοκτησία που αντιμετωπίζει η επιτροπή του WIPO. Η σαφήνεια ως προς την έννοια της «προστασίας» αποτελεί βασικό ζήτημα, διότι οι εργασίες του WIPO έχουν δείξει ότι οι ανάγκες και οι προσδοκίες των κατόχων και των ασκούντων την παραδοσιακή πολιτιστική έκφραση μπορούν σε ορισμένες περιπτώσεις να αντιμετωπιστούν καταλληλότερα με μέτρα προστασίας με την έννοια της "διατήρησης και της διαφύλαξης" παρά με την έννοια της προστασίας με την έννοια της πνευματικής ιδιοκτησίας.

Υπάρχει μια σημαντική σχέση μεταξύ της "προστασίας" της πνευματικής ιδιοκτησίας και της «διατήρησης/διαφύλαξης» με την έννοια που χρησιμοποιείται στη Σύμβαση, μια σχέση που απαιτεί ισορροπία και συντονισμό, μεταξύ άλλων μέσω της συνεχούς συνεργασίας μεταξύ του WIPO και της UNESCO. Για παράδειγμα, η ίδια η διαδικασία της διατήρησης (όπως η καταγραφή ή η τεκμηρίωση και η δημοσίευση παραδοσιακού πολιτιστικού υλικού) μπορεί να προκαλέσει ανησυχίες σχετικά με την έλλειψη προστασίας της διανοητικής ιδιοκτησίας και μπορεί να ενέχει τον κίνδυνο να θέσει ακούσια το υλικό στη δημόσια σφαίρα από την άποψη του συστήματος διανοητικής ιδιοκτησίας. Έτσι, οι υποχρεώσεις των κρατών μελών, που απορρέουν από τη Σύμβαση της UNESCO για τη δημιουργία ιδρυμάτων τεκμηρίωσης και τη διευκόλυνση της πρόσβασης σε αυτά μπορεί ενδεχομένως, αν και αναμφίβολα χρήσιμες για τους σκοπούς της "διαφύλαξης", να υπονομεύσουν τις προσπάθειες προστασίας των συμφερόντων πνευματικής ιδιοκτησίας των κοινοτήτων των οποίων η άυλη πολιτιστική κληρονομιά τεκμηριώνεται και καθίσταται προσβάσιμη.

Γίνεται φανερό από τα παραπάνω πως η σχέση μεταξύ παραδοσιακών πολιτιστικών εκφράσεων και πνευματικής ιδιοκτησίας εγείρει πολύπλοκα και δύσκολα ζητήματα. Οι προκλήσεις της πολυπολιτισμικότητας και της πολιτιστικής ποικιλομορφίας, ιδίως σε κοινωνίες με αυτόχθονες και μεταναστευτικές κοινότητες, απαιτούν από τις πολιτιστικές πολιτικές να διατηρήσουν μια ισορροπία μεταξύ της προστασίας και της διατήρησης των πολιτιστικών εκφράσεων - παραδοσιακών ή άλλων - και της ελεύθερης ανταλλαγής πολιτιστικών εμπειριών. Μια ακόμη πρόκληση είναι η εξισορρόπηση της ανάγκης διατήρησης των παραδοσιακών πολιτισμών με την επιθυμία τόνωσης της δημιουργικότητας που βασίζεται στην παράδοση ως συμβολή στη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη (Wendland 2004).

Είναι σαφές ότι ένα μέρος αυτού που μπορεί να θεωρηθεί άυλη πολιτιστική κληρονομιά δεν εμπίπτει στο φάσμα του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας, διότι, ακόμη και αν το οι «δημιουργοί» είναι διακριτοί, κάθε ενδιαφέρον για τα πνευματικά δικαιώματα θα έχει εξαφανιστεί μετά το πέρας ορισμένης χρονικής περιόδου. Ωστόσο, όσον αφορά τουλάχιστον ορισμένα πράγματα που εμπίπτουν στην ιδέα της σύγχρονης πολιτιστικής κληρονομιάς, η σύγκρουση έγκειται μεταξύ της ταυτότητάς ως άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και του χαρακτήρα ως έργων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η κεντρική ένταση στηρίζεται στο γεγονός ότι ενώ η πολιτιστική κληρονομιά είναι κάτι που "ανήκει" σε μια κοινότητα, ενώ η πνευματική ιδιοκτησία, συμπεριλαμβανομένων των πνευματικών δικαιωμάτων, είναι μία ανταγωνιστική μορφή ιδιωτικής ιδιοκτησίας. Κατά συνέπεια, τα δύο αυτά συστήματα περιλαμβάνουν δύο πολύ διαφορετικούς τρόπους έκφρασης και ελέγχου της αξίας (Macmillan 2021). Τα πνευματικά δικαιώματα, τα οποία εμπορευματοποιούν ορισμένες δημιουργικές μορφές μετατρέποντάς τες σε ιδιωτική ιδιοκτησία, εκφράζουν αξία μέσω της αγοράς.

Επιπλέον ζήτημα που προκύπτει στο πλαίσιο των πνευματικών δικαιωμάτων είναι αυτό της χρονικής στιγμής στην δημιουργία ενός αγαθού. Ενώ καλλιτέχνες όπως μουσικοί, ζωγράφοι κλπ., κατέχουν τα πνευματικά δικαιώματα για ένα προϊόν που κατασκευάστηκε στο σήμερα, οι τοπικές κοινότητες διεκδικούν τα δικαιώματα για μία πρακτική ή ένα έθιμο, τα οποία μπορεί να έχουν σχηματιστεί αρκετές γενιές πριν την δική τους. Αντίστοιχα, οι περισσότερες μορφές άυλης κληρονομιάς, δεν είναι δυνατόν να αποδείξουν την διαχρονικότητά τους ούτε να αναζητήσουν με σχετική ακρίβεια την εποχή σχηματισμού της πρακτικής, ακριβώς λόγω της φύσης της άυλης κληρονομιάς που βασίζει τη διατήρησή της στη προφορική μετάδοση και επιβίωση (Paterson 2003).

Γίνεται αντιληπτό πως απαιτείται η χρήση και η θέσπιση μιας συμβατικής προστασίας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας για τη διασφάλιση της άυλης

πολιτιστικής κληρονομιάς, ακόμη και όταν ο προσανατολισμένος στην ιδιοκτησία τρόπος σκέψης πίσω από αυτά τα καθεστώτα δικαιωμάτων δεν ταιριάζει καλά με τα τοπικά πρότυπα ή τους τρόπους διαχείρισης της άυλης κληρονομιάς. Η επιλογή του καταλληλότερου είδους προστασίας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας μπορεί επίσης να βελτιώσει την προσαρμογή μεταξύ του προστατευόμενου υλικού και των απαιτήσεων διασφάλισης (Deacon & Smeets 2018). Επιπλέον, η χρήση ορισμένων λέξεων ή συμβόλων για τα πολιτιστικά προϊόντα, θα έδινε στις κοινότητες ή στις ομάδες παραγωγών τη δυνατότητα να ασκούν καλύτερο έλεγχο στην παραγωγή ή την πώληση, με αποτέλεσμα τη καλύτερη διαφύλαξη της πρακτικής της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς που εμπλέκεται στη δημιουργία των εν λόγω προϊόντων.

Τα παραπάνω ζητήματα, ιδιαίτερα αυτά της άυλης κληρονομιάς αλλά και η σύνδεση και η προστασία της με τα πνευματικά δικαιώματα θα κυριαρχήσουν στα επόμενα κεφάλαια, όπου θα γίνει λόγος για δύο ιδιαίτερα προϊόντα, αναγνωρισμένα ως άυλη πολιτιστική κληρονομιά. Για την κατανόηση των ιδιαίτερων περιπτώσεων, θα ακολουθήσει μία σύντομη περιγραφή των προϊόντων, ενώ στη συνέχεια θα αναλυθεί η εγγραφή τους στους καταλόγους της Unesco και θα παρουσιαστεί το πλαίσιο προστασίας τους.

Κεφάλαιο 3

Μελέτες Περίπτωσης: Χίος και Μαρόκο

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί, γίνεται λόγος για δύο ιδιαίτερα προϊόντα, τα οποία προστατεύονται από την Unesco ως άυλη πολιτιστική κληρονομιά. Πρόκειται για τη Μαστίχα Χίου και το Έλαιο Argan του Μαρόκου, των οποίων οι παραδοσιακές μέθοδοι τεχνογνωσίας, έχουν εγγραφεί στους καταλόγους της Unesco ως μορφές άυλης κληρονομιάς. Τα δύο προϊόντα και η παραγωγή τους, αναλύονται στη συνέχεια ως προς τον όρο και το όνομά τους, την ιστορία και τον τρόπο παραγωγής, ενώ αναφορά γίνεται και στην εγγραφή τους από την Unesco, στον Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας, το 2014.

3.1 Η Μαστιχοκαλλιέργεια της Χίου

3.1.1 Ο Όρος Μαστίχα

Υπάρχουν διάφορες εκδοχές σχετικά με την προέλευση της λέξης «Μαστίχα». Η πρώτη σχετίζεται με το ρήμα μασώ ή τη λέξη *μάσταξ* (Μπαμπινιώτης, 2002) και αφορά στο μαστίγωμα του σχίνου, που είχε ως αποτέλεσμα την εξαγωγή της ρητίνης της μαστίχας. Η δεύτερη εκδοχή προέρχεται από την αρχαία ονομασία που έδωσαν στη ρητίνη οι γιατροί της εποχής, καλώντας την *μαστίχην* ή *mastic*, επίσης όμως από τον όσο μασώ (Κατλάς, 1908). Η τρίτη εκδοχή του ονόματος πιστεύεται ότι έχει ομηρική προέλευση από *μασταξ-κος* που σημαίνει στόμα ή μασημένη τροφή (Lenzerini, 2011).

Πέραν των γλωσσολογικών συσχετίσεων της λέξης *Μαστίχα*, έχουν καταγραφεί διάφορες παραδόσεις αναφορικά με την διάσημη ρητίνη και την προέλευσή της. Σύμφωνα με την θρησκευτική παράδοση, τα μαστιχόδεντρα σχετίζονται άμεσα με τον Άγιο Ισίδωρο, ο οποίος έζησε κατά τον 3^ο αιώνα μ.Χ. Η παράδοση θέλει τον Άγιο Ισίδωρο, ο οποίος καταγόταν από την Αλεξάνδρεια και υπηρέτησε στο νησί της Χίου ως αξιωματικός του ρωμαϊκού στρατού να μαρτύρησε στο νησί εξαιτίας της πίστης στο στον Χριστό. Ο βασανισμός και η θανάτωση του Αγίου στη περιοχή που ευδοκίμούσαν τα μαστιχόδεντρα και η εισχώρηση του αίματος του στις ρίζες των δέντρων είχε ως αποτέλεσμα τα τελευταία να παράξουν «δάκρυα», με αποτέλεσμα

τη παραγωγή μαστίχας. Η παραπάνω παράδοση έχει μέχρι και σήμερα έντονο αποτύπωμα στους κύκλους της μαστιχοκαλλιέργειας με τον Άγιο Ισίδωρο να θεωρείται προστάτης των μαστιχοδέντρων και τη μνήμη του να εορτάζεται σε ετήσια βάση, περί τα μέσα Μαΐου (Καλλινικίδου, 2017).

3.1.2 Η Μαστίχα και η Ιστορία της

Η μαστίχα είναι γνωστή από την αρχαιότητα, με τον Ηρόδοτο να αναφέρεται στην διάσημη ρητίνη, ήδη τον 5^ο αιώνα π.Χ. Καθ' όλο ωστόσο το πέρασ της ιστορίας, οι αναφορές στην καλλιέργεια και τις θεραπευτικές ιδιότητες της μαστίχα ήταν αρκετές, με πιο γνωστές τις περιπτώσεις του Θεόφραστου, του Πλινίου, του Διοσκουρίδη, του Γαληνού και του Ιπποκράτη, οι οποίοι κατέγραψαν τις διάφορες χρήσεις της μαστίχας και τα αποτελέσματα που παρατήρησαν (Βαρλάς, 2006).

Κατά την αρχαιότητα, η μαστίχα γνώρισε ευρείας χρήσης σε ζητήματα που αφορούσαν την υγιεινή της στοματικής κοιλότητας, το πεπτικό σύστημα και τη θεραπεία του, αλλά και τον καλλωπισμό (Ε. Ε. Α. Π. Κ. Ε., 2018). Κατά τα μεσαιωνικά χρόνια και κυρίως κατά τη βυζαντινή περίοδο, αν και οι αναφορές στη μαστίχα είναι λιγοστές, η μεταφορά της στην Κωνσταντινούπολη υπήρξε αναμφίβολα καθοριστικός παράγοντας για την οικονομία του νησιού, το οποίο μετατράπηκε σε σταυροδρόμι των εμπορικών πλοίων που έπλεαν από και προς την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας. Την περίοδο που ακολούθησε, δηλαδή τη περίοδο της λατινοκρατίας για τον ελλαδικό χώρο, το νησί πέρασε στη κατοχή δύο διαφορετικών δυναστειών, αρχικά των Zaccaria από το 1304 έως το 1329 και εν συνεχεία των Giustiniani (Ζολώτας, 1924). Η πρώτη, επέδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη μαστιχοκαλλιέργεια, με την συστηματοποίηση της παραγωγής και την αύξηση του εμπορίου. Στο ίδιο πλαίσιο, θεσπίστηκε το σύστημα των «αποτρίτων κτημάτων», το οποίο είχε ως αποτέλεσμα της σύμπτυξη μικρών κοινοτήτων και την αύξηση του πληθυσμού στη περιοχή της νότιας Χίου, σε ποσοστό που έφτασε το 30% του συνολικού πληθυσμού του νησιού, σηματοδοτώντας μία περίοδο μέγιστης οικονομικής ανάπτυξης για τα έως τότε δεδομένα της Χίου (Δαμαλάς, 1998).

Σε αντίθεση με τις ευεργετικές πολιτικές των Zaccaria σχετικά με τη μαστίχα και τις διαδικασίες παραγωγής και προώθησης, η δυναστεία των Giustiniani που ακολούθησε, δεν εφάρμοσε παρόμοιες πολιτικές. Αντιθέτως, η ίδρυση της Μαόνα, μίας ιταλικής εταιρίας επενδυτών που στόχευε στη διαχείριση των κερδών από τις εξαρτημένες περιοχές που έλεγχε η δυναστεία, είχε ως αποτέλεσμα την εντατικοποίηση του εμπορίου της μαστίχας, με αρνητικό ωστόσο αποτέλεσμα (Κολλιάρως, 2003). Η μονοπωλιακή εκμετάλλευση της παραγωγής και της πώλησης

της μαστίχας, είχε ως αποτέλεσμα την συγκρότηση ενός σκληρού καθεστώτος για τους καλλιεργητές. Ένα εκ των μέτρων που λήφθηκαν, κατά τον 15^ο αιώνα, ήταν η αναγκαστική παραχώρηση τμήματος της παραγωγής από τους καλλιεργητές, αναλόγως τον αριθμό των δέντρων που είχαν στην κατοχή τους και καλλιεργούσαν. Το παραπάνω μέτρο οδήγησε αρκετούς από του καλλιεργητές να πουλήσουν τις ιδιοκτησίες τους, καταβάλλοντας στα ταμεία της εταιρείας το ¼ των εισπράξεων από τις πωλήσεις τους, μέτρο που έχει χαρακτηριστεί ιδιαίτερα ειδικές για την ιστορία της μαστιχοκαλλιέργειας (Δαμαλάς, 1998).

Τα δεδομένα για την καλλιέργεια της μαστίχας άλλαξαν ριζικά με την άλωση της Κωνσταντινούπολης από του Οθωμανούς και την κατάληψη του νησιού, όπου κατέφθασε μεγάλος αριθμός χριστιανών που εγκατέλειψαν την πόλη. Οι Οθωμανοί, ονόμαζαν το νησί «*Sakiz Adasi*» δηλαδή νησί της μαστίχας (Κολλιάρης, 1997), ενώ παραχώρησαν τους καλλιεργητές μία σειρά από σημαντικά προνόμια, τα οποία ευνόησαν σημαντικά την παραγωγή. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονταν η δυνατότητα των καλλιεργητών να εμπορεύονται τη μαστίχα προς την Ευρώπη, εκτός δηλαδή των συνόρων της οθωμανικής αυτοκρατορίας, όχι όμως σε ιδιωτικό επίπεδο, ενώ τμήμα του φόρου που αντιστοιχούσε στους παραγωγούς μπορούσε να πληρωθεί με μαστίχα. Σε κοινωνικό επίπεδο, οι καλλιεργητές μπορούσαν να ασκούν τη λατρεία τους χωρίς περιορισμούς, με έναν επίσκοπο να κατέχει πλήρη εξουσία και έλεγχο του ποιμνίου του, ενώ οι αρχηγοί της κάθε οικογένειας μαστιχοπαραγωγών μπορούσαν να φορούν λευκό σαρίκι στο κεφάλι τους, όπως οι προνομιούχοι Οθωμανοί κληρικοί. Τέλος, χαρακτηριστικό της αξίας που απέδιδαν οι Οθωμανοί στην μαστίχα είναι πως κατά την περίοδο της συγκομιδής υπήρχε έντονη επιτήρηση, ώστε να μην σημειωθούν περιστατικά κλοπής μεταξύ των παραγωγών (Κολλιάρης, 2003).

Παρά την μακρά περίοδο ευνοϊκών συνθηκών για τη καλλιέργεια μαστίχας, η ελληνική επανάσταση για ανεξαρτησία και οι συνεχείς επιθέσεις των επαναστατών έναντι του οθωμανικού στρατού και στόλου, είχαν ως αποτέλεσμα την ολοκληρωτική καταστροφή του νησιού και τη σφαγή μεγάλου τμήματος του πληθυσμού, το 1822, γεγονός που συντάραξε ολόκληρη την Ευρώπη. Εν μέσω αυτών των συνθηκών, η παραγωγή της μαστίχας έπαψε να υφίσταται. Κατά τη δεκαετία του 1830, εφαρμόστηκαν μέτρα ώστε να ανακάμψει η οικονομία και ο πληθυσμός του νησιού (Ζολώτας, 1924), ενώ την ίδια περίοδο, επιστρέφει η καταβολή φόρων, η οποία διαφοροποιείται από το 1840 και εξής, όταν σε συνέλευση που πραγματοποιήθηκε στη Σικελία, οι μαστιχοπαραγωγοί αποκτούν ελευθερία στην πώληση του προϊόντος, με αποτέλεσμα η καταβολή των φόρων να γίνεται πλέον σε χρήματα. Κατά τη

περίοδο που ακολούθησε στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, η καλλιέργεια της μαστίχας ήρθε αντιμέτωπη με μία σειρά προκλήσεων και δυσκολιών. Κατά τα 1850, οι καλλιέργειες επλήγησαν από ισχυρό παγετό, γνωστό και ως «Η Μεγάλη Καύτρια», με το 80% των εκτάσεων να καταστρέφονται. Πέραν όμως των μαστιχόδεντρων, δυσκολίες αντιμετώπιζαν και οι οικισμοί των καλλιεργητών, με σημαντικότερη καταστροφή τον σεισμό του 1881, όταν μεγάλος αριθμός οικιών μετατράπηκε σε ερείπια, με τις επάλληλες αντιξοότητες να ωθούν τους κατοίκους στην αναζήτηση νέων αγορών, μέσα από τη μετανάστευση (Σαββίδης, 2000).

Κατά τον 20^ο αιώνα και ιδιαίτερα από την απελευθέρωση του νησιού, το 1912 και την ένταξη του στα σύνολα του ελληνικού κράτους μέχρι και το τέλος της ίδια δεκαετίας, επικρατούν δύο διαφορετικές πρακτικές. Η πρώτη συνεχίζει την μέθοδο της εντατικής φύτευσης και καλλιέργειας του σχίνου, που είχε ξεκινήσει στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ενώ η δεύτερη μέθοδος σχετίζεται με την εκχέρωση εκτάσεων στα οποία καλλιεργείτο η μαστίχα, με στόχο την απαλλαγή από την κτηματική φορολογία που είχε θεσμοθετηθεί από την εποχή της απελευθέρωσης (Καλλινικίδου, 2017). Κατά το 1938, ιδρύεται η Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου, ένας αναγκαστικός συνεταιρισμός που αποτελεί το φορέα αποκλειστικής διαχείρισης της μαστίχας στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Ειδικότερα, η εν λόγω ένωση αποτελεί ένα είδος συλλογικής έκφρασης, αποτελούμενη από 20 επιμέρους συνεταιρισμούς Μαστιχοχωριών από τη νότια Χίο, με τους προέδρους των επιμέρους συνεταιρισμών να αποτελούν χρέη επικεφαλής των κοινοτήτων και εκπροσώπων απέναντι στην Ένωση (Καλλινικίδου 2017). Η συλλογικότητα, που μετρά δεκαετίες ύπαρξης, αποτελεί σήμερα σημαντικό παράγοντα στη παραγωγή και διακίνηση της μαστίχας, η οποία παρουσιάζεται στη συνέχεια.

3.1.3 Η Μαστίχα και η Παραγωγή της

Στη νότια περιοχή του νησιού της Χίου και συγκεκριμένα σε 24 χωριά, καλλιεργείται το μαστιχόδεντρο ή αλλιώς Σχίνος, με τη παραγωγή και τη συλλογή της μαστίχας, αποτελεί μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής (Pachi et al, 2020). Η περιοχή, στην οποία πραγματοποιείται η παραγωγή της μαστίχας, οριοθετείται στην κεντρική και νότια πλευρά του νησιού, δηλαδή έως τους οικισμούς Λιθί, Αγ. Γεώργιος Συκούσης και Καλλιμασιά, όπου θεωρείται και το φυσικό όριο παραγωγής της. (Ε. Ε. Α. Π. Κ. Ε., 2018). Ο Σχίνος ως δέντρο, ανήκει στην οικογένεια *pistacia lentiscus*. Εντοπίζεται ως αυτοφυής θάμνος σε αρκετές νησιωτικές περιοχές της Ελλάδας και των ακτών της Τουρκίας, στις οποίες ωστόσο δεν παράγεται η ρητίνη της μαστίχας, η οποία απαιτεί ειδικές εδαφολογικές και κλιματικές

συνθήκες, οι οποίες επικρατούν μόνο στη περιοχή της Χίου.

Η παραγωγή της μαστίχας θεωρείται σήμερα πατροπαράδοτη πρακτική, η οποία διατηρήθηκε ως επί το πλείστον αναλλοίωτη κατά το πέρασμα των αιώνων. Σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της παραδοσιακής πρακτικής διαδραματίζει η μεταλαμπάδευση της τεχνογνωσίας και των «μυστικών» της καλλιέργειας από τους καλλιεργητές μεγαλύτερης ηλικίας προς τα νεότερα μέλη της οικογένειας, οι οποίοι συνεχίζουν την οικογενειακή παράδοση (Κολλιάρης, 2003). Η μαστιχοκαλλιέργεια ορίζει όχι μόνο το εμπορικό και οικονομικό σκέλος των τοπικών κοινωνιών, οι οποίες απασχολούνται με τη συγκεκριμένη καλλιέργεια, αλλά επηρεάζει ακόμα και πολιτιστικές εκφάνσεις του ντόπιου πληθυσμού. Χαρακτηριστικό στοιχείο αποτελεί η ενασχόληση του συνόλου των εν λόγω πληθυσμών, τόσο του ανδρικού όσο και του γυναικείου φύλου, με διάφορα στάδια της παραγωγής. Συνήθως, οι άνδρες ασχολούνται με το κλάδεμα

Εικόνα 1: Η προετοιμασία των χωραφιών για την συγκομιδή της μαστίχας. Πηγή: <https://www.chiosphotos.gr>

του δέντρου και την προετοιμασία του εδάφους περιμετρικά αυτού (Εικόνα 1), ενώ οι γυναίκες αναλαμβάνουν το κέντημα των δέντρων, δηλαδή την δημιουργία οπών, από τις οποίες θα εκπορευτεί η ρητίνη, αλλά και με τη συγκομιδή των δακρύων της μαστίχας, το καθάρισμα του προϊόντος και τη διαλογή του.

Η Μαστιχοκαλλιέργεια ως διαδικασία, θεωρείται ιδιαίτερα απαιτητική, τόσο κατά τη συγκομιδή της ρητίνης, όσο και κατά την προετοιμασία των δέντρων, τα οποία χρήζουν ιδιαίτερων συνθηκών για να αποδώσουν τα μέγιστα. Αφενός, τα δέντρα πρέπει να βρίσκονται σε μία συγκεκριμένη απόσταση μεταξύ τους, η οποία ορίζεται

περίπου στα 2-3 μέτρα, ενώ κατά τους πρώτες μήνες του χρόνου, γύρω στον Ιανουάριο, πραγματοποιείται η λίπανση και το κλάδεμα (Γεωργίτση, 2020). Το επόμενο στάδιο συμπίπτει χρονικά με θερινούς μήνες Ιούνιο και Ιούλιο, όταν προετοιμάζεται η περιοχή περιμετρικά των κορμών των δέντρων, με τον καθαρισμό και την ισοπέδωση του εδάφους, ώστε να διευκολυνθεί η διαδικασία της συγκομιδής.(Παπαδημητράκης, 1983).

Μία από τις βασικότερες διαδικασίες για την παραγωγή μαστίχας, το «κέντημα», ξεκινάει τον Ιούλιο και διαρκεί έως τον Σεπτέμβριο, περίοδο κατά την οποία οι καλλιεργητές χαράσσουν με ιδιαίτερη προσοχή το φλοιό του κορμού και των βασικών κλαδιών με ένα αιχμηρό εργαλείο, το οποίο αποκαλούν «κεντητήρι» (Σαββίδης, 2000). Παραδοσιακά, το πρώτο κέντημα του δέντρου ονομάζεται «ρήνιασμα» και αποτελεί το πρώτο στάδιο της διαδικασίας, με τις υπόλοιπες φάσεις χάραξης να αποτελούν το δεύτερο στάδιο. Από τα σημεία χάραξης, τις λεγόμενες «κεντιές», εξάγεται και κυλάει ο ρητινώδης χυμός της μαστίχα, ο οποίος φέρει τη μορφή δακρύου και ρέει σε σταγόνες στο χώμα, το οποίο έχει προετοιμαστεί αναλόγως. (Τσούρος, 1997).

Η δημιουργία των χαράξεων είναι ιδιαίτερος καιρός, διότι η ροή των δακρύων επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τη σκληρότητα της μαστίχα και του τελικού προϊόντος. Όταν η ροή είναι συνεχής, το μέγεθος του δακρύου είναι αυξημένο, ενώ χαρακτηρίζεται από ευκαμπτότητα. Αντίθετα, όταν η ροή της ρητίνης διακόπτεται, το μέγεθος του δακρύου είναι περιορισμένο και χαρακτηρίζεται από δυσκαμψία. Με την ολοκλήρωση της σκλήρυνσης της μαστίχας, ακολουθεί το πρώτο στάδιο συγκομιδής περί τα μέσα Αυγούστου, με τη συλλογή των μεγαλύτερων κομματιών (Τζινάκης, 1936). Εν συνεχεία ακολουθεί το πλύσιμο των δακρύων με θαλασσινό νερό, όταν αυτό είναι διαθέσιμο, στις περιοχές που βρίσκονται σε μικρή απόσταση από τη θάλασσα. Στις περιοχές που δεν είναι εφικτή η πρόσβαση σε θαλασσινό νερό, χρησιμοποιείται μείγμα γλυκού νερού με αλάτι, σε βαθμό που να είναι δυνατή η άνωση. Με την ολοκλήρωση της παραπάνω διαδικασίας έπεται το άπλωμα και το στέγνωμα της μαστίχας, το οποίο λαμβάνει χώρα σε στεγνό και ευάερο χώρο, έως την αποθήκευση του προϊόντος σε ξύλινα κιβώτια, εντός δροσερών χώρων (Τζινάκης,1936).Η αρνητική επίδραση της θερμότητας που επιφέρει την αλλοίωση της μαστίχας, είναι και ο κύριος λόγος και τον οποίο το καθάρισμα της, αν και χρονοβόρο, πρέπει να γίνει όσο το δυνατόν γρηγορότερα, για να αποφευχθεί η καταστροφή της ρητίνης. Με την ολοκλήρωση των διαδικασιών που προαναφέρθηκαν, η μαστίχα παραλαμβάνεται από την Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου, η οποία είναι υπεύθυνη για την επεξεργασία, τυποποίηση και προώθηση της

στην εγχώρια και διεθνή αγορά, με την ίδια να διαχειρίζεται ζητήματα που αφορούν στη νομική προστασία της μαστίχας.

Εικόνα 2: Ο καθαρισμός της μαστίχας από γυναίκες της περιοχής. Πηγή: Ε. Ε. Α. Π. Κ. Ε., 2018

3.1.4 Η Μαστίχα ως Πολιτιστικό Προϊόν

Η μαστίχα έχει συσχετιστεί σε μεγάλο βαθμό με το νησί της Χίου, και αναμφίβολα θεωρείται ως ένα εκ των κορυφαίων προϊόντων που παράγονται στο νησί αλλά και γενικότερα στην Ελλάδα. Η μοναδικότητά του, το έχει καταστήσει το κατεξοχήν εμπορικό προϊόν του νησιού, ενώ η διαχρονικότητά του είχε ως αποτέλεσμα να αποτελέσει η διάσημη ρητίνη τμήμα της ταυτότητας και του πολιτιστικού κεφαλαίου των κατοίκων και του νησιού (Πολίτης, 2016β). Η παραγωγή μαστίχας, επηρέασε σημαντικά, έναν μεγάλο αριθμό πολιτιστικών εκφράσεων, όπως η αρχιτεκτονική και η ενδυμασία. Ως προς την πρώτη, είναι χαρακτηριστικό το μέγεθος και η διασπορά των οικισμών, ώστε να ελέγχονται οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις, ενώ σημαντικό ρόλο διαδραμάτιζαν η οχύρωση και ο κεντρικός πύργων των Μαστιχοχωρίων, με χαρακτηριστικό παράδειγμα το Πυργί. Η οχύρωση, χαρακτηριστικό των μεσαιωνικών οικισμών, προστάτευε τους κατοίκους και τη σοδειά τους από ενδεχόμενες επιθέσεις, ενώ ο κεντρικός πύργος λειτουργούσε και ως σημείο συγκέντρωσης του προϊόντος. Ως προς την ενδυμασία, η ελευθερία και τα προνόμια που παρέχονταν στην Χίο και ιδιαίτερα στους οικισμούς των Μαστιχοχωρίων επέτρεψαν την διατήρηση της ενδυμασίας, όπως είχε διαμορφωθεί κατά τη περίοδο της Λατινοκρατίας, ενώ ακόμα και τα λατινικά πρότυπα διαμορφώθηκαν στις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού, ώστε να

ανταποκρίνονται στις εργασίες τις υπαίθρου, για παράδειγμα με την δημιουργία κατακόρυφου ανοίγματος και τη μείωση του μήκους που να επιτρέπει ελευθερία κινήσεων (Βαρβούνης & Μαχά 2019).

Η μαστιχοκαλλιέργεια επηρέασε ακόμα, σημαντικά τα ήθη και τα έθιμα της περιοχής. Ο τελετουργικός και εορταστικός χαρακτήρας των εθίμων αυτών επικεντρωνόταν στην προσπάθεια σύνδεσης του ανθρώπου με τη φύση και συνδέεται άμεσα με το κύκλο του χρόνου και τις φάσεις της καλλιέργειας της μαστίχας. Ένα από τα πιο διαδεδομένα έθιμα, το οποίο αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα της λαϊκής τελετουργίας και σχετίζεται με τη περίοδο της αποκριάς, ονομάζεται «Αγάς». Εντοπίζεται σε ολόκληρη την περιοχή των Μαστιχοχωρίων και ιδιαίτερα με τους οικισμούς Ολύμποι, Μεστά, Λιθί και Ελάτα. Σύμφωνα με το έθιμο, ένας εξώστης τοποθετείται στην κεντρική πλατεία του οικισμού, ο οποίος αναπαριστά το δικαστήριο και φιλοξενεί τον Αγά και το επιτελείο του, σε μίμηση ενός ανατολίτικου δικαστηρίου. Η σατιρική απόδοση της τακτικής των Αγάδων της τουρκοκρατίας, δημιουργήθηκε από την αγανάκτηση των κατοίκων του νησιού απέναντι στη συμπεριφορά των Οθωμανών δικαστών απέναντι στους πληθυσμούς του νησιού, οι οποίοι τιμωρούνταν αρκετά συχνά, χωρίς την ύπαρξη σοβαρής αιτίας. Πρωταγωνιστικό ρόλο στο έθιμο διαδραματίζει ο Τούρκος αξιωματούχος, γνωστός ως *Εμίνης του Μαστιχιού*, ο οποίος επισκεπτόταν σε ετήσια βάση τα μαστιχοχώρια, με συνοδεία του γραμματικού, των φρουρών και των ζυγιστών, προκειμένου να συλλέξει την ποσότητα μαστίχας, που αντιστοιχούσε στη φορολογία.

Εικόνα 3: Το έθιμο του Αγά. Πηγή: https://skouliki-skoulikia.blogspot.com/2014/03/blog-post_2.html

Εξίσου διαδεδομένο έθιμο, το οποίο συνδέεται με τη κατανάλωση τροφής είναι οι λεγόμενες «τηγανίτες», οι οποίες συνηθίζεται να παρασκευάζονται από γυναίκες μεγαλύτερης ηλικίας στα τέλη Σεπτεμβρίου με αρχές Οκτωβρίου, για να εορταστεί η ολοκλήρωση του κύκλου της μαστιχοκαλλιέργειας και η επιτυχημένη, ως προς την σοδειά, χρονιά. Κατά τον ίδιο τρόπο, περί τα μέσα της παραγωγικής περιόδου, σε ορισμένες περιοχές όπως το Πυργί, οι νεότεροι σε ηλικία συνηθίζουν να εξορμούν στα χωριά υπό τους ήχους του Σκινιάτικου σκοπού ή του Πυργούσικου, ώστε να εορταστεί η μέχρι ώρας επιτυχημένη παραγωγή, με την ελπίδα μίας καλής σοδειάς (Περίκος, 2006).

Σημαντικό ρόλο στη διατήρηση και διάδοση των μεθόδων της μαστιχοκαλλιέργειας αλλά και των εθίμων και πολιτιστικών εκφράσεων που σχετίζονται με το προϊόν, διαδραματίζει το Μουσείο Μαστίχας, που ιδρύθηκε από το Πολιτιστικό Ίδρυμα του Ομίλου Πειραιώς. Η μουσειακή έκθεση παρουσιάζει μία σειρά τομέων που σχετίζονται με την μαστίχα, όπως η τεχνογνωσία της μαστιχοκαλλιέργειας, η διαχείριση της μαστίχας, η συνεταιριστική εκμετάλλευση του προϊόντος, ενώ θίγονται και ζητήματα όπως η αρχιτεκτονική των Μαστιχοχωρίων αλλά και η ενδυμασία. Αξίζει να σημειωθεί, πως η μουσειακή εμπειρία περιλαμβάνει την επαφή των επισκεπτών με τα ίδια τα μαστιχόδεντρα, που βρίσκονται στον κήπο του μουσείου, το οποίο βρίσκεται ανάμεσα στο φυσικό περιβάλλον της μαστίχας και όχι αποκομμένο από αυτό, σε μία πόλη ή στη χώρα του νησιού.

3.1.5 Η εγγραφή της Μαστιχοκαλλιέργειας στον Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Unesco.

Η ανάγκη διαφύλαξης της μαστιχοκαλλιέργειας, ως στοιχείο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς ήταν ορατή ήδη από τον 20^ο αιώνα. Μόλις μετά τη λήξη του Β παγκοσμίου πολέμου, η Ένωση Μαστιχοπαραγωγών, σε συνεργασία με τα Υπουργεία Πολιτισμού και Προστασίας του Περιβάλλοντος, ανακήρυξαν αρκετά από τα Μαστιχοχώρια, αλλά και ορισμένα κτήρια, ως ιστορικούς τύπους και μνημεία που σχετίζονται με την καλλιέργεια της μαστίχας. Στο ίδιο πλαίσιο, εντάσσονται εκπαιδευτικά προγράμματα του Υπουργείου Πολιτισμού αλλά και του Υπουργείου Παιδείας, που στόχευαν στην διάδοση των μεθόδων καλλιέργειας και τα οποία λάμβαναν χώρα τόσο πριν, όσο και μετά την κατάθεση της αίτησης για ένταξη της μαστιχοκαλλιέργειας στον κατάλογο άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η διαδικασία της εγγραφής της μαστιχοκαλλιέργειας στους Διεθνείς Καταλόγους

της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας πραγματοποιήθηκε από μία σειρά φορέων, όπως η Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου και το Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, σε συνεργασία με το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. Χρονικά, η προσπάθεια εγγραφής ξεκίνησε το 2010 και ολοκληρώθηκε σε τέσσερα χρόνια, όταν η Διακυβερνητική Επιτροπή της Σύμβασης της Unesco που αφορούσε τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, στην ετήσια συνεδρίασή της στο Παρίσι, στις 24-28 Νοεμβρίου 2014, ενέκρινε την εγγραφή της Τεχνογνωσίας της Παραδοσιακής Μαστιχοκαλλιέργειας στη Χίο στον *Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας*.

Η απόφαση αυτή, λειτούργησε ως αναγνώριση της σημασίας της μαστιχοπαραγωγής, τόσο σε τοπικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, ενώ αναδεικνύεται η μοναδικότητα της παραδοσιακής καλλιέργειας, η τεχνογνωσία που μεταδίδεται από γενιά σε γενιά, αλλά και η επίδραση ενός προϊόντος στην πολεοδομική οργάνωση, την ενδυμασία, τον προφορικό λόγο, τα έθιμα και φυσικά το φυσικό τοπίο των κοινοτήτων που παράγουν τη μαστίχα (Unesco, 2014).

Βεβαίως, η εγγραφή στον κατάλογο δεν πραγματοποιήθηκε με τόση ευκολία, καθώς όπως και οι υπόλοιπες μορφές άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, έτσι και η μαστιχοπαραγωγή, όφειλε να πληροί ορισμένες προδιαγραφές, ώστε να ενταχθεί στον εν λόγω κατάλογο. Βασική προϋπόθεση αποτελούσε η διαχρονικότητα της παραγωγής, η οποία μεταβιβάζεται στα νεότερα άτομα διατηρώντας τα βασικά παραδοσιακά της χαρακτηριστικά, όπως ορίζει το Άρθρο 2 της Σύμβασης. Η επιτυχία της εγγραφής της μαστιχοκαλλιέργειας στους καταλόγους της Unesco, συνέβαλε σταδιακά τόσο στην προβολή της μαστίχας, όσο και στην ευαισθητοποίηση των πολιτών τόσο για το τοπικό προϊόν όσο και για την εν γένει άυλη πολιτιστική κληρονομιά. Για την επιτυχή έκβαση της αίτησης, ήταν άλλωστε αναγκαίος ο διάλογος μεταξύ των κοινοτήτων, ο οποίος επετεύχθη χάρη στη συνεργασία της επιστημονικής κοινότητας και των μαστιχοκαλλιεργητών, καθώς υπήρξε αναγκαία η συλλογή ορισμένων πληροφοριών, ώστε να σχηματιστεί ο φάκελος της αίτησης στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας. Χαρακτηριστικό του ρόλου που φέρουν οι τοπικές κοινότητες στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά, είναι το γεγονός πως έπρεπε να δοθεί η συγκατάθεση των οικισμών αλλά και της Ένωσης Μαστιχοπαραγωγών, παρά το γεγονός πως η τεχνογνωσία της καλλιέργειας είχε ήδη ενταχθεί στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Κληρονομιάς της Ελλάδας.

3.2 Το δέντρο Argan στο Μαρόκο

3.2.1 Ο Όρος Argan

Άλλο ένα τοπικό προϊόν, εγγεγραμμένο στην λίστα της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι το λάδι Argan, το οποίο θα αναλυθεί στη συνέχεια. Το δέντρο Argan, αποτελεί ένα ενδημικό δασικό είδος, από τους καρπούς του οποίου εξάγεται το ομώνυμο λάδι. Οι χρήσεις του λαδιού είναι δεκάδες, από το μαγείρεμα και τη παραγωγή φαρμάκων έως τη παραγωγή καλλυντικών. Σε αντιστοιχία με τη παραγωγή της μαστίχας, η εξαγωγή του λαδιού συνδέεται με παραδοσιακές, μη τυπικές μεθόδους παραγωγής, που το καθιστούν μοναδικό.

Τα δέντρα Argan, ευδοκιμούν στην κοιλάδα του Sous, η οποία βρίσκεται στα δυτικά σε άμεση επαφή με τον Ατλαντικό ωκεανό, ενώ ορίζεται ακόμα από τις οροσειρές του Υψηλού Άτλαντα και της Anti-Atlas. Η κοιλάδα έχει έκταση 4.150 km², ενώ δεν επηρεάζεται κλιματολογικά από την έρημο Σαχάρα, αλλά από τον Ατλαντικό Ωκεανό και κυρίως από το ρεύμα των Κανάριων νήσων, με αποτέλεσμα οι συνθήκες που επικρατούν στη περιοχή να διαφέρουν σημαντικά από αυτές της υπόλοιπης βόρειας Αφρικής. Το μικροκλίμα που δημιουργείται στην περιοχή, το οποίο χαρακτηρίζεται ως ημίξηρο και ξηρό, αλλά όχι σε βαθμό ερημοποίησης, είναι ιδιαίτερα ευνοϊκό για το δέντρο Argan και το έλαιο που παράγεται από αυτό, το οποίο φέρει το ίδιο όνομα.

Η επιστημονική ονομασία του δέντρου είναι *Argania spinosa* (Benziane, 1999) και προέρχεται από τη λέξη Argan, την ονομασία του δέντρου στα *Tasussit*, δηλαδή τη Βερβερική γλώσσα, την οποία χρησιμοποιεί το μεγαλύτερο ποσοστό των κατοίκων της περιοχής που ευδοκιμεί το δέντρο. Η ίδια διάλεκτος χρησιμοποιείται και για την περιγραφή των επιμέρους τμημάτων του καρπού, όπως και για τα διάφορα στάδια της ωρίμανσής του, της συγκομιδής και της επεξεργασίας του. Η λέξη Argan, φέρει μεγάλη ιστορία, καθώς εντοπίζεται ήδη στις μεσαιωνικές αραβικές φαρμακολογικές πηγές, με το όνομα *harjān*, το οποίο προέρχεται γλωσσολογικά από το Argan των *Tasussit* (Lefhaili, 2010).

Εικόνα 4: Το δέντρο Argan. Πηγή: <https://www.kew.org>

3.2.2 Η Ιστορία και οι Χρήσεις του Argan

Ειδικοί επιστήμονες θεωρούν πως το δέντρο Argan ευημερεί στον πλανήτη εδώ και τουλάχιστον 80 εκατομμύρια χρόνια, σε μία έκταση πολύ μεγαλύτερη από τη σημερινή. Ο περιορισμός της έκτασης που δύναται το συγκεκριμένο είδος να ευδοκιμήσει, φαίνεται πως περιορίστηκε σημαντικά κατά τη διάρκεια των παγετώνων του τεταρτογενούς, με αποτέλεσμα η κοιλάδα του Souss, η οποία σήμερα αποτελεί το μοναδικό σημείο στο οποίο μπορεί να καλλιεργηθεί το δέντρο, να καθίσταται η μοναδική με τις κατάλληλες συνθήκες για την επιβίωση του είδους (Charrouf et al., 2011). Παρά τα εκατομμύρια ετών ύπαρξη του, το δέντρο φαίνεται πως έγινε γνωστό πρώτα από του Φοίνικες κατά τον 7^ο αιώνα π.Χ., όταν κυριαρχούσαν στο εμπόριο της Μεσογείου και ίδρυσαν πολλές αποικίες, πολλές εκ των οποίων στις βόρειες ακτές της Αφρικής.

Οι ιδιότητες και οι χρήσεις του Argan φαίνεται πως ήταν γνωστές στους γηγενείς πληθυσμούς που κατοικούσαν ανά τους αιώνες στη βόρεια Αφρική. Αν και τα στοιχεία που υπάρχουν είναι ελάχιστα, ενδεικτική είναι η χρήση του λαδιού από τους Άραβες και εν συνεχεία από τους Ευρωπαίους του μεσαίωνα. Παρόλο που σήμερα, ο ρόλος του ελαίου είναι πολυδιάστατος, με βοτανικό, οικολογικό και οικονομικό ενδιαφέρον (Lefhaili, 2010), οι κυριότερες χρήσεις του ελαίου σημειώνονται στην παραγωγή τροφίμων, την κοσμετολογία αλλά και την ιατρική (Lybbert et al., 2010). Κάθε τμήμα του δέντρου, όπως ο κορμός, τα φύλλα, οι καρποί και το λάδι, θεωρείται χρησιμοποιήσιμο και μπορεί να χαρακτηριστεί ως πηγή εισοδήματος ή τροφής για τους ενδιαφερόμενους. Παρέχει εξαιρετικής ποιότητας καυσόξυλα, τα οποία χρησιμοποιούνται και για την κατασκευή σκευών και εργαλείων για οικογενειακή ή

αγροτική χρήση.

Επιπρόσθετα, το παρθένο έλαιο Argan, περιέχει περίπου 20% κορεσμένα λιπαρά οξέα και τουλάχιστον 80% ακόρεστα λιπαρά οξέα, συμπεριλαμβανομένων 35% πολυακόρεστα λιπαρά οξέα και 45% μονοακόρεστα λιπαρά οξέα (Ait Aabd et al., 2013). Χαρακτηρίζεται από υψηλά επίπεδα λινολεϊκού και ελαϊκού οξέος με τη μέση περιεκτικότητα να κυμαίνεται από 38% έως 45%, αντίστοιχα. Είναι πλούσιο σε πολυφαινόλες, καροτίνες και τοκοφερόλες, η τοκοφερόλη (Marfil et al., 2011), γεγονός που το καθιστά ιδιαίτερα χρήσιμο στη παραγωγή σαπουνιού, σαμπουάν, καλλυντικών κρεμών και ζωοτροφών (Lybbert et al., 2010).

Αν και οι χρήσεις του ελαίου διέφεραν ανά τους αιώνες και προσαρμόζονταν στις ανάγκες των ανθρώπων, οι συνθήκες και η παραγωγή του ελαίου αλλά και οι ανάγκες και η ανάπτυξη των δέντρων, παρέμεναν και παραμένουν ίδιες.

3.2.3 Το Δέντρο Argan και η Παραγωγή του

Η ανάπτυξη των δέντρων Argan είναι χρονοβόρα, με αποτέλεσμα να χρειάζονται τουλάχιστον 15 χρόνια από τη φύτευση του δέντρου, ώστε θα θεωρηθεί παραγωγικό. Η πολύχρονη ανάπτυξη ωστόσο εξισορροπείται από την μακρόχρονη ζωή του δέντρου, που μπορεί να φτάσει μέχρι και τα 200 χρόνια. Οι ιδιαίτερες συνθήκες, στις οποίες έπρεπε να προσαρμοστεί το δέντρο κατά τη διάρκεια των αιώνων, έχει ως αποτέλεσμα την έντονη ανάπτυξη του ριζικού του συστήματος, ώστε να μπορεί να ανταπεξέλθει σε παρατεταμένες περιόδους ξηρασίας. Η καλλιέργεια μεγάλου αριθμού δέντρων, έχει αποδειχθεί πως επιφέρει μία σειρά από αλλαγές στην ευρύτερη περιοχή, όπως σταθεροποίηση του εδάφους και μείωση της διάβρωσης, λόγω του ριζικού συστήματος. Επιπλέον, ο μεγάλος αριθμός δέντρων συμβάλει στη δημιουργία ενός ευνοϊκού μικροκλίματος για την πανίδα και τη χλωρίδα της περιοχής, ενώ διατηρεί την υγρασία, σε αντίθεση με τις ερημικές περιοχές που τα ποσοστά της μειώνονται αισθητά. Ο πολλαπλασιασμός των φυτών γίνεται μέσα από τους σπόρους, με τη καρποφορία να ξεκινάει 5 χρόνια μετά τη φύτευση, με μία σειρά παραγόντων όπως η διαχείριση και το μικροκλίμα να επηρεάζουν την ροή της ανάπτυξης και την απόδοση του φυτού. Αν και η περιοχή στην οποία ευδοκιμεί καλύπτει το 70% μιας έκτασης 3.976.000 εκτάρων, από την πόλη Safi στο βορειοανατολικό Μαρόκο έως τη Σαχάρα στα νότια (Genin et al., 2017), το είδος

Argan εμφανίζει μεγάλη γενετική ποικιλομορφία, που είναι εμφανής ακόμα και σε μικρές περιοχές που επικρατούν παρόμοιες κλιματολογικές συνθήκες. (Chakhchar et al., 2017)

Η αύξηση του αριθμού των δέντρων Argan, μέσω της συστηματικής καλλιέργειας, είχε ως αποτέλεσμα οι καρποί να χρησιμοποιηθούν ακόμα και ως τροφή, σε περιόδους κρίσης, ενώ σήμερα, η παράλληλη ανάπτυξη του δάσους Argan, της τοπικής κοινωνίας αλλά και της μικροοικονομίας, έχουν καταστήσει τη σχέση κατοίκων και δέντρων άμεσα εξαρτώμενη για την κοινή επιβίωση και ανάπτυξη (Zoubida & Do, 2009).

Αξίζει να αναφερθούν ορισμένα στοιχεία, σχετικά με τις κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν στην περιοχή των Argan, ώστε να γίνει καλύτερα αντιληπτή η ιδιαιτερότητα τόσο του κλίματος, όσο και των ίδιων των δέντρων. Ως προς τις θερμοκρασίες που επικρατούν, ο ετήσιος μέσος όρος κυμαίνεται στους 14°C στα βόρεια και στους 20°C στα νότια, με τις ημερήσιες τιμές των θερμοκρασιών να παρουσιάζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις, με αποτέλεσμα να κυμαίνονται μεταξύ -3°C έως 49°C. Αντίστοιχες διακυμάνσεις παρατηρούνται και στη βροχόπτωση, με την μέση ετήσια ποσότητα να υπολογίζεται σε 280 mm, αλλά στις επιμέρους περιοχές, η ποσότητα κυμαίνεται από 50 έως 500 mm/έτος. Η μεγάλη διακύμανση στις τιμές της βροχόπτωσης επιδρούν αντίστοιχα και στα ποσοστά εξάτμισης, η οποία διαφέρει μεταξύ πεδινών και ορεινών περιοχών, με την ένταση του θερμού και ανατολικού ανέμου Chergui να είναι ο κύριος παράγοντας της αυξημένης εξάτμισης στα πεδινά (Genin et al., 2017).

Οι ιδιαίτερες συνθήκες που αναφέρθηκαν, παρουσιάζουν τα τελευταία χρόνια μια εύθραυστη εικόνα, ενώ ανησυχητικά είναι τα δεδομένα που συλλέγονται για το δάσος Argan. Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, η έκταση του δάσους είχε μειωθεί περίπου κατά το ήμισυ, ενώ σε ορισμένες περιοχές η πυκνότητα των δέντρων ήταν 66% χαμηλότερη από σε σχέση με τα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Η ανησυχητική κατάσταση στην οποία βρισκόταν ολόκληρη η κοιλάδα του Sous, με τον κίνδυνο ερημοποίησης που βρισκόταν προ των πυλών και την επακόλουθη καταστροφή της καλλιέργειας Argan, είχαν ως αποτέλεσμα την επέμβαση της κυβέρνησης, κατά το 2009, σε συνεργασία με το πανεπιστήμιο Mohammed V-Agdal, ώστε να περιοριστεί ο κίνδυνος ερημοποίησης και να δοθεί λύση στην αποσταθεροποίηση των περιβαλλοντικών συνθηκών (Charrouf & Guillaume, 2009).

3.2.4 Το Argan ως Εμπορικό Προϊόν

Οι ιδιαίτερες κλιματολογικές συνθήκες αλλά και η ικανότητα των δέντρων να προσαρμόζονται και να καρποφορούν εν μέσω των διαρκώς εναλλασσόμενων κλιματολογικών συνθηκών, είχε ως αποτέλεσμα ολόκληρο το δάσος να ανακηρυχθεί από την Unesco ως απόθεμα βιόσφαιρας το 1998. Γεωγραφικά, αυτό το απόθεμα βιόσφαιρας *Arganeraie*, σχηματίζει ένα σύμπλεγμα, αποτελούμενο από 18 περιοχές που συγκροτούν τον πυρήνα, 13 ζώνες προστασίας και 14 μεταβατικές. Ωστόσο, πριν ακόμα την ανακήρυξη της Unesco, το ίδιο το κράτος είχε χαρακτηρίσει το σύνολο της περιοχής ως εθνικό δάσος, ήδη από το 1983, παραχωρώντας στους ντόπιους πληθυσμούς το δικαίωμα επικαρπίας και αξιοποίησης του για την εκμετάλλευση παραδοσιακών αγροδασοκομικών συστημάτων που έχουν ως βάση τα δέντρα Argan (Chakhchan et al., 2017). Η κήρυξη αυτή, έδινε το δικαίωμα σε περίπου 1.300.000 άτομα να ασχολούνται και να παράγουν προϊόντα που προέρχονται από την εκμετάλλευση των δέντρων, προσφέροντας με αυτόν τον τρόπο διαφοροποιημένες οικονομικές ευκαιρίες, μέσω διαφόρων αναδυόμενων τομέων, όπως το ίδιο το έλαιο, ο οικοτουρισμός αλλά και η παραγωγή τοπικών προϊόντων με βάση το Argan. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί πως το δάσος στην κοιλάδα του Sous, έχει μετατραπεί σε τουριστική μητρόπολη του Μαρόκου και έχει αποσυμφορήσει σε μεγάλο βαθμό γνωστούς τουριστικούς προορισμούς της περιοχής, με τον πολιτιστικό και ορεινό τουρισμό να είναι πλέον διάσημος στη χώρα (Aboutayeb, 2014).

Οι παραπάνω πολιτικές είχαν ως αποτέλεσμα το έλαιο Argan να αποτελεί τη βάση των πιο ακριβών βρώσιμων λαδιών σε διεθνές επίπεδο (Lybbert et al., 2010), ενώ οι χρήσεις του έχουν αυξηθεί εντυπωσιακά, ακόμα και σε τομείς που ξεπερνάνε τις παραδοσιακές χρήσεις (Charrouf and Guillaume, 2011). Τις τελευταίες δύο δεκαετίες μάλιστα, η αγορά του ελαίου αλλά και των υπο-προϊόντων του έχουν αυξηθεί ραγδαία, καθιστώντας την παραγωγή του την κύρια πηγή εσόδων για τις τοπικές κοινωνίες. Μεταξύ των πλεονεκτημάτων αυτής της αύξησης, είναι η αύξηση των θέσεων εργασίας, που είχαν αποτέλεσμα το περιορισμό της αγροτικής μετανάστευσης (Majourhat et al., 2007). Σαφώς, το παραπάνω μοντέλο έχει επιφέρει μία σειρά από συνέπειες, όπως η επιθυμία αυξημένης εμπορευματοποίησης του ελαίου και την αύξηση της ανταγωνιστικότητας στην αγορά, τα οποία απειλούν τόσο τις παραδοσιακές μεθόδους, όσο και την ικανότητα των συνεταιρισμών να ανταπεξέλθουν στη ζήτηση της αγοράς. Η αυξημένη ζήτηση επιφέρει προβλήματα και στα ίδια τα δέντρα, τα οποία δέχονται ορισμένες φορές λάθος μεταχείριση, με στόχο την αύξηση της παραγωγής. Το παραπάνω γεγονός, σε συνδυασμό με

την περιβαλλοντική κρίση και την σταδιακή ερημοποίηση της περιοχής, θέτει σε κίνδυνο το δέντρο και την καλλιέργεια του, καθώς και τις παραδοσιακές μεθόδους διαχείρισης του.

Από όλα τα παραπάνω, επηρεάζεται σαφώς και η τοπική κοινωνία, η οποία παρατηρεί ολοένα και περισσότερο την αύξηση στη ζήτηση και την πίεση για χρήση νέων εργαλείων και μεθόδων, ώστε να αυξηθεί η παραγωγή. Οι πιέσεις αυτές, σαφώς λειτουργούν αρνητικά στο σύνολο της κοινότητας, η οποία είχε γνωρίσει να συμβιώνει αρμονικά με το δάσος και να το αξιοποιεί με όρους επιβίωσης (Majourhat et al., 2007). Εντός αυτού του πλαισίου αυξανόμενης πίεσης και ζήτησης, η κυβέρνηση του Μαρόκου, αιτήθηκε της προσθήκης της τεχνογνωσίας παραγωγής ελαίου Argan, στον κατάλογο άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της Unesco.

3.2.5 Η Εγγραφή της Καλλιέργειας του δέντρου Argan στον Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής κληρονομιάς της Unesco

Το έλαιο Argan και η τεχνογνωσία παραγωγής του, αποτελούν μία μορφή άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, διότι επιδρούν σημαντικά, σε μεγάλο αριθμό κοινωνικών εκφάνσεων της τοπικής κοινωνίας. Όπως και στη περίπτωση των μαστιχόδεντρων, έτσι και τα δέντρα Argan, χρήζουν ιδιαίτερης φροντίδας, ώστε να αποδώσουν το πολύτιμο έλαιο. Με τον τρόπο αυτό, η παραγωγή ελαίου έχει διαμορφώσει σε μεγάλο βαθμό την κοινωνική οργάνωση αλλά και τον κύκλο του χρόνου, με τις συνήθειες των κατοίκων να προσαρμόζονται ανάλογα με τις ανάγκες των δέντρων κατά τις διάφορες εποχές. Η ενασχόληση του συνόλου των τοπικών κοινωνιών με την παραγωγή ελαίου, έχει συμβάλει καθοριστικά στην κοινωνική συνοχή και ισότητα, ενώ παρατηρείται αμοιβαίος σεβασμός μεταξύ των μελών της κοινωνίας, ως αποτέλεσμα των κοινών δυσκολιών που έχουν να αντιμετωπίσουν.

Η διαρκής ενασχόληση των εντοπίων με το δέντρο και τους καρπούς του, έχει σαφώς επηρεάσει καθημερινές συνήθειες αλλά και πιο ιδιαίτερες καταστάσεις, όπως τη διαβατήρια τελετουργία του γάμου, όταν το έλαιο Argan δίνεται ως γαμήλιο δώρο μεταξύ των οικογενειών και χρησιμοποιείται στην παρασκευή εορταστικών εδεσμάτων. Ως προς τις καθημερινές συνήθειες, το έλαιο έχει επίδραση κυρίως στον γυναικείο πληθυσμό, ο οποίος ασχολείται ως επί των πλείστων με την παραγωγή του, σε βαθμό τέτοιο, ώστε οι μεγάλες σε ηλικία γυναίκες να λαμβάνουν την ονομασία «γυναίκα Argan», χάρη στις γνώσεις που έχουν αποκομίσει από την ενασχόληση με

την καλλιέργεια των δέντρων και την επεξεργασία των καρπών του. Πέραν όμως των υποχρεώσεων που σχετίζονται με την παραγωγή, οι γυναίκες φέρουν την ευθύνη της μετάδοσης της τεχνογνωσίας στις κόρες τους, οι οποίες από μικρή ηλικία αφιερώνουν χρόνο στην παραγωγή του ελαίου, μαθαίνοντας στο πλάι των μεγαλύτερων γυναικών την τέχνη της καλλιέργειας και παραγωγής, στοιχείο πολύ βασικό, για την ένταξη της τεχνογνωσίας, στους καταλόγους της Unesco.

Η εγγραφή του δέντρου Argan στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας, το 2014, ήρθε ως συνέχεια της ανακήρυξης της κοιλάδας του Sous, ως απόθεμα βιόσφαιρας το 1998, ενώ είχε προηγηθεί η εγγραφή του στοιχείου στο εθνικό σύστημα απογραφής της πολιτιστικής κληρονομιάς του Μαρόκου. Εντός της αίτησης, περιγράφονται οι παραδοσιακές μέθοδοι που χρησιμοποιούν, κυρίως οι γυναίκες της υπαίθρου, τόσο για την συλλογή του καρπού και την εξαγωγή του ελαίου Argan, όσο και για τις πολλαπλές χρήσεις, που σχετίζονται με το μαγείρεμα, τη παραγωγή φαρμάκων, καλλυντικών κ.ά. Οι μέθοδοι αυτές, όπως σημειώνεται στον φάκελο της αίτησης, μεταδίδονται από γενιά σε γενιά και περιλαμβάνουν το στάδιο της συγκομιδής του καρπού, την ξήρανσή του, την πολτοποίηση, το άλεσμα, τη διαλογή και την ανάμειξη. Πέραν των διαδικασιών, τις οποίες ακολουθούν οι ντόπιοι πληθυσμοί για την αξιοποίηση των δέντρων, στην αίτηση του Μαρόκου περιλαμβάνονται και τυχόν εργαλεία που χρησιμοποιούνται κατά την παραγωγή του ελαίου, όπως ο χειρόμυλος, ένα χειροποίητο εργαλείο που χρησιμοποιείται κατά τη διάρκεια της ανάμειξης του ελαίου με ακριβείς ποσότητες θερμού νερού. Όπως και στη περίπτωση των Μαστιχοχωριών, ο φάκελος του Μαρόκο περιλάμβανε επιπλέον την συγκατάθεση των τοπικών οικισμών αλλά και στοιχεία που να αποδεικνύουν τη συμμετοχή μεγάλου τμήματος της τοπικής κοινωνίας, όπως τοπικές ενώσεις αλλά και συνεταιρισμοί γυναικών.

Η επιτροπή της Unesco, έπειτα από την εξέταση του φακέλου, συμπεριέλαβε την τεχνογνωσία παραγωγής του ελαίου Argan, καθώς έκρινε πως η αίτηση πληροί μία σειρά παραγόντων όπως η μετάδοση της τεχνογνωσίας από γενιά σε γενιά, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στη διατήρηση της τοπικής οικονομίας αλλά και στη προστασία της οικολογικής βιωσιμότητας. Η εγγραφή στον κατάλογο, στοχεύει στην ευαισθητοποίηση σχετικά με τη σημασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς ως φορέα της ανθρώπινης δημιουργικότητας και της σχέσης των ανθρώπων με το φυσικό τους περιβάλλον, ενθαρρύνοντας ταυτόχρονα τον διάλογο μεταξύ των κοινοτήτων όσον αφορά το σεβασμό στη φύση.

Κεφάλαιο 4.

Κριτική Ανάλυση Μελετών Περίπτωσης: Καλλιέργεια Μαστίχας στη Χίο και Παραγωγή ελαίου ARGAN.

Σε μια εποχή όπου η παγκοσμιοποίηση έχει ενταθεί, στοιχεία πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως η καλλιέργεια μαστίχας στη Χίο και η παραγωγή λαδιού Argan, προσφέρουν μοναδικές γνώσεις για τη λεπτή ισορροπία μεταξύ της πολιτιστικής διατήρησης και της οικονομικής προόδου. Τέτοιες περιπτωσιολογικές μελέτες, όταν εξετάζονται κριτικά, ρίχνουν φως στην αξία των παραδοσιακών πρακτικών, στο ρόλο των πνευματικών δικαιωμάτων και στις διαφαινόμενες απειλές για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

4.1 Η Περίπτωση της Ελλάδας

Βουτώντας στον περίπλοκο ιστό της προστασίας της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι πρωταρχικής σημασίας να κατανοήσουμε τον ρόλο της νομοθεσίας στη διαφύλαξη πολιτιστικών πρακτικών και παραδόσεων. Αυτό το υποκεφάλαιο εμβαθύνει στους νομικούς μηχανισμούς της Ελλάδας, δίνοντας έμφαση στην εφαρμογή της σύμβασης της UNESCO, στις επιπτώσεις των πνευματικών δικαιωμάτων και στους κινδύνους που περιβάλλουν συγκεκριμένα πολιτιστικά στοιχεία όπως η μαστίχα. Το πλαίσιο δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας (ΔΠΙ) απεικονίζει τόσο τις ευκαιρίες όσο και τις προκλήσεις που σχετίζονται με την εφαρμογή των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας στην άυλο πολιτιστική κληρονομιά (ICH). (Benedetta, σελ.133, 2022)

4.1.1 Προστασία της Άυλης Κληρονομιάς μέσω της Νομοθεσίας

Η Ελλάδα, με την πλούσια ιστορία, τις παραδόσεις και τις πρακτικές της, αναγνωρίζει την ανάγκη προστασίας της άυλης πολιτιστικής της κληρονομιάς. Αρκετοί νόμοι και νομοθετικά πλαίσια είναι καθοριστικής σημασίας για αυτό:

Νομοθεσία της Γενικής Γραμματείας Πολιτισμού για τη Διατήρηση Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς:

Η νομοθεσία αυτή, αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο της προσέγγισης της Ελλάδας για την πολιτιστική διατήρηση. Ωστόσο, απαιτείται περισσότερη σαφήνεια σχετικά με τις ιδιαιτερότητές της, όπως οι διατάξεις και οι μηχανισμοί επιβολής της.

Ο νόμος 3028/2002 για την Προστασία των Αρχαιοτήτων και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς δεν είναι απλώς ένας ευρύς νόμος. Εμβαθύνοντας, αρθρώνει μηχανισμούς για την προστασία τόσο των απτών όσο και των άυλων στοιχείων του ελληνικού πολιτισμού. Οι λεπτομέρειες σχετικά με την προστασία της άυλης κληρονομιάς, όπως οι προφορικές παραδόσεις, οι πρακτικές και οι χειροτεχνίες, είναι ζωτικής σημασίας για την κατανόηση του πραγματικού πεδίου εφαρμογής του νόμου.

Ο νόμος 3521/2006 επικυρώνει ρητά τη Σύμβαση της UNESCO του 2003 για την Προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Με το ξεκίνημά της, η Ελλάδα σηματοδότησε τη δέσμευσή της σε ένα διεθνές πλαίσιο, διασφαλίζοντας ότι οι πρακτικές της χώρας ευθυγραμμίζονται με τα παγκόσμια πρότυπα.

Όσον αφορά την εφαρμογή της σύμβασης της UNESCO στην Ελλάδα, ο νόμος 3521/2006 σηματοδότησε την επίσημη υιοθέτησή της. Η Σύμβαση καθοδηγεί τις χώρες προς τον εντοπισμό, την τεκμηρίωση και την προώθηση της άυλης πολιτιστικής τους κληρονομιάς, δίνοντας έμφαση στη συμμετοχή κοινοτήτων, ομάδων και ατόμων.

Η ελληνική νομοθεσία συνυφαίνεται και με θέματα πνευματικών δικαιωμάτων. Οι πρακτικές διασφάλισης της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς συχνά αντιμετωπίζουν την πολυπλοκότητα των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, καθορίζοντας ποιος έχει τα δικαιώματα σε συγκεκριμένες παραδοσιακές γνώσεις ή πρακτικές και πώς μπορούν να αξιοποιηθούν εμπορικά. Αναδεικνύοντας την περίπτωση της μαστιχοκαλλιέργειας στη Χίο, οι κίνδυνοι περιστρέφονται κατά κύριο λόγο γύρω από ενδεχόμενη πολιτιστική ιδιοποίηση, οικονομική εκμετάλλευση και περιβαλλοντική

υποβάθμιση. από την UNESCO ως άυλη πολιτιστική κληρονομιά . Όμως υπάρχει η ανησυχία ότι η μαστιχοκαλλιέργεια μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο ιδιοποίησης από άλλες χώρες. Η πολιτιστική ιδιοποίηση μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις για την τοπική κοινωνία της Χίου καθώς μπορεί να οδηγήσει σε απώλεια της πολιτιστικής ταυτότητας του νησιού και σε πολλές οικονομικές απώλειες για τους τοπικούς προαγωγούς.

Με την έννοια της οικονομικής εκμετάλλευσης, η μαστιχοκαλλιέργεια είναι μια κερδοφόρα επιχείρηση. Η τιμή της μαστίχας έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια γεγονός που μπορεί να οδηγήσει και στην αύξηση της παραγωγής. Όμως η αύξηση της παραγωγής μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις . Για παράδειγμα να οδηγήσει σε μείωση της ποιότητας της μαστίχας, καθώς πολλοί παραγωγοί καλλιεργούν τα μαστιχόδεντρα χωρίς να τηρούν τις παραδοσιακές καλλιεργητικές πρακτικές. Μπορεί επίσης να οδηγήσει σε περιβαλλοντική υποβάθμιση καθώς η καλλιέργεια της μαστίχας απαιτεί την χρήση λιπασμάτων και ειδικών φυτοφαρμάκων. Για την έννοια της περιβαλλοντικής υποβάθμισης η μαστιχοκαλλιέργεια απαιτεί ιδιαίτερες κλιματικές και εδαφολογικές συνθήκες. Η Νότια Χίος είναι η μοναδική περιοχή στην οποία συντρέχουν οι συνθήκες αυτές. Όμως η κλιματική αλλαγή και η ανεξέλεγκτη ανάπτυξη απειλούν το φυσικό περιβάλλον της περιοχής. Για παράδειγμα η κλιματική αλλαγή έχει οδηγήσει σε αύξηση της θερμοκρασίας και της ξηρασίας γεγονός που έχει αρνητικές συνέπειες στην ανάπτυξη των δέντρων της μαστίχας. Επιπλέον η ανεξέλικτη ανάπτυξη έχει οδηγήσει σε μείωση του διαθέσιμου εδάφους για την καλλιέργεια της μαστίχας. Η αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων που αντιμετωπίζει η μαστιχοκαλλιέργεια απαιτεί την υιοθέτηση συγκεκριμένων μέτρων. Τα μέτρα αυτά θα πρέπει να αφορούν την προστασία της πολιτιστικής ταυτότητας της περιοχής, την ενίσχυση της οικονομικής βιωσιμότητας της μαστιχοκαλλιέργειας και την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Πιο συγκεκριμένα θα μπορούσαν να αναπτυχθούν νέες καλλιεργητικές πρακτικές που να είναι φιλικές με το περιβάλλον, μέτρα για την προώθηση συνεργασίας μεταξύ των τοπικών παραγωγών και της πολιτείας, αλλά και μέτρα για την ενίσχυση της ποιότητας της μαστίχας και την μείωση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης.

Ενώ η ελληνική νομοθεσία προβλέπει προστατευτικά μέτρα, η απτή εφαρμογή αυτών των νόμων, ιδίως όσον αφορά τα πνευματικά δικαιώματα, αποτελεί θέμα ανησυχίας.

Τα Προεδρικά Διατάγματα (ΠΔ) 191/2003 και 62/2012 είναι καθοριστικά Και

ειδικότερα, το ΠΔ 62/2012 αντιπροσωπεύει τις προσπάθειες της Ελλάδας για συστηματική καταγραφή και τεκμηρίωση της πλούσιας άυλης κληρονομιάς της.

Επιπλέον, η ΥΑ με αρ. πρωτ. ΥΠΑΙΘΠΑ/ΓΔΔΥ/ΔΙΟΙΚ/ΤΔΜΝ/120788/10886/9278/4118/13-11-2012 Συγκρότηση Εθνικής Επιστημονικής Επιτροπής για την εφαρμογή της Σύμβασης για την Προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς στοχεύει στη σύσταση Εθνικής Επιστημονικής Επιτροπής αφιερωμένης στην εφαρμογή της Σύμβασης για την Προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Αυτή η πρωτοβουλία συμβολίζει τη δομημένη και καθοδηγούμενη από επιτροπές προσέγγιση της Ελλάδας για την πολιτιστική διατήρηση.

4.1.2 Προστασία της Μαστιχοκαλλιέργειας στη Χίο

Η μαστιχοκαλλιέργεια στη Χίο δεν είναι απλώς μια εμπορική δραστηριότητα. στέκεται εμβληματικά ως μέρος της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Αναγνωρίζοντας αυτή τη βαθιά σημασία, έχουν εφαρμοστεί αρκετά μέτρα διασφάλισης για την προώθηση, τη διατήρηση και τη διαιώνιση της μαστιχοκαλλιέργειας στην πιο αγνή και αυθεντική της μορφή. Για προϊόντα όπως η Μαστίχα που έχουν μια μοναδική γεωγραφική και πολιτιστική σύνδεση, το παράδειγμα της τυροκομίας Tome des Bauges προσφέρει πληροφορίες. Η επιτυχής απόκτηση μιας γαλλικής ελεγχόμενης ονομασίας προέλευσης (CDO) και μιας ΠΟΠ της ΕΕ για αυτό το τυρί υπογραμμίζει τη σημασία μιας προσέγγισης με γνώμονα την κοινότητα. Οι προσπάθειες της SITOB να συνεργαστεί με τους παραγωγούς για την εξασφάλιση του CDO μπορούν να χρησιμεύσουν ως παράδειγμα βέλτιστης πρακτικής για την προστασία της καλλιέργειας Μαστίχας στη Χίο. Η ΠΟΠ για το τυρί επαινέθηκε για τη συμβολή της στη βιώσιμη ανάπτυξη και τη διαφύλαξη της παράδοσης, καλύπτοντας παράλληλα τις σύγχρονες ανάγκες παραγωγής, (Benedetta, σελ 187-200, 2022). Το παράδειγμα της τυροκομίας Tome des Bauges είναι ένα παράδειγμα βέλτιστης πρακτικής για την μαστίχα της Χίου καθώς η τυροκομία χρησιμοποιεί παραδοσιακές μεθόδους παραγωγής που διασφαλίζουν την ποιότητα και της μοναδικότητα του προϊόντος. Η μαστίχα της Χίου έχει επίσης ιστορία και παράδοση και είναι σημαντικό να διατηρηθούν αυτές οι παραδόσεις ώστε να διασφαλιστεί η ποιότητα και η μοναδικότητα του προϊόντος. Η τυροκομία είναι κοινωνικά και περιβαλλοντικά υπεύθυνη καθώς χρησιμοποιεί βιώσιμες πρακτικές καλλιέργεια και παραγωγής και υποστηρίζει την τοπική κοινότητα. Η μαστίχα της Χίου αντιμετωπίζει προκλήσεις και η εφαρμογή βιώσιμων πρακτικών καλλιέργειας

και παραγωγής θα μπορούσε να βοηθήσει στη αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων. Η μαστίχα της Χίου και το τυρί είναι μοναδικά παραδοσιακά προϊόντα και έχουν οικονομική και πολιτισμική αξία. Η μελέτη της τυροκομίας θα μπορούσε να βοηθήσει τους τοπικούς παραγωγούς μαστίχας να αναπτύξουν βιώσιμες πρακτικές παραγωγής που θα διασφαλίσουν τη διατήρηση της ποιότητας, της μοναδικότητας και της βιωσιμότητας της μαστίχας. Η τυροκομία θα μπορούσε να λειτουργήσει σαν παράδειγμα βέλτιστης πρακτικής για την μαστίχα της Χίου μέσα από την ανάπτυξη ενός συστήματος πιστοποίησης για την μαστίχα, που θα διασφαλίζει ότι το προϊόν πληροί τα υψηλά πρότυπα ποιότητας καθώς η τυροκομία έχει λάβει πιστοποίηση ΠΟΠ, οπότε ένα παρόμοιο σύστημα πιστοποίησης θα μπορούσε να βοηθήσει στην προστασία της ποιότητας του προϊόντος και στη διασφάλιση της ζήτησης από τους καταναλωτές. Η συνεργασία με τοπικούς φορείς για την προώθηση της μαστίχας της Χίου, καθώς η τυροκομία συνεργάζεται με τοπικούς φορείς για την προώθηση του προϊόντος, μια τέτοια συνεργασία με τοπικούς φορείς θα μπορούσε να βοηθήσει στην προώθηση της μαστίχας στους καταναλωτές στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Η ανάπτυξη νέων προϊόντων από μαστίχα, καθώς η τυροκομία παράγει μια ποικιλία προϊόντων και η ανάπτυξη νέων προϊόντων θα μπορούσε να βοηθήσει στην αύξηση της ζήτησης για το προϊόν και στην επέκταση της αγοράς της μαστίχας. Η εφαρμογή των παραπάνω προτάσεων θα μπορούσε να βοηθήσει τους τοπικούς παραγωγούς της μαστίχας να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η καλλιέργεια και η παραγωγή της μαστίχας.

Αναπόσπαστο μέρος αυτών των μέτρων είναι τα εκπαιδευτικά προγράμματα που ξεκινούν εντός της κοινότητας. Αυτά είναι προσαρμοσμένα για να διασφαλίζουν την απρόσκοπτη μεταφορά της παραδοσιακής τεχνογνωσίας στις νεότερες γενιές. Τέτοια προγράμματα περιλαμβάνουν συχνά βετεράνους της καλλιέργειας μαστίχας που μοιράζονται την πολύτιμη σοφία, τις τεχνικές και τις εμπειρίες τους με τη νεολαία, διασφαλίζοντας ότι η παράδοση δεν εξασθενεί με τον καιρό.

Επιπλέον, υπήρξε μια αξιοσημείωτη ώθηση για τη δημιουργία μουσείων και πολιτιστικών κέντρων ειδικά αφιερωμένων στη μαστίχα. Καταγράφοντας την ιστορία, τις παραδοσιακές μεθόδους και τις πολιτιστικές αποχρώσεις που συνδέονται με την καλλιέργεια της μαστίχας, αυτοί οι θεσμοί λειτουργούν ως προπύργια γνώσης και συνειδητοποίησης. Αναδεικνύουν την πολυδιάστατη σημασία της μαστίχας, που εκτείνεται πολύ πέρα από την αγοραία της αξία. Για την περαιτέρω ενίσχυση των πολιτιστικών υποδομών της μαστιχοκαλλιέργειας, έχει γίνει μια συντονισμένη προσπάθεια για ολοκληρωμένη τεκμηρίωση και αρχειοθέτηση. Αυτό περιλαμβάνει τη

σχολαστική καταγραφή προφορικών ιστοριών, την αποτύπωση παραδοσιακών μεθόδων στη λογοτεχνία και τον κινηματογράφο και τη διατήρηση παλαιών φωτογραφιών που αφηγούνται την ιστορία της μαστίχας σε γενιές. Μια τέτοια αρχειακή προσέγγιση διασφαλίζει ότι οι μελλοντικές γενιές μπορούν να αντλήσουν από μια πλούσια δεξαμενή πολιτιστικής γνώσης.

Αλλά αυτό που πραγματικά κάνει αυτά τα μέτρα να έχουν απήχηση είναι η έμφαση στη συμμετοχή της κοινότητας. Η ενεργή συμμετοχή της κοινότητας σε αποφάσεις και συζητήσεις σχετικά με την καλλιέργεια της μαστίχας καλλιεργεί ένα αίσθημα συλλογικής υπερηφάνειας και ιδιοκτησίας. Αυτή η κοινοτική προσέγγιση διασφαλίζει ότι οι πολιτιστικές αξίες παραμένουν βαθιά χαραγμένες σε κάθε πτυχή της καλλιέργειας της μαστίχας.

Εξετάζοντας βαθύτερα στην πολιτιστική έμφαση, η ουσία αυτών των μέτρων διασφάλισης γίνεται εμφανής. Προσπίζοντας τις πολιτιστικές πτυχές της μαστιχοκαλλιέργειας, υπάρχει μια σκόπιμη κίνηση για τη διατήρηση της αυθεντικότητάς της. Αυτή η πολιτιστική ιεράρχηση λειτουργεί ως προπύργιο ενάντια στην υφέρπουσα παλίνροια της εμπορευματοποίησης, διασφαλίζοντας ότι οι παραδοσιακές μέθοδοι δεν εντάσσονται στις σύγχρονες τεχνικές. Στον επικρατέστερο διεπιστημονικό λόγο, η πολιτιστική φωτεινότητα που τονίζεται στη μαστίχα ενισχύει τη διακοινοτική συνοχή, δημιουργώντας ένα επαυξημένο ήθος συλλογικής συμφωνίας και αμοιβαίων στόχων. Στην ιδέα της γεωργίας της μαστίχας, όταν γίνεται αντιληπτή μέσα από το πρίσμα ενός κοινωνικοπολιτισμικού κρίκου σε αντίθεση με μια απλή εμπορική προσπάθεια, διακρίνει κανείς ένα εγγενές ανάχωμα ενάντια στις πιθανές αδημονίες της υπερβολικής απόλαυσης, καταλύοντας έτσι οικολογικά βιώσιμες μεθοδολογίες. Η καλλιέργεια της μαστίχας, μέσα στα τοπογραφικά και πολιτιστικά όρια της Χίου, εκδηλώνεται ως άρρηκτο συγκρητισμό με την τοποθεσιακή της ταυτότητα. Τέτοια προστατευτικά στρατηγήματα τονίζουν αυτόν τον έμφυτο δεσμό, αποκλείοντας την πιθανή συσκότιση αυτής της σεβάσμιας πρακτικής από εμπορικές επιδιώξεις. Αναλύοντας ένα τουριστικό παράδειγμα, αυτή η κοινωνικοπολιτισμική ανύψωση διασφαλίζει ότι οι κάτοικοι της Χίου ασχολούνται με τη μαστίχα μέσα από έναν φακό σημαντικής διερεύνησης, που αντιπαρατίθεται σε καθαρές καταναλωτικές τάσεις.

4.1.3. Δραστηριότητες Προστασίας και Προώθησης Μαστιχοκαλλιέργειας στη Χίο

Η σημασία της μαστιχοκαλλιέργειας στη Χίο ξεπερνά την οικονομική της αξία. Διάφορες πρωτοβουλίες, με γνώμονα τη συλλογική πρόθεση διατήρησης και προώθησης αυτής της μοναδικής πολιτιστικής κληρονομιάς, έχουν δρομολογηθεί από διαφορετικούς φορείς και ιδρύματα. Ενώ τα μέτρα διασφάλισης που συζητήθηκαν προηγουμένως θέτουν τις βάσεις για την προστασία, οι ιδιαιτερότητες των πρωτοβουλιών ενισχύουν και δίνουν κατεύθυνση σε αυτά τα προστατευτικά μέτρα.

Η Γενική Γραμματεία Πολιτισμού του Υφυπουργού Παιδείας & Θρησκευμάτων, Πολιτισμού & Αθλητισμού (ΥΠΑΙΘΠΑ), βρίσκεται στην πρώτη γραμμή, συνεργαζόμενη με ερευνητικά ιδρύματα και τοπικούς φορείς για να σχεδιάσει στρατηγικές που καλύπτουν κυρίως την εκπαίδευση και την ευαισθητοποίηση τόσο του τοπικού πληθυσμού όσο και των επισκεπτών. Μέσα από καλά δομημένα εκπαιδευτικά προγράμματα, τη δημιουργία ειδικών χώρων όπως μουσεία και την ενίσχυση ερευνητικών πρωτοβουλιών, στοχεύουν να σχεδιάσουν μια ολοκληρωμένη εικόνα του πολιτιστικού, οικονομικού και κοινωνικού αποτυπώματος της μαστίχας. Λαμπρό παράδειγμα είναι η συνεργασία του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού με το πρόγραμμα ΜΕΛΙΝΑ-Πολιτισμός και Εκπαίδευση, (www.prmelina.gr). Με την επιμέλεια ενός εκπαιδευτικού φακέλου, προτείνουν ποικίλες δραστηριότητες για να βυθίσουν τους μαθητές στα αρχιτεκτονικά θαύματα των Μαστιχοχωρίων και στις καθημερινές αποχρώσεις της ζωής των κατοίκων τους. Τέτοιες πρωτοβουλίες όχι μόνο διατηρούν τις παραδόσεις αλλά και καλλιεργούν την εκτίμηση και την περιέργεια στους νέους.

Προχωρώντας την εκπαιδευτική προσπάθεια ένα βήμα παραπέρα, το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Χίου το 2006 δημιούργησε εκπαιδευτικό περιεχόμενο και διοργάνωσε σχολικές δραστηριότητες στις Μαστιχώνες και τα Μαστιχοχώρια, (kre-chiou.chi.sch.gr). Αυτές οι προσπάθειες διοχετεύουν τον ενθουσιασμό και την ενέργεια της νεότερης γενιάς, διασφαλίζοντας ότι είναι εναρμονισμένες με τις παραδόσεις και τη σημασία της μαστιχοκαλλιέργειας.

Εντός των πλαισίων ακαδημαϊκών και τοπογραφικών λόγων, το Ίδρυμα Καζά-Φραγκούλη, που εδρεύει στα όρια της Καλαμωτής, προσφέρει μια εκλεκτική συμβολή παιδαγωγικών παραδειγμάτων και καλλιτεχνικών εκδρομών. Μέσω ενός

επίπνου προβολέα στις αρχιτεκτονικές ταπετσαρίες που είναι εμβληματικές των χωριών της Μαστίχας, σε συνδυασμό με μια περίπλοκη εξερεύνηση των τρόπων καλλιέργειας της μαστίχας, δημιουργούν ένα περίπλοκο μωσαϊκό. Αυτό αντιπαραθέτει τις αισθητικές ευαισθησίες με τη λειτουργική πράξη, δημιουργώντας έτσι ένα ολοκληρωμένο πίνακα της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής.

Εμβαθύνοντας τις γνωσιολογικές διαστάσεις τέτοιων επιχειρήσεων, το Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς (ΠΙΟΠ) έχει ξεκινήσει μια λεπτή, διαλογική σχολαστική αποστολή. Συγκεντρώνοντας μια τεράστια συλλογή πόρων, που περιλαμβάνει αρχαιακά αποθετήρια, φωτογραφικούς κώδικες, ιδιότυπες μαρτυρίες και κινηματογραφικές αποσαφηνίσεις, έχουν περικλείσει με δεξιοτεχνία την πολυσχιδή πεμπουσία της μαστίχας στη γεωπονία. Το ζενίθ των επίπνων προσπαθειών είναι φανερό στην σύλληψη και την ίδρυση του μουσείου μαστίχας, ενός οικοδομήματος αφιερωμένου μοναδικά στην εξιστόρηση του έπος της μαστίχας, τονίζοντας την οργανική του σημασία στους τομείς της οικονομίας, της πολιτιστικής ταπισερί και της κοινωνικής δυναμικής.

Εν ολίγοις, αν και αυτές οι προσπάθειες είναι ετερόκλητες στη μεθοδολογική τους τροχιά, καταλήγουν σε ένα μονολιθικό αξίωμα - τη σχολαστική διατήρηση, ενίσχυση και εξύψωση της εγγενούς γεωπονικής κληρονομιάς της μαστίχας που είναι εγγενής στη Χίο. Προσφέροντας ένα κράμα παιδαγωγικής διάδοσης, επιστημονικών ερωτήσεων και στρατηγημάτων που αυξάνουν τη συνείδηση, βεβαιώνουν ότι το χρονικό της μαστίχας παραμένει στη φωτεινότητα, τη σύγχρονη συνάφεια και τον σεβασμό του.

4.1.4. Ενεργή Διατήρηση Καλλιέργειας Μαστίχας στη Χίο

Το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων χαρακτήρισε το προϊόν της μαστίχας Π.Ο.Π. από το 1997 και σύμφωνα με τη Νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Κοιν.Οδηγία 123/1997) η μαστίχα καταχωρήθηκε στον Κοινοτικό Κατάλογο Προϊόντων Π.Ο.Π. Το έργο του ΥΠΑΑΤ επικουρεί η Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου, προωθώντας τη συνέχιση της οικιακής διαδικασίας και των παραδοσιακών τεχνικών, την ανανέωση των μαστιχόδεντρων στους μαστιχώνες με τη φύτευση νέων θάμνων και την προώθηση και διάθεση της μαστίχας στις αγορές. Μέσα στο πλέγμα της αγρονομικής πρακτικής, η ενασχόληση του συνεταιρισμού με τη μαστίχα στη Χίο ξεπερνά τα καθημερινά παραδείγματα της καλλιέργειας. Η αρμοδιότητά τους είναι μνημειώδης ως προς τη λειτουργία και την αναγγελία της ανόθευτης μαστίχας και της γκάμας των υποπροϊόντων της. Ενορχηστρώνοντας σχολαστικά την ισορροπία

μεταξύ της παραγωγής και των αναγκών της μαστίχας, ο συνεταιρισμός προστατεύει τη διαχρονικότητα του τελετουργικού, δημιουργώντας ένα οικοσύστημα στο οποίο οι αγρότες της μαστίχας μπορούν να αναπτυχθούν τόσο σε κοινωνικοπολιτισμικές όσο και σε χρηματικές διαστάσεις.

Στο πλαίσιο της επιστημολογίας διατήρησης της μαστίχας, δεν πρέπει να παρερμηνευθεί η αρχή της ως σύγχρονης. Πράγματι, η ορμή για τη διαφύλαξη της πλούσιας ταπισερί που υφαίνεται από τη μαστίχα έχει μια χρονική καταγωγή που εκτείνεται σε προηγούμενες εποχές. Ξεκινώντας από τον μεταπολεμικό χρόνο του 1946, υπήρξε μια περίπλοκη συρροή μεταξύ των Υπουργικών οικοδομημάτων Πολιτισμού και Περιβαλλοντικής Προφύλαξης, μια αναγνώριση της εκπληκτικής πολιτιστικής βαρύτητας που περιβάλλει την καλλιέργεια της μαστίχας. Μετά από αυτή την αναγνώριση, μια πληθώρα Μαστιχοχωρίων, συνυφασμένων με αρχιτεκτονικές εκδηλώσεις εμβληματικές της μαστιχογεωπονίας, καθιερώθηκαν ως αποθήκες ιστορικής κληρονομιάς. Τέτοιες οριοθετήσεις δεν είναι απλές νοσταλγικές λειψανοθήκες, αλλά παλλόμενα χρονικά που γιορτάζουν τη διαχρονική μεταμόρφωση και την επιμονή της μαστιχοτροφίας. Τονίζοντας το ανάστημά τους ως πεμπτουσίας θραυσμάτων άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.

Αυτές οι συντονισμένες προσπάθειες φωτίζουν τη συνυφασμένη φύση της μαστιχοκαλλιέργειας με την ίδια την ταυτότητα της Χίου. Πέρα από τις οικονομικές της επιπτώσεις, η μαστιχοκαλλιέργεια αποτελεί σύμβολο παράδοσης, ανθεκτικότητας και πολιτιστικής υπερηφάνειας. Μέσω της προσεκτικής διατήρησης και της ενεργητικής προώθησης, διασφαλίζεται η κληρονομιά της μαστιχοκαλλιέργειας για τις επόμενες γενιές, ζωγραφίζοντας μια ζωντανή εικόνα πολιτισμού και κληρονομιάς. Τότε τα Υπουργεία Πολιτισμού και Προστασίας του Περιβάλλοντος από το 1946 έχουν κηρύξει πολλά από τα μαστιχοχώρια, αλλά και συναφή με τη μαστιχοκαλλιέργεια κτήρια ως ιστορικούς τόπους και διατηρητέα ιστορικά μνημεία. Οι ερευνητικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες εγκρίνονται, επιβλέπονται και επιχορηγούνται εν μέρει από το Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού και Εθνικής Παιδείας (<https://ayla.culture.gr>)

4.2. Προστασία από την νομοθεσία περί άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και πνευματικών δικαιωμάτων του δέντρου Argan του Μαρόκου.

Η περίπτωση του τσαγιού Rooibos στη Νότια Αφρική και του τσαγιού Darjeeling στην Ινδία αποτελούν παράδειγμα της πολυπλοκότητας που συνδέονται με τα

δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας στο πλαίσιο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Ενώ η γεωγραφική ένδειξη (GI) για το Rooibos θεωρήθηκε μια ευκαιρία για την παγκόσμια προώθηση του τσαγιού, οι φυλετικές κληρονομίες και οι κοινωνικές διακρίσεις στην περιοχή οδήγησαν σε ανεπιθύμητες αρνητικές επιπτώσεις. Ομοίως, το Darjeeling Tea GI, παρά την επιτυχία του στην παγκόσμια αγορά, τόνισε τα υποκείμενα ζητήματα που σχετίζονται με τις συνθήκες εργασίας, ειδικά για τις γυναίκες και τις εθνικές μειονότητες. Αυτό υπογραμμίζει την ανάγκη να προσεγγίσουμε με προσοχή την προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων του μαροκινικού δέντρου Argan, διασφαλίζοντας ότι όλοι οι ενδιαφερόμενοι, ιδιαίτερα οι αυτόχθονες και οι τοπικές κοινότητες, εκπροσωπούνται δίκαια και επωφελούνται από οποιαδήποτε πλαίσια ΔΔΙ, (Benedetta, σελ. 265-273, 2022).

Ο τοπικός πληθυσμός σε αυτά τα χωριά που είναι διασκορπισμένος σε όλη την αγροτική και δασική περιοχή έχει κοινά και ατομικά δικαιώματα επικαρπίας και πρόσβασης είτε σε κοινά είτε σε ατομικά κτήματα στο δάσος. Από το 1917 και μετά, λόγω των Προτεκτοράτων συνθηκών, όλες οι δασικές εκτάσεις κηρύχθηκαν στην κυριότητα του κράτους και θεσπίστηκε εθνική νομοθεσία που ρυθμίζει τη χρήση του δάσους στο Μαρόκο. Επιπλέον, θεσπίστηκε ειδική νομοθεσία για το *arganeraie*, όπου παραχωρήθηκαν περισσότερα δικαιώματα πρόσβασης και επικαρπίας στον τοπικό πληθυσμό στην ζώνη argan απ' ό,τι συνέβαινε με τις μαροκινές δασικές εκτάσεις γενικά. (Charrouf, and Dom 2009 ,σελ. 1014).

Αυτή τη στιγμή το δέντρο argan και το λάδι του προστατεύονται με κανονιστικό πλαίσιο το οποίο περιλαμβάνει:

- τη νομική προστασία του πόρου ως μοναδικού οικοσυστήματος και βιώσιμης ανάπτυξης με τη μορφή αποθεμάτων βιόσφαιρας της UNESCO·
- νομική έννοια που επιτρέπει ένα συγκεκριμένο μοντέλο παραγωγής της πρωτοδότησης προϊόν που απαιτείται από την παγκόσμια αγορά
- την υποστήριξη αξιώσεων ιδιοκτησίας που προέρχονται από βιομηχανική έρευνα για εμπορεύσιμα ακίνητα (Δικαιώματα Πνευματικής Ιδιοκτησίας)
- τις νόμιμες ετικέτες ενός θεμιτού εμπορίου, οικολογικού ή βιολογικού προϊόντος με πιστοποιήσεις και προστατευόμενη γεωγραφική ένδειξη (ΠΓΕ).

Ένα τέτοιο πλαίσιο τοποθετεί το έλαιο argan σε μια οικονομία αλληλεγγύης και ισότητας, η οποία απευθύνεται επίσης στον καταναλωτή. Επιπλέον, το πολύπλοκο νομικό πλαίσιο υλοποιείται σε συνδυασμό με τη γνώση και την τεχνολογία. Μαζί,

συνεπάγονται περαιτέρω κανονιστικές και κοινωνικές συνέπειες, που επηρεάζουν τα δικαιώματα πρόσβασης και ιδιοκτησίας καθώς και τις συνθήκες διαβίωσης. Προϋπόθεση για αυτό το κανονιστικό πλαίσιο του προϊόντος είναι η εισαγωγή ενός νέου τρόπου εκμετάλλευσης των πόρων που βασίζεται στην τεχνολογική καινοτομία, όπου περιλαμβάνονται πρόσθετα κανονιστικά πρότυπα που επιτρέπουν τη διαφοροποίηση του παραδοσιακού τρόπου παραγωγής. Με αυτόν τον τρόπο η παραδοσιακή γνώση μετατρέπεται σε εμπορεύσιμο αγαθό. Μια τέτοια μετατροπή θα επιφέρει απώλεια της τοπικής τεχνογνωσίας και ταυτόχρονα την εξωτερική εμπορευματοποίησή της. Στην προκειμένη περίπτωση, η σύσταση παραγωγικών συνεταιρισμών συνοδεύεται από την εφεύρεση μιας νέας τεχνολογίας εξώθησης λαδιού. Σε αυτή την περίπτωση είναι η συγκρότηση παραγωγικών συνεταιρισμών που συνοδεύεται από την εφεύρεση μιας νέας τεχνολογίας εξώθησης λαδιού (Lybbert et al., 2004, σελ. 417).

Το νομικό και τεχνολογικό πλαίσιο είναι ενσωματωμένο σε ένα κανονιστικό περιβάλλον, όπου στοχεύει στη βιώσιμη εκμετάλλευση και τη διατήρηση του οικοσυστήματος. Ωστόσο, οι συνέπειες της τεχνολογικής-νομικής ενσωμάτωσης του ελαίου αργκάν φαίνεται να ενισχύει την ανάπτυξη που είναι ως επί το πλείστον ασύμβατη με την επίσημη νομική πολιτική, η οποία ισχυρίζεται ότι ικανοποιεί όλους τους αναπτυξιακούς στόχους. Όταν δίνεται έμφαση στην οικονομική πτυχή της συνεταιριστικής προσέγγισης, η επεξεργασία του ελαίου αργκάν μπορεί να θεωρηθεί ως παράδειγμα «προσέγγισης με βάση την αγορά για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας προς όφελος των τοπικών ενδιαφερόμενων μερών». Η προσέγγιση εξαρτάται από την επιτυχή δημιουργία αγορών-στόχων. (Lybbert et al., 2004 ,σελ. 422). Το λάδι υψηλής ποιότητας που παράγεται σε συνεταιρισμούς χρησιμεύει στη συνέχεια ως βασική πρώτη ύλη για τη βιομηχανική δοκιμαστική παραγωγή τελικών φαρμακευτικών, δερματολογικών και καλλυντικών προϊόντων. Τέτοια προϊόντα μπορεί να περιέχουν λάδι αργκάν ως ένα από τα συστατικά ή μπορεί να παράγονται με βάση ανιχνευμένες και κατοχυρωμένες με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας για τις ιδιότητες του αργκάν. Απαραίτητη προϋπόθεση για την περαιτέρω βιομηχανική επεξεργασία του argan ήταν και είναι η θέσπιση νομικού πλαισίου για τη διασφάλιση της ποιότητας. Πρόσθετα νομικά εργαλεία διασφαλίζουν ότι η μέτρια εισροή κεφαλαίων στην περιοχή επενδύεται εν μέρει στη διατήρηση του πόρου προς όφελος της ανθρωπότητας. Ο νομικός κανονισμός προέλευσης και τα «μοναδικά χαρακτηριστικά» του σύμφωνα με τις προστατευόμενες γεωγραφικές ενδείξεις (ΠΓΕ) ολοκληρώνουν το πλαίσιο (Gangjee, 2012, σελ.341). Είναι ένας νομικός κανονισμός που είναι συμβατός με το CBD και εγγυάται την προστασία ενός εμπορεύματος

που παράγεται μοναδικά σε μια καθορισμένη γεωγραφική περιοχή με βάση για τα τοπικά δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Έτσι αυτό το κανονιστικό επίπεδο περιλαμβάνει έννοιες του δικαιώματα ιδιοκτησίας, συμπεριλαμβανομένης της αξίωσης για προστασία της τοπικής γνώσης.

Αυτό το νομικό εργαλείο περιλαμβάνει τη διεύρυνση από τον προσδιορισμό της ποιότητας του προϊόντος αποκλειστικά σύμφωνα με τα τεχνολογικά και επιστημονικά μέτρα ελέγχου ώστε να συμπεριληφθούν τόσο οι χωροταξικοί όσο και οι πνευματικοί, πολιτιστικοί και κοινωνικοί περιορισμοί. Η Προστασία Γεωγραφικής Ένδειξης εγγυάται επίσης την ιχνηλασιμότητα στις παγκόσμιες αλυσίδες εμπορευμάτων. Η προσδοκία είναι ότι η ετικέτα θα συμβάλει επίσης στο Forum for Development Studies με στόχο την προστασία των συλλογικών δικαιωμάτων των παραγωγών και της παραδοσιακής γνώσης. Ως εκ τούτου, το προστατευόμενο αγαθό ορίζεται ως αυτό που εμπεριέχει πατρογονικές αξίες οι οποίες δεν ανήκουν σε κανέναν συγκεκριμένο». Ως εκ τούτου, το προστατευόμενο αγαθό ορίζεται ως «έχει πατρογονικές αξίες που δεν ανήκουν σε κανέναν ιδιαίτερα» (Larson , 2010 ,σελ. 5). Οι αντίστοιχες μαροκινές οργανώσεις που αγωνίζονται για τις ΠΓΕ εντάχθηκαν διαδοχικά στο διεθνές δίκτυο για διεθνείς ΠΓΕ, oriGIn (Organization for an International Geographical Indications Network; oriGIn, 2010, https://www.origin-gi.com/web_articles/origin-publications-2010-en-g). Ενδιαφέρον είναι ότι η ΠΓΕ πιστοποιεί το αργανέλαιο ως ένα παραγόμενο προϊόν που αποκλειστικά παράγεται στο Μαροκινό νοτιοδυτικό τμήμα όπου φαινομενικά θα έπρεπε να αποκλείει την παραγωγή σε εργοστάσια εκτός της περιοχής.

Υπάρχουν ομοιότητες και κοινά χαρακτηριστικά ανάμεσα στις τοπικές κοινότητες της Ελλάδας που ασχολούνται με την μαστίχα με τις κοινότητες του Μαρόκου που ασχολούνται με το Αργκάν και οι δύο κοινότητες ασχολούνται με την καλλιέργεια και την παραγωγή ενός μοναδικού αγαθού με μεγάλη οικονομική και πολιτιστική σημασία για την περιοχή τους. Και οι δύο κοινότητες έχουν ρίζες στην παράδοση και την ιστορία της περιοχής τους. Και οι δύο κοινότητες αντιμετωπίζουν προκλήσεις όπως η πολιτιστική ιδιοποίηση, η οικονομική εκμετάλλευση και η περιβαλλοντική υποβάθμιση. Οι δύο κοινότητες θα μπορούσαν να επωφεληθούν από την ανταλλαγή εμπειριών και τεχνογνωσίας. Για παράδειγμα οι κοινότητες της Χίου θα μπορούσαν να μάθουν από τις κοινότητες του Μαρόκου τρόπους για να αντιμετωπίσουν την πολιτιστική ιδιοποίηση και την περιβαλλοντική υποβάθμιση. Οι κοινότητες του Μαρόκου θα μπορούσαν να μάθουν από τις κοινότητες της Χίου τρόπους για να ενισχύσουν την οικονομική βιωσιμότητα της καλλιέργειας. Η συνεργασία μεταξύ των

δύο κοινοτήτων θα μπορούσε να βοηθήσει στη διατήρηση της μοναδικότητας και της βιωσιμότητας αυτών των παραδοσιακών καλλιεργειών. Οι δυο καλλιέργειες είναι παραδοσιακές και χρονολογούνται από την αρχαιότητα και αποτελούν μέρος του πολιτισμού και της παράδοσης των τοπικών κοινοτήτων, είναι σημαντικές για την τοπική οικονομία και απαιτούν πολύ χειρωνακτική εργασία.

Υπάρχουν και ορισμένες διαφορές ανάμεσα στις δύο καλλιέργειες για παράδειγμα η μαστίχα είναι ένα φυσικό προϊόν που χρησιμοποιείται σε μια ποικιλία προϊόντων , ενώ το έλαιο αργκάν είναι κυρίως καλλυντικό προϊόν . Επιπλέον η συλλογή της μαστίχας γίνεται κυρίως από άνδρες ενώ του ελαίου αργκάν από γυναίκες. Επομένως το έλαιο αργκάν και η μαστίχα Χίου είναι δύο πολύτιμα προϊόντα που παράγονται από τοπικές κοινότητες στην Ελλάδα και στο Μαρόκο και οι δύο καλλιέργειες έχουν σημαντικές ομοιότητες και κοινά χαρακτηριστικά , αλλά υπάρχουν και ορισμένες διαφορές ανάμεσά τους.

4.3. Αξιολόγηση του πλαισίου προστασίας που διέπει τις μελέτες περίπτωσης.

Για την αξιολόγηση των πλαισίων διασφάλισης για την καλλιέργεια της Μαστίχας στη Χίο και την παραγωγή λαδιού Argan, είναι ζωτικής σημασίας να διασφαλιστεί ότι αυτά τα πλαίσια είναι ολοκληρωμένα, περιεκτικά και ευέλικτα. Αντλώντας από τα προηγούμενα παραδείγματα, ένα καλά σχεδιασμένο πλαίσιο Δικαιωμάτων Διανοητικής Ιδιοκτησίας μπορεί να προωθήσει τη βιώσιμη κοινωνική ανάπτυξη και να προστατεύσει την πολιτιστική κληρονομιά. Από την άλλη πλευρά, μια κακώς εφαρμοσμένη ΔΔΙ μπορεί να διαιωνίσει τις κοινωνικές ανισότητες και να εμποδίσει τη βιώσιμη ανάπτυξη. Οι παράγοντες που πρέπει να ληφθούν υπόψη στην αξιολόγηση περιλαμβάνουν τη συμμετοχή των ενδιαφερομένων στη διαδικασία σύνταξης, την ευελιξία προσαρμογής στις αλλαγές με την πάροδο του χρόνου και τη σαφή έμφαση στους πολιτιστικούς παράγοντες στις προδιαγραφές ΔΔΙ. Επιπλέον, η διασφάλιση ότι τα ΔΔΙ συμβάλλουν στη βελτίωση των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών για τις περιθωριοποιημένες ομάδες είναι ζωτικής σημασίας (Benedetta, σελ. 123, 2022).

Και στις δύο περιπτώσεις καλλιέργειας μαστίχας στη Χίο και παραγωγής αργανελαίου στο Μαρόκο, τα αντίστοιχα κράτη μέλη κατέβαλαν σημαντικές προσπάθειες για να ευθυγραμμιστούν με τα κριτήρια της UNESCO. Στόχος τους ήταν να διασφαλίσουν ότι τόσο το προϊόν όσο και η εγχώρια γνώση που χρησιμοποιούν οι παραγωγοί θα αναγνωρίζονται και θα διατηρούνται υπό το λάβαρο

της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο, ενώ η τήρηση αυτών των κριτηρίων αποτελεί το θεμέλιο του πλαισίου προστασίας της UNESCO, η Σύμβαση προχωρά ένα βήμα παραπέρα. Ενθαρρύνει ενεργά τα έθνη να υιοθετήσουν συμπληρωματικά μέτρα σε εγχώριο επίπεδο. Τέτοια μέτρα μπορούν να περιλαμβάνουν μια μυριάδα πρωτοβουλιών, που κυμαίνονται από περαιτέρω δράσεις διασφάλισης, εκστρατείες ευαισθητοποίησης σε όλη την κοινωνία, έως ολοκληρωμένα εκπαιδευτικά προγράμματα και άλλα.

Στην περίπτωση της μαστιχοκαλλιέργειας όπως αναφέρθηκε και παραπάνω το κράτος θέτει ως προτεραιότητα την προφύλαξη του προϊόντος και την τεχνογνωσία της παραγωγικής διαδικασίας μέσα από το νομοθετικό πλαίσιο, αλλά και από άλλες δράσεις φορέων δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, ενώ παράλληλα προωθεί δράσεις εκπαιδευτικού χαρακτήρα. Επιπλέον, μέσω της ιδιωτικής πρωτοβουλίας δημιουργήθηκε μουσείο μαστίχας. Τέλος δεν επιδιώκεται η οικονομική εκμετάλλευση με την εντατικοποίηση της καλλιέργειας του Σχίνου στην συγκεκριμένη περιοχή.

Στο πλαίσιο της αρμοδιότητας των αγρονομικών λόγων του Μαρόκου (Argan), οι προσπάθειες του κράτους μέλους που κατευθύνονται προς τη διατήρηση επιδεικνύουν ένα φάσμα θέρμης στην πραγματοποίησή τους. Ο κυβερνητικός μηχανισμός του Μαρόκου, σε μια συνεργική συμβολή με τις αυτόχθονες επιχειρησιακές μονάδες και τους παγκόσμιους θεσμικούς κολοσσούς, έχει αποκλείσει επιλεγμένες δενδροκομικές εκτάσεις Argan, χαρακτηρίζοντάς τις ως καταφύγια διατήρησης. Αυτό γίνεται για να διαιωνίσει τόσο το οικολογικό πλαίσιο όσο και τις αρχαϊκές μεθοδολογίες της παραγωγής λιπιδίων Argan, με μια οδυνηρή έμφαση στην κοινωνική μήτρα των Βερβερίνων. Παράλληλα, το Μαρόκο προμηθεύτηκε την έγκριση Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης (ΠΓΕ) για την ελαιώδη ουσία Argan, προσδίδοντας γεωχωρική αποκλειστικότητα και γνησιότητα. Ένα τέτοιο τέχνασμα ενισχύει τους τεχνίτες της περιοχής, ενισχύοντας ταυτόχρονα την οικονομική έλξη αναστέλλοντας τις επιδρομές των υποκατάστατων. Ταυτόχρονα, οι παιδαγωγικές επιχειρήσεις και τα συμπόσια ικανότητας έχουν επιμελώς προσανατολιστεί προς τις γυναικείες συλλογικότητες που εντάσσονται στην παραγωγή λιπιδίων Argan, προσπαθώντας να εναρμονίσουν τις προγονικές μεθόδους με πρωτοποριακά, οικολογικά συμβατά παραδείγματα. Παρ' όλα αυτά, προβλήματα όπως η αχαλίνωτη εξόρυξη που προωθείται από την κλιμάκωση των παγκόσμιων επιθυμιών και η ασύμμετρη μεγάλη κατανομή εντός της περιφέρειας των καλλιεργητών Argan, συνεχίζουν να διαφαίνονται. Έτσι, παρά το ότι το θεμελιώδες οικοδόμημα είναι επί τόπου, επιμένει η ανάγκη για μια πιο αρχιτεκτονική

και ομοιόμορφη μεθοδολογία για να στηρίξει την προοπτική τροχιά της γεωπονίας Argan εντός των μαροκινών εδαφών.

Δηλαδή ακόμη δεν έχει συσταθεί κάποιος μουσειακός χώρος, ενώ δεν είναι ευρέως γνωστές εκπαιδευτικές δράσεις ή σεμινάρια όπου να ενημερώνουν για την καλλιεργητική διαδικασία. Είναι γεγονός ότι υπάρχει ένα είδος συνεργασίας της τοπικής κοινωνίας, του κράτους και της επιστημονικής κοινότητας χωρίς όμως να έχει αναπτυχθεί μία στενή συνεργασία για την καταγραφή των εφαρμοζόμενων πρακτικών, συλλογή στοιχείων και περαιτέρω αξιοποίηση αυτών των δεδομένων.

Σχετικά με τη γεωπονία Argan στα μαροκινά εδάφη, υπάρχει μια οδυνηρή πρόκληση που πηγάζει από την απτή έλλειψη ισχυρών συνεταιριστικών οικοδομημάτων που έχουν σχεδιαστεί για να ενισχύσουν τα αναφαίρετα δικαιώματα των προγονικών παραγωγών. Οι εισβολές των βιομηχανικών μεγαθήρων, δελεασμένες από τη κερδοφορία που υπόσχεται το Argan, προαναγγέλλουν τη διαύγεια για επαυξημένη καλλιέργεια σε συνδυασμό με γονιδιωματικές αυξήσεις. Παρά την πιθανή αύξηση της απόδοσης που μπορεί να προκαλέσουν αυτές οι μηχανορραφίες, θέτουν άθελά τους σε κίνδυνο την οικολογική ισορροπία και θα μπορούσαν να νοθεύσουν την παρθένα γνησιότητα του λαδιού. Τα σημερινά προπύργια του ωδείου, με την επιτομή της Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης (ΠΓΕ), ενδέχεται να παραπαίουν μπροστά σε τέτοιες ανυποχώρητες εμπορικές επιθέσεις. Χωρίς αναζωογονημένα συνεργατικά ικριώματα, η πρωτοπορία των παραδοσιακών καλλιεργητών παραμένει σε μια κατάσταση ευαισθησίας, χωρίς συλλογική διαπραγμάτευση απέναντι στους τεράστιους βιομηχανικούς παίχτες. Στο χωνευτήρι αυτού του λόγου, ενώ η υφιστάμενη προστατευτική αιγίδα θέτει θεμέλια, η πιθανή ανεπάρκειά της διαφαίνεται, δυνητικά θέτοντας σε κίνδυνο την ιερότητα και την κληρονομιά της γεωπονίας Argan ενόψει των αυξανόμενων εμπορικών τρωτών σημείων.

Είναι γεγονός ότι και τα δύο κράτη καταβάλουν σημαντικές προσπάθειες για την διατήρηση αυτής της άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς που διαθέτουν. Συγκρίνοντας τα δύο πλαίσια προστασίας θα μπορούσε να λεχθεί ότι στην περίπτωση της μαστιχοκαλλιέργειας υπάρχει καλύτερη οργάνωση τόσο από τους ίδιους τους παραγωγούς όσο και από το ίδιο το κράτος. Ήδη από το 1946 το ελληνικό κράτος θέσπισε προστασίες για την καλλιέργεια της μαστίχας. Ταυτόχρονα, αξίζει να σημειωθεί ότι ήδη από το 1938, οι παραγωγοί πρωτοστάτησαν στην ίδρυση ενός συνεταιρισμού, αφιερωμένου στη διασφάλιση των δικαιωμάτων τους. Αυξάνουν τον

εμπορικό τομέα τυποποιώντας τα προϊόντα τους και εισάγοντας ταυτόχρονα καινοτόμες ιδέες, όπως παράγωγα μαστίχας προστιθέμενης αξίας και νέα σχέδια συσκευασίας, τα οποία ενισχύουν περαιτέρω την εμπορευσιμότητα και την ευελιξία του προϊόντος. Επιπλέον, η όποια ιδιωτική δράση πραγματοποιείται έχει να κάνει με την διαφύλαξη και τη διάδοση της τεχνογνωσίας και όχι με την εντατικοποίηση της παραγωγής.

Εντός του μαροκινού τοπογραφικού πίνακα, το εν λόγω προϊόν περιλαμβάνεται με την περίφημη ονομασία ενός γεωγραφικά οριοθετημένου τεχνουργήματος προέλευσης. Μια τέτοια ονοματολογία υπογραμμίζει επίσημα το είδος προέλευσής της, που αντιπαράκειται με την περιφερειακή αλχημεία που συμβάλλει στην ιδιότυπη συγκρότησή της. Ωστόσο, δεν μπορεί κανείς να αποφύγει την παρατήρηση ενός ευδιάκριτου κενού στην αρχιτεκτονική που επιβάλλεται για τη διατήρηση και τη διάδοση της συνακόλουθης βιοτεχνικής επιστημολογίας. Ο τρόπος λειτουργίας τέτοιων προσπαθειών φαίνεται αρχικά, λυπηρός. Αυτό που επιδεινώνει αυτό το ταμπλό είναι η δαιδαλώδης γεωπολιτική της τρομερής ιδιοκτησίας. Ενώ οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις βρίσκονται υπό την αιγίδα της κρατικής κυριαρχίας, τα προνόμια που σχετίζονται με την παραγωγή και τις συνακόλουθες συγκομιδές είναι περίπλοκα υφασμένα στην αρμοδιότητα των μεμονωμένων καλλιεργητών που ασχολούνται με τέτοιες αγρονομικές πρακτικές. Μια τέτοια διχοτόμηση θα μπορούσε ενδεχομένως να θολώσει τις μονοσήμαντες τροχιές λήψης αποφάσεων και τα εναρμονισμένα αναπτυξιακά σχέδια. Επιπλέον, διακρίνει κανείς έναν «μαρασμό» στον πολλαπλασιασμό των συνεταιριστικών υποδομών. Συνεργατικές πρωτοβουλίες, διαπλεκόμενοι ιδιωτικοί μονόλιθοι και υπουργικές συσκευές, παραμένουν στην εμβρυϊκή κύηση. Η πρόταση της βάπτισης ενός μουσείου -που οραματίζεται ως ιερό ιστορικής, γνωσιολογικής και πολιτιστικής κωδικοποίησης- παραμένει αμφίβολη. Αυτά τα χάσματα στην ολοκληρωμένη εξέλιξη και τη συνεργασία μεταξύ των φορέων θα μπορούσαν αναμφισβήτητα να εμποδίσουν τη πραγματοποίηση της δυαδικότητας του προϊόντος σε πολιτιστικές και χρηματικές σφαίρες.

Κατά την γνώμη μου υπάρχει πιθανότητα σύγκρουσης μεταξύ των εννοιών των πνευματικών δικαιωμάτων και της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα πνευματικά δικαιώματα κατοχυρώνονται σε ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων, ενώ η άυλη πολιτιστική κληρονομιά συνδέεται με μια κοινότητα ή πολιτισμό. Σε κάποιες περιπτώσεις η προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων μπορεί να οδηγήσει σε μείωση της πρόσβασης στο στοιχείο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Για

παράδειγμα εάν ένα άτομο κατέχει τα πνευματικά δικαιώματα σε ένα παραδοσιακό τραγούδι μπορεί να αρνηθεί την άδεια για την χρήση του τραγουδιού από άλλους. Με τον τρόπο αυτό θα μπορούσε να περιορίσει την διάδοση του τραγουδιού και την μετάδοση του στις επόμενες γενιές. Όμως θα επισημαίνουμε ότι τα πνευματικά δικαιώματα μπορούν επίσης να διαδραματίσουν θετικό ρόλο στην προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Για παράδειγμα τα πνευματικά δικαιώματα μπορούν να ενθαρρύνουν τη δημιουργία έργων τέχνης και τη διατήρηση της πολιτιστικής έκφρασης. Μπορούν επίσης βοηθήσουν στην προστασία των παραδοσιακών τεχνών από την εκμετάλλευση. Για να αποφευχθεί η σύγκρουση μεταξύ των εννοιών των πνευματικών δικαιωμάτων και της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς είναι σημαντικό να βρεθεί μια ισορροπία μεταξύ των δύο. Αυτό μπορεί να γίνει μέσω της συνεργασίας μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών, όπως των πνευματικών δημιουργών των κοινοτήτων που ασκούν τις άυλες πολιτιστικές πρακτικές και των κυβερνητικών φορέων.

Κάποιες προτάσεις για την επίτευξη της ισορροπίας είναι η προώθηση της συνεργασίας μεταξύ των πνευματικών δημιουργών και των κοινοτήτων που ασκούν άυλες πολιτιστικές πρακτικές, η ανάπτυξη ενός συστήματος πνευματικών δικαιωμάτων που θα λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες των κοινοτήτων που ασκούν άυλες πολιτιστικές πρακτικές και η υποστήριξη της εκπαίδευσης και της ευαισθητοποίησης σχετικά με τα πνευματικά δικαιώματα και την άυλη πολιτιστική κληρονομιά. Η επίτευξη ισορροπίας μεταξύ των πνευματικών δικαιωμάτων και της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς είναι σύνθετη και απαραίτητη για τη διατήρηση και την προώθηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.

Κεφάλαιο 5

Συμπεράσματα

Η αξιοσέβαστη ουσία, η μαστίχα –που ιθαγενώς συνδέεται με τα περίχωρα της Χίου– έχει διαγωνιστεί μέσα από μια μυριάδα αιωνόβιων μεθοδολογιών που κληροδοτήθηκαν μεταξύ των γενεών. Η απονομή του καθεστώτος «Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης» από την Ευρωπαϊκή Κοινοπραξία και η μετέπειτα απαρίθμησή της στο Κοινοτικό Καθολικό Εμπορευμάτων ΠΟΠ αποτελεί την επιτομή της υπεροχής και της μοναδικότητάς της. Έχουν ενορχηστρωθεί συστηματικά πρωτοβουλίες για την ενίσχυση της διατήρησής του, που περιλαμβάνουν την έγκριση των αρχαίων πρακτικών, την αναδάσωση των δενδρωδών οντοτήτων της μαστίχας και τη διασφάλιση της επίμονης παρουσίας της στην εμπορική σφαίρα. Ο ουσιαστικός ρόλος της γεωπονίας της μαστίχας, εμβληματικός του εγγενούς ήθους της Χίου, αντικατοπτρίζεται στις κοινωνικο-πολιτιστικές και δημοσιονομικές προεκτάσεις της για την αγροτική κοινότητα της μαστίχας.

Σε διαδοχικές εποχές, η μαροκινή κυριαρχία έχει κατασκευάσει ένα περίπλοκο νομολογικό οικοδόμημα για να υπερασπιστεί και να ανυψώσει το λιπίδιο Argan, επιτυγχάνοντας μια ισορροπία μεταξύ των εγγενών δικαιωμάτων, των βιώσιμων περιβαλλοντικών πρακτικών και των διεθνών εμπορικών απαιτήσεων. Παρά τη δημοσιονομική άνοδο του λιπιδίου Argan, κυρίως στους καλλυντικούς και φαρμακολογικούς τομείς, ένα υπάρχον αίτιγμα παραμένει: η επιτακτική ανάγκη να εξασφαλιστεί ένα αντηχητικό όφελος στα θεμελιώδη κλιμάκια και η διατήρηση της παρθένας παραδοσιακότητάς του.

Η Χίος, μια νησιωτική οντότητα που φημίζεται για την αγροτική της απόδοση στη

μαστίχα, άρχισε να γνωρίζει το μοναδικό αγρονομικό της κληροδότημα και την επιταγή για τη διατήρησή της τόσο μακρινή όσο το 1946. Ο κυβερνητικός μηχανισμός παρενέβη για την ανάπτυξή της, διαπιστώνοντας ότι οι προγονικές μεθοδολογίες δεν υποβιβάστηκαν στην ιστορική λήθη. Αυτή η κυρίαρχη παραδοχή ήταν καθοριστική για την οριοθέτηση της τροχιάς για τη διαφύλαξη αυτής της σεβάσμιας κλίσης. Σε αντίθεση με αυτό, το Μαρόκο, με το *Argania Spinosa* ως έμβλημα της περιβαλλοντικής και πολιτιστικής του χλιδής, διέκρινε εκκολαπτόμενους τόνους των προσπαθειών διατήρησης που προηγήθηκαν όπως το 1917. Η επείγουσα ανάγκη να θεσπιστούν πρότυπα χρήσης των δασών ήταν απτή. Το σενάριο ξεπέρασε την απλή δενδροκομική διατήρηση. περιελάβανε τη διαφύλαξη ενός ιθαγενούς ήθους, μιας κληρονομημένης εικόνας. Αυτό στη συνέχεια έγινε το θεμέλιο για τη θέσπιση συγκεκριμένων νομοθετικών πρωτοκόλλων για την *Argania Spinosa*, διασφαλίζοντας τη μη εκμετάλλευσή της στα όρια του οικολογικού ανεπανάρθωτου.

Η σχολαστική διατήρηση των διαχρονικών μεθοδολογιών καλλιέργειας μαστίχας όχι μόνο έχει εμποτίσει ένα ανεξίτηλο αίσθημα κοινοτικής υπερηφάνειας, αλλά έχει επίσης συμβάλει καθοριστικά στη γλυπτική της πολιτιστικής τοπογραφίας της περιοχής που περικλείει. Σε συνδυασμό με σύγχρονες επαυξήσεις όπως η ίδρυση του Μουσείου Μαστίχας, παρατηρεί κανείς μια κοινότητα να αναδεικνύεται σε εξέχουσα θέση, παρελαύνοντας ασύστολα τη λαμπρή καταγωγή της σε μια παγκόσμια διασπορά. Οι παραγωγοί του μαροκινού λιπιδίου *Argan*, κυρίως οι γυναικοκεντρικές κοινοπραξίες μετατρέπουν αυτό το παλιό τοπικό ελιξίριο σε ένα παγκοσμίως πολυπόθητο εμπόρευμα. Αυτή η τροχιά έχει αναμφίβολα εγκαಿನιάσει μια πληθώρα οικονομικών προοπτικών..Η εισβολή κολοσσιαίων βιομηχανικών ομίλων ετερογενών δραστηριοτήτων, προσπαθούν να αξιοποιήσουν αυτό το «αύρο νέκταρ», προκαλώντας τρόμο. Η αξιοσέβαστη σοφία, ένα κειμήλιο που κληροδοτήθηκε σε διαχρονικές εποχές, πλανιέται επικίνδυνα στον γκρεμό της αραίωσης, δυνητικά επισκιασμένη από το μεγαθήριο της βιομηχανικής παραγωγής και των εμπορικών τεχνασμάτων.

Παρά τις μνημειώδεις εξελίξεις που διακρίνονται και στα δύο γεωχωρικά πλαίσια, οι αντιξοότητες ρίχνουν διαρκώς τη διαφαινόμενη σκιά τους. Για τη Χίο, το σενάριο εκτυλίσσεται ως μια αρμονική ισορροπία. Με την κλιμακούμενη παγκόσμια όρεξη για μαστίχα, ενισχύεται η επιτακτική ανάγκη να προσφέρουμε μια σταθερή, ανώτερης ποιότητας απόδοση, ενώ παράλληλα τηρούμε σταθερά τις παραδοσιακές μεθόδους. Αντίθετα, οι τοπογραφικές προκλήσεις του Μαρόκου παρουσιάζουν έναν πιο πολύπλευρο πίνακα. Ο εμπορικός μαγνητισμός του λιπιδίου *Argan* είναι

αδιαμφισβήτητος και αυτή η φωταύγεια προσελκύει αναπόφευκτα τη βαρυτική έλξη της εμπορευματοποίησης. Η δίκαιη διασπορά του επακόλουθου οικονομικού πλεονεκτήματος μεταξύ των αυτόχθονων καλλιεργητών Argan παραμένει μια σημαντική διαμάχη, διασφαλίζοντας ότι τα ίδια τα προϊόντα που βρίσκονται στο λίκνο αυτών των δενδροκομικών θαυμάτων ανταμείβονται δίκαια για τη διαχείριση τους.

Υπάρχουν ομοιότητες και κοινά χαρακτηριστικά ανάμεσα στις τοπικές κοινότητες της Ελλάδας που ασχολούνται με την μαστίχα με τις κοινότητες του Μαρόκου που ασχολούνται με το Αργκάν καθώς και δύο κοινότητες ασχολούνται με την καλλιέργεια και την παραγωγή ενός μοναδικού αγαθού με μεγάλη οικονομική και πολιτιστική σημασία για την περιοχή τους, έχουν ρίζες στην παράδοση και αντιμετωπίζουν προκλήσεις όπως η πολιτιστική ιδιοποίηση, η οικονομική εκμετάλλευση και η περιβαλλοντική υποβάθμιση. Οι δύο κοινότητες θα μπορούσαν να επωφεληθούν από την ανταλλαγή εμπειριών και τεχνογνωσίας

Μελλοντικές Επιπτώσεις

Η σύνθεση και των δύο περιπτώσιολογικών μελετών αποκαλύπτει μια λεπτή ισορροπία μεταξύ της διατήρησης, της πολιτιστικής ταυτότητας και των απαιτήσεων της αγοράς. Καθώς το παγκόσμιο ενδιαφέρον αυξάνεται, υπάρχει άμεσος κίνδυνος εμπορευματοποίησης που επισκιάζει την παραδοσιακή ουσία. Μέσω της συνεργασίας των ενδιαφερόμενων μερών δηλαδή των πνευματικών δημιουργών των κοινοτήτων που ασκούν άυλες πολιτιστικές πρακτικές και των κυβερνητικών φορέων μπορεί να βρεθεί μια ισορροπία για να αποφευχθεί η σύγκρουση μεταξύ των εννοιών των πνευματικών δικαιωμάτων και της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς

Συστάσεις για το Μέλλον

Μια κομβική πρωτοβουλία για τη διαιώνιση και τη διάδοση τέτοιων παραδόσεων με επίκεντρο την κληρονομιά στις επερχόμενες εποχές είναι η έναρξη και η οχύρωση των συλλογικών αρχιτεκτονικών. Τόσο στα τοπία της Χίου όσο και στο Μαρόκο, αυτό απαιτεί τη διασφάλιση ότι οι κεντρικοί άξονες αυτών των πρακτικών -οι καλλιεργητές- είναι κυρίαρχοι στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Μέσω της ενίσχυσης της παρουσίας και της δυναμικότητας της συλλογικής τους διαπραγματευτικής ικανότητας, εδραιώνουμε το θεμέλιο αυτών των διαχρονικών παραδόσεων ενάντια στις καταγίδες των παγκόσμιων εμπορικών ρευμάτων.

Στην προσπάθεια να διατηρηθούν τέτοιες πλούσιες παραδόσεις, καθίσταται επιτακτική ανάγκη να ανάψει ο φάρος της επιστημολογίας. Μέσω της ίδρυσης παιδαγωγικών ιδρυμάτων ή της εισαγωγής διαφωτιστικών προγραμμάτων σπουδών στη Χίο και το Μαρόκο, διευκολύνουμε τη μετάδοση της προγονικής σοφίας. Τέτοιες προσπάθειες λειτουργούν ως φωτεινοί φρουροί, διασφαλίζοντας ότι αυτές οι πολιτιστικές πρακτικές όχι απλώς αρχειοθετούνται, αλλά διαιωνίζονται και λατρεύονται ένθερμα.

Η λεπτή ισορροπία που συνυφαίνει τη φύση και τη διαχείρισή της τονίζεται βαθιά όταν εξετάζουμε τις δένδρῳδες οντότητες Argan. Η αφήγηση ξεπερνά την απλή εξαγωγή και ενσαρκώνει την ανατροφή και μια ακλόνητη διαθήκη με τη γη που προσφέρει τόσο γενναιόδωρα. Οι βιώσιμες γεωπονικές μεθοδολογίες και μεθοδολογίες εξόρυξης απαιτούν υπέρβαση στοιχειωδών οδηγιών - θα πρέπει να μεταμορφωθούν στο εγγενές δόγμα που καθοδηγεί τις επικείμενες πρακτικές. Οι προκύπτουσες αποδόσεις της επίπονης προσπάθειας πρέπει να έχουν απήχηση στους επιμελείς τεχνίτες. Καθώς η παγκόσμια όρεξη για αυτά τα διαφορετικά εμπορεύματα ενισχύεται, καθίσταται ζωτικής για την παγκόσμια οικονομία

Περιοδικές συγκλήσεις που αντηχούν στους ρυθμούς της μαστίχας της Χίου και του Αργκάν του Μαρόκου, θα μπορούσαν να υπερβούν απλούς τουριστικούς στόχους. Εκπορεύονται ως ζωντανές μαρτυρίες για την πολιτιστική πεμπτουσία, τα χρονικά και την ανθρώπινη ιστορία πίσω από αυτά τα γενναιόδωρα χαρίσματα της φύσης.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Aboutayeb, H. , 2014, *The biosphere reserve of the argan tree: eco-tourism a new territory South of Morocco. Rev. Turismo Patrimonio Cult.* 12, 915 – 922.

Aikawa, N.,2004, An Historical Overview of the Preparation of the UNESCO International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Vol.56.

Ait Aabd, N., El Asbahani, A., Alem, Y., Elfinti, A., Msanda, F., and El Mousadik, A.,2013,. *Variation in oil content and fatty acid composition in preselected argan trees with morphological characters and geographical localization. Mediterr. J. Nutr. Metab.* 6, 217–225. doi: 10.1007/s12349-013-0134-2

Benedetta Ubertazzi, 2022. *Intangible Cultural Heritage, Sustainable Development and Intellectual Property. International and European Perspectives.* Springer.

Benzyane, M.; Blerot P.; Giot, P.,1999, *Le Grand Livre de la Forêt Marocaine;* Mhirit, O., Blerot P., Eds.; Mardaga: Sprimont, Belgium.

Blake, J., 2008, UNESCO 2003 *Convention on Intangible Cultural Heritage the implication of community involvement in safeguarding, Intangible Heritage.*

Blake, J.,2015, *International Cultural Heritage Law*, Oxford: University Press.

Bortolotto, C., 2020, *Let's get together: The making of shared heritage between bureaucratization of utopia and utopianization of bureaucracy In L'Espace géographique pages 319 to 336.*

Brown, M., 2005, *Heritage Trouble: Recent Work on the Protection of Intangible Culture Property*. *International Journal of Culture Property*, 12.

Cameron, C., & Rossler, M., 2013. *Many Voices, One Vision: The Early Years of the World Heritage Convention*. Farnham: Ashgate.

Chakhchar, A., Haworth, M., El Modafar, C., Lauteri, M., Mattioni, C., Wahbi, S., et al. ,2017, *An assessment of genetic diversity and drought tolerance in argan tree (Argania spinosa) populations: potential for the development of improved drought tolerance*. *Front. Plant. Sci.* 8:276. doi: 10.3389/fpls.2017. 00276

Charrouf, Z., Dom G., 2009, 'Sustainable development in Northern Africa: The argan forest case', *Sustainability*, Vol. 1, No. 4, pp. 1012 – 1022.

Charrouf, Zoubida & Guillaume, Dom., 2009. «Sustainable Development in Northern Africa: The Argan Forest Case». *Sustainability* 1, 1012-1022.

Charrouf, Z., Guillaume, D., 2011, *Argan oil monograph*. *Altern. Med. Rev.* 16, 275–279

Charrouf, Z.; Guillaume, D., 2008, *Argan Oil, Functionnal Food, and the Sustainable development of the Argan Forest*. *Nat. Prod. Commun.*, 3 , 283 - 288.

Gangjee, D., 2012, *Relocating the law of geographical indications*, Cambridge: Cambridge University Press

Genin, M., Alifriqui, M., Fakhech, A., Hafidi, M., Ouahmane, L., and Genin, D., 2017, . *Back to forests in pre-Saharan Morocco? When prickly pear cultivation and traditional agropastoralism reduction promote argan tree regeneration*. *Silva. Fenn.* 51, 1 – 22. doi: 10.14214/sf.1618

Hanania, L.- Fabri, R., 2014b, *Introduction – the effectiveness of the UNESCO convention on the protection and promotion of the diversity of cultural expressions*. In: L. Richieri Hanania, ed. *Cultural diversity in international law: the effectiveness of the UNESCO convention on the protection and promotion of the diversity of cultural expressions*. London: Routledge, 1–21.

Hybbert, T. J., Barrett, C. B., Narjisse, H. , 2002, . *Market-based conservation*

and local benefits: the case of argan oil in Morocco. Ecol. Econ. 41, 125 – 144. doi: 10.1016/S0921-8009(02)00020-4

Larson, J. G., 2010, 'Geographical indications, in situ conservation and traditional knowledge', *International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD)*, Policy Brief 3, Geneva: ICTSD.

Labadi, S., 2013, UNESCO, *Cultural Heritage, and Outstanding Universal Value: Value-based Analyses of the World Heritage and Intangible Cultural Heritage Conventions* USA AltaMira Press

Lefhaili, A. , 2010, *FAO Forest Resources Assessment: Morocco Country Report*. Rome: FAO

Lenzerini, F., 2011, *Intangible Culture Heritage The living Culture of People* *European Journal of International Law* Vol.22

Levi-Strauss, C., 1957, *Tristes Tropiques*, Paris.

Lybbert, T. J., Magnan, N., and Aboudrare, A. , 2010, *Household and local forest impacts of Morocco's argan oil bonanza. Environ. Dev. Econ.* 15, 439 – 464. doi: 10.1017/S1355770X10000136

Lybbert, Travis J., Christopher B. Barrett and Hamid Narjisse, 2004, 'Does resource commercialization induce local conservation? A cautionary tale from southwestern Morocco', *Society & Natural Resources*, Vol. 17, No. 5, pp. 413 – 430.

Kurin, R., 2007, *Safeguarding Intangible Cultural Heritage: Key Factors in Implementing the 2003 Convention. Museam International* Vol 2

Kurin, R., 2004, *Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention: A Critical Appraisal. Museam International* 56.

Kuutma, K., 2009, *Cultural Heritage: An Introduction to Entanglements of Knowledge. Politics and Property. Journal of Ethnology and Folkloristics*, 3

Labadi, S., 2013, UNESCO, *Cultural Heritage, and Outstanding Universal Value:*

Value-based Analyses of the World Heritage and Intangible Cultural Heritage Conventions USA AltaMira Press.

Majourhat, K., Jabbar, Y., Araneda, L., Zeinalabedini, M., Hafidi, A., and MartínezGómez, P. , 2007, *Karyotype characterization of Argania spinosa* (L.) Skeel (Sapotaceae). *S. Afr. J. Bot.* 73, 661–663. doi: 10.1016/j.sajb.2007.06.007

Macmillan, Fiona, 'Intellectual Property and Cultural Heritage: Towards Interdisciplinarity', in Irene Calboli, and Maria Lillà Montagnani (eds), *Handbook of Intellectual Property Research: Lenses, Methods, and Perspectives* (Oxford, 2021; online edn, Oxford Academic, 23 Sept. 2021

Marfil, R., Giménez, R., Martínez, O., Bouzas, P. R., Rufián-Henares, J. A., Mesías, M., et al., 2011, *Determination of polyphenols, tocopherols, and antioxidant capacity in virgin argan oil (Argania spinosa, Skeels)*. *Eur. J. Lipid Sci. Technol.* 113, 886 – 893. doi: 10.1002/ejlt.201000503

Zoubida, C., Dom, G., 2009, *Review Sustainable Development in Northern Africa: The Argan Forest Case Sustainability*, 1, 1012 - 1022; doi:10.3390/su1041012 sustainability ISSN 2071-1050 www.mdpi.com/journal/sustainability

Pachi, K.,-Mikropoulou, V.,-Gkiouvetidis, P.,-Siafakas, K.,-Argyropoulou, A.,-Angelis, A.,-Mitakou,S.,-Halabalaki, M., 2020, Traditional uses phytochemistry and pharmacology of Chios mastic gum (*Pistacia lentiscus* var Chia Anacardiaceae: A review . *Journal of Ethnopharmacology*, 254:12485.

Singh, P., 2011, *United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization(UNESCO): Creating Norms for a Complex World*. Abingdon: Routledge.

Ruggles, F.D., Silverman, H.,2009, *From Tangible to Intangible Heritage*,New York.

Wendland, Wend. “*Intangible Heritage and Intellectual Property: Challenges and Future Prospects.*” *Museum International* 56.1-2 (2004): 97–107. Web.

Unesco 2008. *World Heritage Information Kit*. Paris: Unesco.

Ελληνική Βιβλιογραφία

Αθανασοπούλου, Α., 2002, *Σύντομη Επισκόπηση των Δομών Πολιτισμού στην Ευρώπη*, ΕΑΠ Πάτρα.

Αλιβιζάτου, Π., 2010, *Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά και το Μουσείο: Μαθήματα από τον νότιο Δυτικό Πολιτισμό Ειρηνικό*. Τετράδια Μουσειολογίας.

Αλιβιζάτου, Π., 2015, *Πολιτιστική διαχείριση, τοπική κοινωνία και βιώσιμη ανάπτυξη*.

Βαρβούνης Μ. & Μαχά Ν., 2019. *Τέχνη του Λόγου και Ένδυμα*. Θεσσαλονίκη: Σταμούλης.

Βαρλάς, Μ., 2006, *Εξειδικευμένες χρήσεις του Μαστιχιού και κοινωνική ιστορία των Μαστιχοχώρων*, Χίος.

Γεωργίτση, Χ., 2020, *Δια ζώσης συνάντηση με τη Μαστιχοπαραγωγό Χριστίνα Γεωργίτση*.

Ζολώτας, Γ., (1921). *Ιστορία της Χίου*. τόμος Α΄

Δαμαλάς, Α., (1998). *Οικονομικός βίος της νήσου Χίου από έτους 992 μ.χ. μέχρι του 1566*, τόμοι Α΄-Δ΄, Αθήνα: Εκδόσεις Ομίλου Επιχειρήσεων Δαμαλάς Α.Ε. - Ελληνικό Ίδρυμα Δαμαλά

Καλλινικίδου, Α., 2017, *Μουσείο Μαστίχας Χίου*. Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς

Καλλινίκου, Δ., 2005, *Πνευματική ιδιοκτησία και συγγενικά δικαιώματα*, Δίκαιο & Οικονομία, Αθήνα.

Καμηλάκη-Πολυμέρου, Α., 2008. *Λαογραφία: Παραδοσιακός Πολιτισμός*. Αθήνα.

Κατλάς, Μ., 1908, *Η Χίος υπό τους Γενουησίους*, Αθήνα : Δαπόλλων.

Καραϊσκού, Β., (2013). *Χρήσεις και Καταχρήσεις του Πολιτισμού: Ελλάδα 1974-2010*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Καραχάλης, Ν., (2015). «Στρατηγικές διαχείρισης της εικόνας και της προβολής των πόλεων (city branding) και πολιτιστική αναζωογόνηση» στο: Πούλιος Ι. (επιμ.) *Πολιτισμική Διαχείριση, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη*. Αθήνα: ΣΕΑΒ, σσ. 116-133.

Καραχάλης, Ν., (2010). «Πολιτικές σχεδιασμού για την εγκατάσταση πολιτιστικών βιομηχανιών στις κεντρικές περιοχές των πόλεων: Σύγκριση τριών ευρωπαϊκών πρωτευουσών με την Αθήνα», Άρθρο στο Μπεριάτος Η., Παπαγεωργίου Μ. (επιμ.), «*Χωροταξία-Πολοδομία-Περιβάλλον* στον 21ο αιώνα», Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ. 383-395.

Κολλιάρους, Γ., (2003). *Μια βολάν τσ' έναν τσαιρόν ήτον... Λαογραφία της Χίου. Τα 21 Μαστιχοχώρια. Χίος: Αιγέας.*

Κονσόλα, Ν., 2006, *Πολιτισμική Ανάπτυξη και Πολιτική*. Αθήνα εκδόσεις Παπαδήμα.

Κονσόλα, Ν., 1995, *Η Διεθνής Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Αθήνα: Παπαζήση.

Κολλιάρους, Γ., 1997, *Η Χιώτικη Μαστίχα από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*, Χιόνη τεύχος 69.

Κορκά, Α., 2019 . *Αυλή Πολιτισμική Κληρονομιά – Συγκριτική Μελέτη Δικαίων* ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ, Νομική Σχολή, ΕΚΠΑ, ΑΘΗΝΑ.

Μυλωνόπουλος, Δ. (2006). «Η Διεθνής έννομη προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος σε περίοδο εχθροπραξιών». *Περιβάλλον Και Δίκαιο*. ΠερΔικ 4/2006 (ΕΤΟΣ 10^ο).

- Μουσταΐρα, Ε., 2012, *Συγκριτικό Δίκαιο & Πολιτιστικά Αγαθά*, Νομική Βιβλιοθήκη
- Κύρκος, Σ., 2008, *Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών και της πολιτιστικής κληρονομιάς στον 21 αιώνα, Θεσμικές και νομοθετικές διαστάσεις*. ΕΑΠ Πάτρα.
- Μανούσακα. Α., 2022, *Πολιτιστική διοίκηση, εθνική πολιτιστική πολιτική και ελληνική πολιτισμική / πολιτιστική κληρονομιά στο διεθνές περιβάλλον: Η περίπτωση της εφαρμογής της Σύμβασης για την Προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (UNESCO 2003) ΤΜ. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ: ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΑΘΗΝΑ – 2022*
- Μπαμπινιώτης Γ., 2002. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπελλές, Χ., 2006, *Το νησί Μασίχα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Πάντζου, Ν., 2020. «*Η σύμβαση για τη προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς. Αποτίμηση της σημασίας της και εκτίμηση της συμβολής της στο πεδίο της διαχείρισης πολιτιστικής κληρονομιάς*» στο (Πάντζου Ν. & Λεκάκης Σ. επιμ) *Εισαγωγή στη Διαχείριση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Αθήνα: Ασίνη.
- Παπαδημητράκης, Θ., 1983, *Η ιστορία του μαστιχιού, Χίος Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου*.
- Παπαδημητρίου, Γ., 1994, *Το Περιβαλλοντικό Σύνταγμα, Θεμελίωση, Περιεχόμενο και Λειτουργία, Νόμος και Φύση, όπως παρατίθεται εις Κατερίνα Παπαδοπούλου, Η προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος σε περίοδο οικονομικής κρίσης*,
- Περίκος, Γ., 2006,. *Η Μασίχα Χίου*. Χίος: Μ.Τούμπης Α.Ε.
- Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2016,. *Όψεις της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς στη Χίο*. Αθήνα.
- Σαββίδης. Θ., 2000, *Το Μαστιχόδεντρο της Χίου*, Θεσσαλονίκη
- Τζινάκης, Μ., 1936, *Δεντροκομικά : Η μαστιχοφόρος σχίνος pistacia lentiscus chia ή latifolia*. Αθήνα: Κ.Άμαντος.
- Τροβά, Ε., Σκουρής, Π., 2003, *Προστασία αρχαιοτήτων και της πολιτιστικής κληρονομιάς: Ο Ν. 3028/2002*. Αθήνα: Σάκκουλα.

Τσούρος, Γ., 1997, *Η μαστίχα της Χίου .Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου η Μαστίχα της Χίου. Παράδοση και σύγχρονες πρακτικές* Χίος Υπ.Αιγαίου 3-5 Οκτωβρίου 1997, σελ.131-133.

Τσούχλης, Δ., 2011, *Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου και Μαστιχοπαραγωγοί. Πολιτικές διαχείρισης του αγροτικού χώρου της Νότιας Χίου: Στοιχεία διαχείρισης του περιβάλλοντος και του τοπίου μέσα από τη διοικητική πολιτική της Ε.Μ.Χ.(1939 ΕΩΣ 1989) Διδακτορική Διατριβή .* Μυτιλήνη: Πανεπιστήμιο Αιγαίου , Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Περιβάλλοντος.

Lévi-Strauss, C.,1991, *Κοιτάζω Ακούω Διαβάζω*, Εκδόσεις Γκοβοστή.

UNDP, 2004, HUMAN DEVELOPMENT REPORT 2004:Cultural libertyin today diverse word New York UNDP.

ΦΕΚ275/Α/22-12-2006, Ν.3521/2006 Κύρωση της σύμβασης για την Προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Αλήθεια (27-11-2014)β. «Κόλλησε .... και η UNESCO με τη μαστίχα. Την ενέταξε στον κατάλογο της άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς». Εφημερίδα Αλήθεια. <http://www.alithia.gr/politismos/kollise-kai-i-unesco-me-ti-mastiha> [Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30-3-2023].

Αλήθεια (7-1-2015)α. «Άρωμα... μαστίχας στη Le Monde. Άρθρο στη Γαλλική Εφημερίδα, στον απόηχο της ένταξης της μαστίχας στον κατάλογο της Unesco». Εφημερίδα Αλήθεια. <http://www.alithia.gr/politismos/aroma-mastihhas-sti-le-monde> [Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 10-1-2023].

Πολίτης (29-6-2016)β. «Μια γεύση που κολλάει για χρόνια. ». Εφημερίδα Πολίτης, Κοινωνία. <http://www.politischios.gr/koinonia/mia-geysi-roy-kollaei-gia-hronia> [Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 30-1-2023].

<https://www.unesco.org/culture/ich/en/2extcom>. 05/12/2022

<https://www.unesco.org/culture/ich/en/states-parties-00024> 20/112022

<https://ich.unesco.org/en/state/Greece-GR05/12/2022>

Unesco(2021c) Intangible cultural heritage for sustainable development:a virtual exhibition(2013) 20/112022

Ε. Ε. Α. Π. Κ. Ε.,2018. *Τεχνογνωσία της Παραδοσιακής Μαστιχοκαλλιέργειας στη Χίο*. (χ.χ.). Ανάκτηση από Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά της Ελλάδας:
<http://ayla.culture.gr/>

Δικτυογραφία

<https://ayla.culture.gr/>

<https://www.mastihashop.gr>

<https://ich.unesco.org/en/RL/argan-practices-and-know-how-concerning-the-argan-tree-00955>

<https://legal.heal-link.gr/index.php/intellectual-property-protect>

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000142919>

<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/36>

<https://www.opi.gr>

<https://www.wipo.int>

<https://www.kpe-chiou.chi.sch.gr>

Εγγραφή της Μαστιχοκαλλιέργειας στον Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας. (2003). Ανάκτηση από
file:///C:/Users/User/Downloads/Εγγραφή-της-Μαστιχοκαλλιέργειας-στον-Κατάλογο-της-Άυλης-Πολιτιστικής-Κληρονομιάς-της-Ανθρωπότητας .pdf